

SOCIÁLNA PREVENCIA

02
2013

INFORMAČNO-VZDELÁVACÍ BULLETIN

Ako sa pozerat' na nežiaduce správanie

*Skrytá podstata najúčinnnejšieho
školského programu proti šikanovaniu v Čechách*

Psychická manipulácia a súčasnosť

Násilie a hrozby na internete

PREVENCIA VYBRANÝCH SOCIÁLNOPATOLOGICKÝCH A NEŽIADUCICH SOCIÁLNYCH JAVOV

Príhovor

- 2 **PhDr. Ingrid Hupková, PhD.**

šéfredaktorka bulletinu

Príspevky zo zahraničia

- 3 **Ako sa pozerat' na nežiaduce správanie**

Prof. PhDr. Bohuslav Kraus, PhD.

*Katedra sociálnej patológie a sociológie, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové
Česká republika*

- 6 **Skrytá podstata najúčinniejšieho školského programu proti šikanovaniu v Čechách**

PaedDr. Michal Kolář, etopéd, psychoterapeut

*Pedagogicko-psychologická poradňa SŠT,
Společenství proti šikaně, o. z., Praha, Česká republika*

- 12 **Špecifiká zneužívania psychoaktívnych látok a vznik závislosti u detí, žien a ľudí vyššieho veku**

MUDr. Karel Nešpor, CSc.

*primár oddelenia liečby závislosti – muži,
Psychiatrická nemocnica Bohnice
Praha, Česká republika*

Štatistické príspevky

- 15 **Dvadsať rokov monitorovania drogovej situácie na Slovensku**

RNDr. Imrich Šteliar

riaditeľ odboru koordinácie protidrogovej stratégie a monitorovania drog, sekcia zdravia, Ministerstvo zdravotníctva SR

Teoreticko-informačné príspevky

- 19 **Podhubie extrémizmu na Slovensku vo svetle najnovších výskumov**

PhDr. Alena Kotvanová, ľudskoprávna expertka

- 23 **Samovražednosť ako sociálnopatologický jav**

Prof. PhDr. Peter Ondrejko, DrSc.

*Centrum výskumu Fakulty humanitných štúdií Univerzity
Tomáša Baťu
Zlín, Česká republika*

29

- Obchodovanie s ľuďmi – medzinárodný rozmer trestného činu obchodovania s ľuďmi**

PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD.

vedúca Katedry kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave

- 36 **Psychická manipulácia a súčasnosť**

PhDr. Eva Orbanová, PhD.

*Katedra etiky a morálnej filozofie, Filozofická fakulta,
Trnavská univerzita v Trnave*

- 40 **Násilie a hrozby na internete**

Ing. Miroslav Drobný, prezident eSlovensko, o. z.

- 45 **Násilie sa nesmie diať nikomu, nikto si ho nezaslúži**

PaedDr. et Mgr. Júlia Štermenská,

psychologička, psychoterapeutka

- 48 **Mládež a niektoré závislosti nelátkového charakteru**

PhDr. Ingrid Hupková, PhD.

*projektová manažérka sociálnej prevencie
Národné osvetové centrum, Bratislava*

Príklady dobrej praxe

- 54 **Prevenencia obchodovania s ľuďmi – pomoc obetiam obchodovania**

PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD.

vedúca Katedry kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave

Sebaskúsenostné príspevky

- 55 **Čas vraj všetko vylieči**

Stanislava X

Vážení čitatelia,

v 8. ročníku informačno-vzdelávacieho bulletinu Sociálna prevencia sme pre Vás pripravili dve čísla – prvé s podtitulom Prevencia kriminality a druhé s podtitulom Prevencia vybraných sociálnopatologických a nežiaducich sociálnych javov. Ako šéfredaktorku periodika ma teší, že vydavateľom – Národnému osvetovému centru a občianskemu združeniu Prečo som na svete rád/rada – sa spoločnými silami darí zabezpečovať udržateľnosť tohto projektu, a to v nezmenenej, ba progredujúcej kvalite. Prvé číslo vydalo Prečo som na svete rád/rada, o. z., na základe účelovej dotácie Obvodného úradu v Trnave, Rady vlády SR pre prevenciu kriminality a za spolupráce s odborom prevencie kriminality Kancelárie ministra vnútra SR v printovej podobe aj v elektronickej verzii na internete, druhé číslo pripravilo na vydanie Národné osvetové centrum a vychádza iba na internete.

Za roky svojej existencie si časopis vybudoval kvalitné autorské zázemie, spolupracuje s renomovanými slovenskými a českými odborníkmi. No vďaka tomu, že takmer každé číslo prináša aj nové, dosiaľ nepublikované témy, pribúdajú k takpovediac kmeňovým autorom vždy noví a tak sa okruh autorov značne rozširuje.

V druhom tohtoročnom čísle Sociálnej prevencie s podtitulom Prevencia vybraných sociálnopatologických a nežiaducich sociálnych javov prinášame v pravidelných rubrikách príspevky napríklad na tieto témy: ako sa pozerat' na nežiaduce správanie, školský program proti šikanovaniu v Čechách, špecifiká zneužívania psychoaktívnych látok a vznik závislosti u detí, žien a ľudí vyššieho veku, podhubie extrémizmu na Slovensku vo svetle najnovších výskumov, samovražednosť ako sociálnopatologický jav, medzinárodný rozmer trestného činu obchodovania s ľuďmi, psychická manipulácia v súčasnosti, násilie a hrozby na internete a ďalšie.

Na záver mi dovoľte vyložiť presvedčenie, že projekt informačno-vzdelávacieho bulletinu Sociálna prevencia, ojedinelého periodika pre sociálnu prevenciu v Slovenskej republike, bude pokračovať aj v budúcom roku 2014.

PhDr. Ingrid Hupková, PhD.
šéfredaktorka

Ako sa pozerat' na nežiaduce správanie

Prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

*Katedra sociálnej patológie a sociológie, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové
Česká republika*

V živote sme svedkami mnohých prípadov nežiaduceho správania, ktoré je v rozpore s očakávaniami, pravidlami, normami, zvlášť v súčasnosti. Pod týmto pojmom máme na mysli všetky prejavy od banálneho zaklamania či nezdvorilosti až po brutálne konanie, vraždou končiac. Ako sa v tom množstve rôznych nežiaducich prejavov orientovať a ako ich označovať? Situácia nie je vôbec jednoduchá a prístupy sa rôznia.

V zásade sa dá všetko takéto konanie rozdeliť na dve kategórie. Jednak nežiaduce správanie, ktoré je záležitosťou osobnosti samej, odchýlok psychickej povahy, individuálnej abnormality, a jednak správanie, ktoré má sociálne konotácie v zmysle príčin takéhoto správania aj dôsledkov. V prvom prípade sú to poruchy, dyficulty, aberantné správanie a sú primárne záležitosťou psychológie (psychopatológie), liečebnej pedagogiky, prípadne psychiatrie, teda vied o človeku. V druhom prípade ide o sociálne deviácie, sociálnopatologické javy, ktoré patria do oblasti sociológie, sociopatológie.

Problemátike sociálnej patológie a sociálnych deviácií sme sa venovali už v predchádzajúcom ročníku tohto časopisu v minulom roku (Kraus, 2012, 4-5). Pokúsime sa nadviazať a pozrieť sa na túto problematiku ešte raz, trochu z iného uhla. Sociologické chápanie sociálnej deviácie je široké a zahŕňa narušenie ktorejkoľvek sociálnej normy, nielen normy sankcionovanej právne, nábožensky alebo morálne. Je tiež zrejmé, že nie všetky sociálne deviácie možno považovať za sociálnopatologické javy. Sociálnopatologickými javmi rozumieme zásadné, závažné porušenia noriem. Vzhľadom na nie úplne jasné vymedzenie tohto pojmu sa v poslednom čase viac používa práve širšie vymedzenie – sociálne deviácie.

Z toho je tiež zrejmé, že pri tomto širokom chápaní dôjde aj k prelínaniu so spomínanými individuálnymi prejavmi, poruchami správania. Takže napríklad sexuálne zneužívanie je nepochybne záležitosťou jedinca a psychopatologickou záležitosťou, ale súčasne je to deviácia nielen osobnostná, ale aj sociálna, pretože narušuje sociálne interakcie a vzťahy a hovorí o ňom aj sociálna patológia (pozri Ondrejko, 2009). Podobne je to so samovražednosťou.

Vieme, že v zásade má sociálna deviácia negatívnu, ale aj pozitívnu hodnotu, vždy by však malo ísť o hodnotenie z hľadiska stupňa užitočnosti či škodlivosti, teda toho, či deviácia prispieva k posilneniu a stabilite danej spoločnosti, alebo či tieto vplyvy sú zreteľne negatívne. Ak je normou, že rodina má mať dve deti, potom za deviantnú možno považovať tak rodinu s piatimi potomkami, ako aj bezdetnú rodinu, a obe majú na populačný vývoj negatívny vplyv.

Podľa L. Urbana, J. Dubského (2008) má každá deviácia vnútornú štruktúru. Tvoria ju: subjekt (jedinec, skupina), ktorý sa správa deviantne; objekt (vec, jedinec, skupina, spoločenské hodnoty) – na čo je deviantné správanie zamerané; obsah – tvoria ho jednotlivé deviantné vzorce správania; ciele – vedú k uspokojovaniu potrieb; dôsledok deviantného správania – pocit viny, normalizácia deviantného správania atď.

Vzťah medzi pojmami sociálnopatologický jav a sociálna deviácia je veľmi problematický a posudzuje sa veľmi rôzne. V zásade môžeme súhlasiť s K. Večerkom, keď hovorí, že „zatiaľ čo sociálne deviantné javy sa posudzujú vzhľadom na normu, o ktorej zakotvenosti v realite sa nešpekuluje, sociálnopatologické javy sa posudzujú vzhľadom na dôsledky, ktoré v spoločnosti spôsobujú“ (2007, 167).

Možno dodať, že sociálnopatologické javy sú premenlivé sociokultúrne a historicky; niektorí autori upozorňujú, že ich posudzovanie je ovplyvnené aj subjektívnymi názormi. Napriek tomu, že sa objavili snahy o prekonanie tohto subjektívneho hodnotenia sociálnopatologických javov, nepodarilo sa vytvoriť ich jednoznačnú definíciu či výpočet.

Na prelome 19. a 20. storočia sa medzi sociálnopatologické javy zaraďovali predovšetkým kriminalita, samovražednosť, alkoholizmus, homosexualita a iné sexuálne odchýlky, prostitúcia, rozvodovosť, prípadne nezamestnanosť, vojna. Neskôr k nim pribudli narkománia, drogové závislosti, násilie, agresivita a chuligánstvo. A. Marešová (2010, 53) uvádza výpočet javov, ktoré sa v súčasnosti chápu ako sociálnopatologické. Patria medzi ne:

- a) alkoholizmus, toxikománia a iné závislosti vrátane chorobného hráčstva;

- b) členstvo v extrémistických skupinách a náboženských sektách, rasizmus, prejavy xenofóbie, prejavy násilia pri demonštráciách;
- c) domáce násilie, chorobné prenasledovanie;
- d) šikanovanie v škole, na pracovisku, sexuálne obťažovanie;
- e) prostitúcia, promiskuita, účasť na pornoprodukcii, kupliarstvo, komerčné sexuálne zneužívanie;
- f) hazardné hráčstvo, a to aj také, ktoré nemá charakter chorobnej závislosti;
- g) vandalizmus, sprejerstvo, násilie na štadiónoch, pouličné násilie;
- h) asociálnosť šírená prostredníctvom internetu a na sociálnych sieťach;
- i) samovraždy;
- j) korupcia, klientelizmus;
- k) vytváranie pouličných gangov a mladistvých, bezdomovstvo.

Popri uvedených pojmoch sociálna deviácia a sociálnopatologické javy sa objavuje ďalší pojem označujúci nežiaduce konanie, a to negatívne spoločenské javy. Za negatívne javy sa považujú všetky nežiaduce prejavy v správaní, teda také správanie, ktoré sa odchyľuje od daných noriem, predovšetkým morálnych. Ide teda opäť o pojem, ktorý vymedzuje danú oblasť značne široko. Od prehreškov a pokleskov, ako je lož či drzé, spurné správanie, až po správanie, ktoré je asociálne, napríklad šikanovanie, a prechádza do skutočných sociálnopatologických javov, napríklad kriminalita, všetky závislosti, nedobrovoľná prostitúcia a pod. (Skopalová, 2000).

Naopak M. Hrčka (2001) považuje používanie pojmov negatívne spoločenské javy či dokonca protispoločenské javy a správanie za neprijateľné, lebo už vo svojej podstate obsahujú negativitu a ideologický podtext. S týmto názorom súhlasí aj P. Mühlpachr (2008), ktorý sa domnieva, že toto pomenovanie nezaručuje hodnotovú a emocionálnu neutralitu (niektoré negatívne spoločenské javy nemusia predstavovať porušenie všeobecne uznávaných noriem a pravidiel).

Aby toho nebolo málo, v poslednom čase sa v Českej republike nielen v odbornej literatúre (napríklad Miovský et al., 2010), ale aj vo vládnych dokumentoch, stratégiách a koncepciách môžeme stretnúť s ďalším pojmom týkajúcim sa sledovanej oblasti, a to je rizikové správanie. Medicínsky pohľad vymedzuje rizikové správanie ako jeden z faktorov ovplyvňujúcich zdravie a chorobu jedinca. Rizikové správanie sa teda chápe ako rizikový faktor, ktorý vedie k vzniku choroby,

prípadne k smrti. Iné chápanie ponúkajú sociologické vedy. Venujú pozornosť vplyvom rizikového správania na sociálne vzťahy jedinca, jeho emocionalitu a výkonnosť v kognitívnej oblasti. M. Miovský et al. (2010) za rizikové správanie považuje také správanie, v dôsledku ktorého dochádza k preukázateľnému nárastu zdravotných, sociálnych, výchovných a ďalších rizík pre jedinca alebo spoločnosť.

V dokumente Ministerstva školstva, mládeže a telovýchovy ČR (2010) sú vytýčené nasledujúce oblasti rizikových prejavov správania, na ktoré sa má zameriavať primárna prevencia žiakov:

- a) agresia, šikanovanie, kyberšikanovanie, násilie, vandalizmus, intolerancia, antisemitizmus, extrémizmus, rasizmus a xenofóbia, homofóbia;
- b) záškoláctvo;
- c) závislostné správanie, užívanie všetkých návykových látok, netolizmus, gambling;
- d) rizikové športy a rizikové správanie v doprave;
- e) spektrum porúch príjmu potravy;
- f) negatívne pôsobenie siekt;
- g) sexuálne rizikové správanie.

Z dôvodu zaradenia nových foriem a prejavov rizikového správania do tohto systému volia niektorí autori všeobecnejšie, zjednodušujúce klasifikácie rizikového správania. Aj P. Macek (2003) sa prikláňa k všeobecnejšiemu rozdeleniu rizikového správania, a to na dve skupiny. Môže ísť jednak o správanie poškodzujúce zdravie samotného jedinca, jednak o rizikové správanie späté s ohrozením spoločnosti, t. j. negatívnym vplyvom alebo ujmu druhých ľudí.

V súvislosti s posudzovaním sociálne deviantného správania zohráva zásadnú rolu otázka noriem. Súčasná postmoderná individualisticky ladená spoločnosť, v ktorej sa len ťažko hľadájú akékoľvek pevné záchytné body, spoločnosť plná protikladov, nie je schopná sa zreteľne dohodnúť ani na tom, čo je vlastne spoločensky neprijateľné, čo vlastne máme považovať za deviácie (pozri diskusie v parlamente pri tvorbe legislatívy okolo zákazu fajčenia, prechovávaní drog, prostitúcie). Niekedy sa dokonca zdá, že v oblasti legislatívy – snáď bona fide – sa intenzívne pracuje na tom, aby nebolo možné nezvratne dokázať, že napríklad konanie niektorých jedincov či skupín je spoločensky neprijateľné či priamo trestné. Koncepcia individuálnych a skupinových práv, ktorá nie je korigovaná koncepciou individuálnych a skupinových povinností a istým poriadkom, vytvára bezbrehú platformu na spochybnenie úplne všetkého. To, čo by sa neznásilňovanému,

múdro uvažujúcemu rozumu javilo zjavne (t. j. ak použijeme scholastický výraz „vyplývajú z vecí samej“) sociálnopatologické, sa potom často vydáva za inakosť či alternatívu, asocialita sa zahaľuje kulantnými pojmami typu asertivita či osobitosť a pod. (Večerka, 2007).

Zdá sa teda, že zásadnejší problém než hľadanie výstižného označenia pre určitý nežiaduci jav a určité správanie je hľadanie hranice medzi tým, čo je ešte z hľadiska úspešného fungovania spoločnosti prijateľné a čo nie. V tejto súvislosti azda nebude pôsobiť provokatívne konštatovanie H. Kubátovej, že sociálne deviácie sú mýtus, pretože miznú, a to v dôsledku uvoľňujúcich sa sociálnych noriem. Dokladá to dvoma argumentmi:

- a) modernizácia spoločnosti – osamelosť a rizikovosť (opiera sa o chápanie spoločnosti ako tekutej, roztrieštenej, deregulovanej, neistej podľa Baumanu a Becka, a súčasne spoločnosti, v ktorej došlo k inštitucionalizácii revolty, keď nikto nebráni poriadok ani tradície);
- b) modernizácia priebehu života jedinca – súčasné pohľady na proces socializácie, koncept individualizácie; a predovšetkým upozorňuje na to, že mizne tzv. medzigeneračný konflikt, minimalizujú sa rozdiely. Teda nie je proti čomu revoltovať. Väčšina odchyľujúceho sa správania, subkultúrnych znakov je predovšetkým „vdaka“ médiám a spotrebnému priemyslu „predefinovaná“ ako normálna a mladým potom neostáva nič iné, ako byť konformní, pretože

konformným sa dnes už stáva prakticky všetko (Kubátová, 2007).

Literatúra

- HRČKA, M. (2001) *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- KRAUS, B. (2012) Sociálna patológia ako problém súčasnej spoločnosti. *Sociálna prevencia*, č. 1, s. 4-5.
- KUBÁTOVÁ, H. (2007) Mýtus sociálnych deviáci. In.: *Společenské podmínky vzniku sociálních deviací*. Sborník ze semináře sekce sociální patologie MČSS. Praha.
- MACEK, P. (2003) *Adolescence*. Praha: Portál.
- MAREŠOVÁ, A. (2010) Sociálně patologické jevy. *Trestně právní revue*, roč. 9, č. 2, s. 52-58.
- MIOVSKÝ, M. et al. (2010) *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Sdružení SCAN: Centrum adiktologie – Psychiatrická klinika, 1. LF UK.
- MÜHLPACHR, P. (2008) *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita.
- ONDREJKOVIČ, P. a kol. (2009) *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA.
- SKOPALOVÁ, J. (2000) *Vybrané kapitoly ze sociálních deviací*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- URBAN, L., DUBSKÝ, J. (2008) *Sociální deviace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- VEČERKA, K. (2007) Filipika proti postmoderní slepotě aneb vztah sociální patologie a sociální deviace. In.: *Společenské podmínky vzniku sociálních deviací*. Sborník ze semináře sekce sociální patologie MČSS. Praha.

Skrytá podstata najúčinnšieho školského programu proti šikanovaniu v Čechách

PaedDr. Michal Kolář, etopéd a psychoterapeut

Pedagogicko-psychologická poradňa SŠt,

Společenství proti šikaně, o. z., Praha, Česká republika

V príspevku sa zameriam na otázku, v čom je skrytá mimoriadna účinnosť Hradeckého školského programu proti šikanovaniu. Tomuto programu sa niekedy hovorí aj český školský program a zavádzal som ho v rámci projektu Ministerstva školstva, mládeže a telovýchovy ČR v roku 2003. Podarilo sa v ňom za štyri mesiace znížiť na experimentálnej škole výskyt šikanovania celkovo o 42,5 %. V triedach, kde pracovali členovia užšieho realizačného tímu, sa znížil výskyt priameho i nepriameho šikanovania dokonca o 50 až 75 %. Pritom v kontrolnej škole, ktorá mala podobné charakteristiky, nedošlo k žiadnej zmene (podrobnejšie pozri Kolář 2003, 2004, 2005, 2006, 2007). Podobné výsledky sa podarilo zopakovať pri implementácii programu v širšom meradle na 17 základných školách v rámci projektu Minimalizácia šikanovania v rokoch 2005 – 2007 (MIŠ, 2008). Podporné správy o účinnosti programu mám k dispozícii takisto z jednotlivých škôl, kde som pomáhal program zavádzať, a z projektu Minimalizácia šikanovania 2, kde sa vzdelávali pedagógovia z 50 škôl (2009 – 2011). Tu sa však nerobili žiadne výskumy.

Nezasvätenému tieto výsledky nič nepovedia, ale je na mieste upozorniť, že sú výnimočné. Sám som si to dlho nepripúšťal a postupne som to overoval. V súčasnosti môžem povedať, že účinnosť hradeckého programu možno porovnať iba s najúspešnejším programom na svete. A tým je program profesora Dana Olweusa z Nórska (Olweus, 1993). Tomu sa podarilo za dva roky znížiť šikanovanie o 50 %, a to tak u dievčat, ako aj u chlapcov. To sa však neskôr nepodarilo zopakovať v Južnej Karolíne v USA (Olweus a Limber, 1999) ani v Šlezvicku-Holštajnsku v Nemecku (Hanewinkel a Knaack, 1997). Podľa niektorých zdrojov (Field, 2007) mal však Olweusov program aj v USA vynikajúce výsledky. Na niektorých

školách sa podarilo znížiť šikanovanie o viac ako 40 %. To je veľmi dobrá správa. No nech je to akokoľvek, ostatné najúspešnejšie programy majú účinnosť maximálne okolo 15 %. K tomuto záveru som došiel na základe analýzy intervenčných školských programov proti šikanovaniu (Kolář 2005, 2006, 2009). Potešilo ma, že rovnaký názor má aj austrálsky profesor Ken Rigby. Prezentoval ho na konferencii o šikanovaní v Melbourne 2005 (Field, 2007). Mýli sa sympatický profesor zo Slovenska Ladislav Lovaš, keď sa opiera o anglickú príručku o šikanovaní* a tvrdí, že školské programy proti šikanovaniu bežne znižujú šikanovanie o polovicu (Lovaš 2001, s. 178). A to nehovorím o tom, že nemálo programov vedených špičkovými odborníkmi nemalo žiadny efekt. Je naozaj ťažké v konkrétnej škole a v konkrétnej situácii preukázateľne znížiť výskyt šikanovania. Svoje úvodné poznámky lapidárne zhrniem. Olweusove výsledky sú úplne ojedinelé! A ojedinelé sú aj výsledky nášho programu v Čechách! Preto je dôležité odhaliť, čo je za touto mimoriadnou účinnosťou skryté.

Niečo som o hradeckom programe publikoval, snažil som sa podať celkovejší pohľad vrátane výskumných výsledkov. To však viedlo k všeobecnejšej informácii.

S odstupom času vidím, že unikla podstata programu. Najviac som si to uvedomil pri zavádzaní hradeckého programu vo väčšom meradle na 17 školách v rámci projektu MIŠ – Minimalizácia šikanovania (2005 – 2007). V MIŠ sa získal rad cenných skúseností, ale o tom niekedy inokedy.

Dnes to skúsím napraviť. Budem sa snažiť odpovedať na otázku, ako je možné, že sa podarilo za také krátke obdobie – štyri mesiace – znížiť šikanovanie o viac ako 40 %. Olweusovi sa to podarilo za dva roky. A ostatným programom nikdy.

* Sunderman, M. – Jaffe, P. G. – Schiek, E. E.: Bullying: Information for parents and teachers. LONDON, london FAMILY Court Clinic 1996.

Pochopiteľne, musím to urobiť v skratke, bez prípravy – bez vhl'adu do špeciálnej teórie (Kolář, 2005), ktorá sa priamo viaže k metodike diagnostiky, liečby a prevencie šikanovania. Budem sa snažiť iba nasvietiť toto slepé miesto a upozorniť na jeho existenciu. Ospravedlňujem sa, že to bude iba nástrel. V budúcnosti spracujem problém podrobnejšie.

Dosť dlho som uvažoval, či mám takúto radikálnu informáciu na konferencii podať. Keď sa však chceme šikanovaniu účinne a bezpečne brániť, musíme naše úspešné, ale aj neúspešné školské programy vyhodnocovať, bez toho sa neposunieme ďalej. V tomto duchu chápte aj tento príspevok.

I. Orientačný pohľad na program a otázka, či mal program nejaké neobvyklé súčasti

Najskôr stručne poviem, o aký program ide. Hradecký program je špeciálny, celoškolský, je postavený na 13 kľúčových komponentoch a prebiehal v rámci širšieho projektu Zdravá škola.

Uvedené všeobecné charakteristiky nám podstatu účinnosti neukážu. Môžem iba povedať, že menej bežné bolo prepojenie všeobecného preventívneho programu Zdravá škola so špeciálnym programom proti šikanovaniu. Podľa mojich skúseností až kombinácia všeobecného a špeciálneho prináša zásadnú zmenu. A ešte jedna dôležitá vec. Nie úplne bežná je systémová štruktúra opatrení – 13 kľúčových komponentov nášho programu. Sám Olweus (1993, s. 128) hovorí, že existujú programy (mal na mysli anglické programy), kde sa iba navrhujú rôzne metódy, o ktorých autori netušia, ako fungujú. V našom projekte sme špecifikovali 13 všeobecných kľúčových komponentov, ktoré by nemali chýbať v žiadnom programe (pozri tabuľku 1).

Tieto kľúčové komponenty sú dôležité, aby program mohol fungovať ako systém. Keď jedna zo súčastí chýba, napríklad evalvácia, hrozí nebezpečenstvo, že program skolabuje, prípadne bude degenerovať atď.

Tabuľka 1: Trinásť kľúčových komponentov školského programu proti šikanovaniu

1.	• spoločné vzdelávanie a supervízia všetkých pedagógov;
2.	• užší realizačný tím (riaditeľ, zástupcovia triednych učiteľov z 1. a 2. stupňa, metodik školskej prevencie, metodik programu školy podporujúcej zdravie, riešiteľ projektu);
3.	• zmapovanie situácie a motivovanie pedagógov na zmenu;
4.	• spoločný postup pri riešení šikanovania (šesť skupín základných scenárov);
5.	• prevencia na triedníckych hodinách;
6.	• prevencia vo výučbe;
7.	• prevencia v školskom živote mimo vyučovania;
8.	• ochranný režim (demokraticky vytvorený zmysluplný vnútorný poriadok, účinné dozory učiteľov);
9.	• spolupráca s rodičmi;
10.	• školské poradenské služby;
11.	• spolupráca so špecializovanými zariadeniami;
12.	• vzťahy so školami v okolí (dohovor riaditeľov na spolupráci pri riešení šikanovania, keď sa na ňom zúčastňujú žiaci z rôznych škôl);
13.	• evalvácia (pred a po zavedení programu)

II. Podstata a špecifikum programu

A teraz už k sľubovanej podstate hradeckého programu. Jeho podstatou a veľkou zmenou oproti iným programom vrátane Olweusovho programu je **nová metodika riešenia existujúceho šikanovania** a tá sa premieta do všetkých 13 komponentov.

Na niektorom z nich to o chvíľu ukážem. V čom spočíva novosť metodiky riešenia existujúceho šikanovania? V tom, že nejde o všeobecné návody v podobe kuchárok. Ide o konkrétnu a diferencovanú liečbu – podľa štádií a formy šikanovania. A taktiež podľa úrovne cieľa liečby šikanovania.

V súčasnosti používam 12 skupín scenárov, avšak stále na probléme pracujem, ešte to potrebuje svoj čas. Teraz vám priblížim 6 skupín scenárov, s ktorými som pracoval pri zavádzaní hradeckého školského programu a ďalej v projekte MŠ.

Upozorňujem, že vo svete sa nepracuje so štádiami a často sa nepracuje ani s pravými formami šikanovania – tým mám na mysli formy, ktoré majú priamy vzťah k bezpečnej pomoci. To má za následok náhodnosť, rizikovosť pri využívaní rôznych metód. K tomu sa vrátim na záver.

1. Šesť skupín scenárov

Teraz k sľubovanej ukážke metodiky riešenia šikanovania pri jednej zo súčastí programu.

Konkrétne to ukážem na kľúčovom komponente *spoločný postup pri riešení šikanovania*. Tu bolo dôležité, aby pedagógovia boli vytrénovaní v odbornom a jednotnom postupe, ako budú riešiť konkrétnu situáciu, ako budú spolupracovať medzi sebou a ako budú spolupracovať s odborníkmi zvonka. Bez nácviku a dohody nemali šancu uspieť.

Preto som ich naučil pracovať so 6 skupinami scenárov, čo im umožnilo zvládnuť celé spektrum šikanovania. Naučil som ich kvalifikovane odhadnúť štádium a formu šikanovania a s ohľadom na cieľ liečby volili konkrétny scenár (pozri tabuľku 2).

Tabuľka 2: Klasifikácia scenárov pomoci podľa cieľa liečby, štádia a formy šikanovania (Kolář, 2011)

Situácie, ktoré zvládne škola sama	
1.	Prvá pomoc pre počiatočné štádia šikanovania so štandardnou formou
2.	Celková liečba na riešenie zárodočného štádia šikanovania, RTP – Rámcový triedny program
Scenáre, keď škola potrebuje pomoc zvonku	
3.	Prvá pomoc pre počiatočné štádia šikanovania s neštandardnou formou
4.	Prvá pomoc (krízové scenáre) pre bežné formy pokročilého šikanovania
5.	Prvá pomoc (krízové scenáre) pre pokročilé šikanovanie s neobvyklou formou, patrí sem napríklad výbuch skupinového násillia, tzv. školské lynčovanie
6.	Celková liečba do 3. štádia šikanovania, ZIP – Základný intervenčný program (pri pokročilom šikanovaní vždy v kombinácii s prvou pomocou)

Legenda k úrovni cieľa liečby:

1. Prvá pomoc – čiastková a symptomatická liečba, rýchle a bezpečne zastavuje šikanovanie.
2. Celková liečba – práca so vzťahmi v celej triede, kauzálna liečba na úrovni školských príčin, vyžaduje dlhší čas.

Ako vidíte v tabuľke, prvá oblasť zahŕňa dve skupiny scenárov, ktoré škola zvládne sama. Druhá oblasť zahŕňa štyri skupiny scenárov, keď škola potrebuje pomoc zvonku. Kvalifikovaná práca so scenármi umožnila pedagógom účinne a bezpečne riešiť rôzne typy šikanovania.

2. Význam klasifikácie scenárov – zmysluplná vnútorná diagnostika a bezpečná alternatívna liečba šikanovania

Prečo je táto klasifikácia podľa cieľa liečby, štádia a formy šikanovania dôležitá? Odpoviem lapidárne:

je dôležitá, pretože vedie k bezpečnosti a účinnosti diagnostiky a nápravy. Tu krátko vysvetlím význam štádií a foriem pre liečbu šikanovania.

Skôr ako začnem, upozorňujem na dôležitú vec – pri odhaľovaní šikanovania musíme najskôr kvalifikovane odhadnúť štádium a formu šikanovania a až potom zvoliť stratégiu a taktiku vyšetrovania. Inak postupujeme naslepo, pokus – omyl. Tým ohrozujeme zdravie a možno aj život protagonistov šikanovania, predovšetkým obetí, ale aj svedkov.

Štádiá šikanovania

Nemôžem na tomto mieste preberať teóriu štádií. Poviem iba to, že šikanovanie je ťažkou poruchou vzťahov v skupine. Nákaza vzťahov má svoj zákonitý vývoj. Smeruje od zárodočnej podoby tzv. ostrakizmu k dokonalému piatemu štádiu – totalite

(Kolář, 1990, 1996, 1997, 2000 a i.). Prehľad štádií nájdete v prílohe 1.

Pre nás je dôležitý význam štádií pre prax. Uvediem tri dôvody, prečo s nimi musíme počítať:

- Existuje zásadný rozdiel vo vyšetrovaní a prvej pomoci – čiastkovej liečbe – pri počiatkoch (t. j. prvom, druhom a treťom štádiu) a pri pokročilom (t. j. štvrtom a piatom štádiu) ochorenia skupiny.
- Celková liečba skupiny má pri každom štádiu svoje špecifiká.
- Štádiá umožňujú nastaviť hranicu možností rôznych odborníkov kvalifikovane pomôcť (odborníci prvého kontaktu, špecialisti, neriešiteľné aj pre špecialistov).

Formy šikanovania

Krátko ešte k významu foriem šikanovania.

Vnútné štádiá šikanovania sú pre pomoc určujúce. Avšak neobvyklá (neštandardná) forma môže vyžadovať doladenie základného postupu a niekedy aj zásadnejšiu zmenu. K neobvyklým formám patrí napríklad výbuch skupinového násillia, tzv. triedne alebo školské lynčovanie.

V praxi sa mi osvedčilo rozlíšenie šikanovania na dve základné skupiny neobvyklých foriem. Prvá skupina zahŕňa šikanovanie, ktoré ohrozuje bazálne potreby bezpečia pedagóga, útočí na jeho integritu. Väčšinou ide o fyzicky extrémne brutálne šikanovanie, ktorého sa staneme náhodnými svedkami a s ktorým sme konfrontovaní neočakávane. S tou druhou skupinou máme ťažkosti, pretože je tam zmena v základnej schéme šikanovania. Prakticky ide o systémovú odlišnosť v organizovaní života v škole, nejakú zvláštnosť u priamych a nepriamych účastníkov a malú mieru prepojenosti so školou. Patrí sem napríklad šikanovanie, kde vplyvní ochrancovia bránia náprave.

A ešte poznámka. Dôležité je ďalej rozlíšiť pravú formu a nepravú formu šikanovania. Pravá forma má priamu väzbu na liečbu šikanovania. Nepravá forma je pre pomoc bezvýznamná. Niekedy však môže byť aj zavádzajúca. Je to niečo podobné ako nepravé šalátové triedenie porúch správania.

Zhrnutie v kocke

Nakoniec sa pokúsim vyzdvihnúť najpodstatnejšie kroky programu, ktoré viedli k efektu.

1. Všetci pedagógovia školy boli vycvičení vo zvládaní šiestich scenárov. Prvú a druhú skupinu zvládali kompletne sami. Tretiu až šiestu skupinu

scenárov sa naučili diagnostikovať a naučili sa zvládať najnutnejšie krízové kroky vrátane spolupráce s odborníkmi.

2. Odborníci zo servisných zariadení (Stredisko výchovnej starostlivosti Domino, občianske združenie Salinger, Stredisko výchovnej starostlivosti Návrat atď.) absolvovali tréning a supervíziu v diagnostike a riešení šikanovania, ktoré patrí do druhej oblasti scenárov – keď škola potrebuje pomoc zvonku. Vypracovali si vlastný projekt Bezpečná trieda, ktorého indikačné kritériá pre odbornú starostlivosť vychádzali z mojej klasifikácie štádií šikanovania.

3. V celej škole bol zmapovaný výskyt šikanovania. Na základe kvalifikovaného odhadu štádia, formy šikanovania a posúdenia cieľa liečby boli vypracované konkrétne programy pre jednotlivé prípady šikanovania v triedach, ale aj pre šikanovanie, ktoré sa dialo mimo triedy v areáli školy.

Záver: Hradecký program nebol program, ktorý by čakal, čo sa bude diať. Bol to program, ktorý šikanovanie aktívne vyhľadal, prostredníctvom novej metodiky ho diagnostikoval v rámci šiestich skupín scenárov a následne ho diferencovane liečil. Pomerne jemná vnútorná diagnostika umožnila vystavať program šitý na mieru. Touto okamžitou, cielenou a alternatívnou liečbou si vysvetľujem mimoriadny a rýchly efekt programu – už za 4 mesiace sa podarilo celkovo znížiť šikanovanie o 42,5%.

Poznámka na záver

Vo svete nie sú známe štádiá a často sa nepracuje s pravými formami šikanovania. To platí aj pre Olweusa (pozri článok Geniálne omyly profesora

Olweusa, Kolář 2003 – 04). Čo to má za následok, keď sa nerešpektujú štádiá a pravé formy tohto deštruktívneho fenoménu? Na to je celkom jednoduchá odpoveď. Niekedy odporúčané metódy, ale aj rôzne rady a odporúčania platia a niekedy neplatia. Niekedy môžu postupy pomôcť a niekedy môžu ublížiť. Len čo sú tieto intervencie konkrétnejšie, napríklad metódy vyšetrovania, postupy krízového riadenia potom sú na prvý pohľad rizikové!

Dá sa to dobre ukázať na niektorých metódach, ktoré sa často odporúčajú v príručkách a učebniciach: priamy prístup, rovesnícka mediácia, metóda zdieľaných obáv (Pikas), neobviňujúci prístup (Maines-Robinsonová), playback divadlo (Fox), restoratívne nápravné techniky atď.

V tomto príspevku sa pokúsim vysvetliť nebezpečenstvo, keď pri metóde chýba nastavenie hraníc jej možností, keď nie sú stanovené kritériá indikácie a zároveň kontraindikácie podľa štádia a formy šikanovania, na jednom rozšírenom omyle. Poprední svetoví autori, medzi nimi aj Michele Elliottová (1995), bežne odporúčajú obeť, aby sa dokázala sama asertívne útočníkovi ubrániť. V tomto duchu je napísaná aj výborná kniha austrálskej psychologičky Evelyn Fieldovej pod názvom Bullyblocking (2007).

Kniha ponúka originálny a užitočný systém obrany proti šikanovaniu, ktorý má šesť pilierov – zvládnutie svojich pocitov, rozpoznanie, prečo sme obeťou alebo útočníkom, posilnenie sebavedomia, asertívna komunikácia, vytvorenie vlastného zdroja moci a vybudovanie podpornej siete. Ku každému z týchto pilierov je vypracovaný bohatý arzenál metód, ktorý môžu rodičia v role sociálnych trénerov využiť na prospech svojich detí.

Problém je v tom, že autorka predkladá metódy všeobecne na riešenie šikanovania. Tvrdí, že pomáhajú za všetkých okolností. Napríklad odporúča uplatňovanie zaujímavých asertívnych techník, tvrdých postupov, ako blokovať útočníka. Nabáda, aby si to deti cvičili priamo v centre šikanovania, teda v triede, ktorá je infikovaná šikanovaním.

V čom vidím kameň úrazu. Najmä pri 4. a 5. štádiu pokročilého šikanovania je takmer isté, že by prípadná premena obeť v asertívneho bohatiera nielen nepomohla, ale ohrozila by bezprostredne jej zdravie a život. Ide totiž o to, že normy jadra agresorov prijíma väčšina alebo všetci členovia zasiahnutej skupiny a stanú sa nepísaným zákonom. Obeť, ktorá by sa z ničoho nič postavila týmto

normám, vyvolá krajinú nevôľu a hrozí výbuch násilia voči nej. V praxi sa už to veľa krát stalo a skončilo sa to tragicky. Napríklad došlo k triednemu lynčovaniu, obeť skopali spolužiáci, až sa pomohla a pošpinila, skončila s vnútorným zranením v nemocnici.

Fieldovej metódy sú kvalitné a stojí za nimi obrovská skúsenosť. Avšak väčšina techník je určená na prevenciu šikanovania či nejakého typu podpichovania, prípadne pre prvé dve počiatkové štádiá šikanovania. Nie je vhodná pre rozvinuté šikanovanie či dokonca pre pokročilé šikanovanie.

Literatúra

ELLIOTTOVÁ, E. Jak ochránit své dítě. Praha: Portál 1995. 173 s. ISBN 80-7178-034-0.

FIELD, E. Bullyblocking. Six secrets to help children deal with teasing and bullying. Australia and New Zealand: Finch Publishing, 2007. 248 p. ISBN 9781876451776.

HANEWINKEL, R., KNACK, R. Mobbing: Gewaltprävention in Schule in Schleswig-Holstein. Report. Landesinstitut Schleswig-Holstein für Praxis und Theorie der Schule: 1997.

KOLÁŘ, M. Nová cesta k léčbě šikany. Praha: Portál, 2011.

KOLÁŘ, M. Diagnostika a léčba šikanování v Praxi. In: Philippová, L., Janošová, P. (Eds.) Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém. Sborník z konference konané 19. 3. 2009 v Praze. Brno: Tribun EU. 270 s. ISBN 978-80-857-8.

KOLÁŘ, M. Intervenční programy proti školnímu šikanování v zahraničí a ČR. In: Prevence násilí mezi dětmi. Sborník příspěvků z mezinárodní konference v Brně 23. 1. 2009. Brno: 2009.

KOLÁŘ, M. Český školský program proti šikanování. Perspektivy. In: Sociální prevence. Bratislava: Národné osvetové centrum, 2007, s. 4-5.

KOLÁŘ, M. Jak na šikanu? Psychologie dnes, 2006, roč. 12, č. 2, s. 16-18.

KOLÁŘ, M. Školní násilí a šikanování. Ostrava: CIT, Ostravská univerzita, 2005. 48 s. ISBN 80-7368-076-9.

KOLÁŘ, M. Bolest šikanování. 2. vyd. Praha: Portál, 2005.

KOLÁŘ, M. Devět kroků při řešení počáteční šikany aneb pedagogická chirurgie. Prevence 2005, roč. 2, č. 7, s. 3-7.

KOLÁŘ, M. (Ed.) Školní šikanování. Sborník z první celostátní konference konané v Olomouci na PdF UP 30. 3. 2004. Praha: Společenství proti šikaně, 2004.

KOLÁŘ, M. Potlačené pocity viny hrají šikaně do karet. Psychologie dnes, 2003, roč. 9, č. 2, s. 14-15.

KOLÁŘ, M. Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních. Praha: MŠMT, 2003.

KOLÁŘ, M. Geniální omyly profesora Olweuse. Učitelské listy, 2003-04, roč. 11, č. 4, s. 10-12.

KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve školách. 2. vyd. Praha: Portál, 2000.

KOLÁŘ, M. Vnitřní stadia šikanování. Znalost přeměny zdravé skupiny v nemocnou jako metodický předpoklad prevence. Mládež a společnost, 1996, č. 2, 3-15.

KOLÁŘ, M. Fenomén šikanování u dětí a mládeže. Metodický materiál PPPM UZ s. p. IPS, 1990, č. 8.

KOLEKTIV AUTORŮ. Minimalizace šikany – shrnutí pilotního projektu 2005 – 2007. Kladno: AISIS, 2008.

LOVAŠ, L. Sociální psychologie násilia. In VÝROST, J. SLAMĚNÍK, I. (Eds.) Aplikovaná sociální psychologie II. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, spol. s r. o., 2001. 260 s. ISBN 80-247-0042-5.

OLWEUS, D., LIMBER, S. Blueprints for violence prevention: Bullying Prevention Program. Boulder: Institute of Behavioral Science, University of Colorado, 1999.

OLWEUS, D. Bullying at school. What we know and what we can do. Oxford: Blackwell, 1993.

Motto:

Školské šikanovanie je choroba skupinovej demokracie a má svoj zákonitý vnútorný vývoj.

Prvé štádium sa v podstate odohráva v akejkoľvek skupine. Všade je niekto, kto je neoblúbený alebo kto nemá vplyv, na úkor ktorého je práma si robiť „psinu“. Potom to však ide ďalej, skupina si nájde akéhosi otľkančeka. Tretie štádium je už kľúčové, keď sa vydeli jadro útočníkov a systematicky začne šikanovať najvhodnejšie obeť. Do tejto chvíle sa dajú veci jasne riešiť. Následne dôjde k bodu zlomu, keď sa šikanovanie stane nepísaným zákonom aj pre naozaj slušné deti a celá skupina sa stáva krutou. V piatom štádiu – totalite – sa šikanovanie stane skupinovým programom.

PRÍLOHA 1: Štádiá šikanovania

(podľa Michala Kolára, 1990, 1996, 1997, 2000... 2011 a i.)

Prvé štádium: Zrod ostrakizmu

Ide o mierne, prevažne psychické formy násilia, keď sa okrajový člen skupiny necíti dobre. Je neoblúbený a nie je uznávaný. Ostatní ho viac či menej odmietajú, nebavia sa s ním, ohovárajú ho, snujú proti nemu intrigy, robia si na jeho účet „drobné“ žartíky a pod. Táto situácia je už

zárodočnou podobou šikanovania a obsahuje riziko ďalšieho negatívneho vývoja.

Druhé štádium: Fyzická agresia a pritvrdzovanie manipulácie

V záťažových situáciách, keď v skupine stúpa napätie, začnú ostrakizovaní žiaci slúžiť ako hromozvod. Spolužiaci si na nich odreagujú neprijemné pocity napríklad z očakávanej ťažkej písomnej práce, z konfliktu s učiteľom alebo jednoducho iba z toho, že chodenie do školy ich obťažuje. Manipulácia sa pritvrdzuje a objavuje sa sprvu väčšinou subtílna fyzická agresia.

Tretie štádium (kľúčový moment): Vytvorenie jadra

Vytvára sa skupina agresorov, úderné jadro. Títo šíritelia „vírusu“ začnú spolupracovať a systematicky, už nie iba náhodne šikanovať najvhodnejšie obeť. Na začiatku sa stávajú ich obeťami tí, ktorí sú už osvedčeným objektom ostrakizovania. Ide o žiakov, čo sú v hierarchii najnižšie, teda tí „slabí“.

Štvrté štádium: Väčšina prijíma normy

Normy agresorov prijala väčšina a stávajú sa nepísaným zákonom. V tomto období získava neformálny tlak ku konformite novú dynamiku a málokto sa mu dokáže postaviť. U členov skupiny, ktorú premohol „vírus“, dochádza k vytvoreniu akejsi alternatívnej identity, úplne poplatnej vodcom. Aj mierni a disciplinovaní žiaci sa začnú správať kruto – aktívne sa zúčastňujú na týraní spolužiaka a prežívajú pri tom uspokojenie.

Piate štádium: Totalita alebo dokonalé šikanovanie

Všetci členovia triedy prijímajú násilie ako normu. Šikanovanie sa stáva skupinovým programom. Obrazne povedané, nastáva éra „vykorisťovania“. Žiaci sú rozdelení na dve sorty ľudí, ktoré som pre prehľadnosť označil „otrokári“ a „otroci“. Jedni majú všetky práva, tí druhí nemajú práva žiadne.

PaedDr. Michal Kolář vytvoril pôvodnú teóriu, diagnostiku a liečbu školského šikanovania. Je autorom kníh a publikácií *Skrytý svet šikanování ve školách*, *Bolest šikanování*, *Nová cesta k léčbě šikany* a *Výcvik odborníků v léčbě šikany*. Vedie kurzy prevencie šikanovania, poskytuje konzultácie a supervízie.

Špecifiká zneužívania psychoaktívnych látok a vznik závislosti u detí, žien a ľudí vyššieho veku

MUDr. Karel Nešpor, CSc.

*primár oddelenia liečby závislostí – muži, Psychiatrická nemocnica Bohnice
Praha, Česká republika*

Užívanie psychoaktívnych látok u detí a dospelujúcich

Prvá droga, s ktorou sa najčastejšie dieťa stretáva, býva alkoholický nápoj alebo tabak. K tomu dochádza obyčajne v domácom prostredí. Motívom napití býva u menších detí zvedavosť. Vzhľadom na ich nízku hmotnosť a nízku toleranciu pôsobí aj malé množstvo alkoholu veľmi silno. S istou mierou zjednodušenia možno povedať, že alkohol na deti pôsobí podobne ako tzv. tvrdé drogy na dospelých.

Niektoré zvláštnosti užívania psychoaktívnych látok u detí a dospelujúcich

- Závislosť od návykových látok sa vytvára podstatne rýchlejšie.
- Existuje vyššie riziko ťažkých otráv. K najčastejším príčinám smrti u detí a dospelujúcich patria úrazy, otravy a násilné príčiny. Zneužívanie alkoholu a iných psychoaktívnych látok s tým často súvisí.
- Existuje vyššie riziko nebezpečného správania pod vplyvom návykovej látky.
- Dochádza k zaostávaniu vo vývoji, napríklad čo sa týka vzdelávania, sebaovládania a sociálnych zručností.
- Častejšie býva zneužívanie viacerých látok a prechody od jednej psychoaktívnej látky k druhej.
- Alkohol, konope/marihuana a iné drogy narúšajú vytváranie siete mozgových buniek a oslabujú duševnú výkonnosť.

Čo z toho vyplýva pre rodičov a pedagógov

- V prevencii je dôležité oddialiť kontakty dieťaťa alebo dospelujúceho s alkoholom či návykovou látkou čo najďalej, keď je mozog vyzretejší.
- Najefektívnejší výchovný štýl je vrelý a stredne obmedzujúci. To znamená tráviť s dieťaťom

dostatok času a venovať mu potrebnú pozornosť. Rodičia by však mali zároveň stanoviť a presadzovať jasné zákazy týkajúce sa alkoholu, tabaku a drog. Zistilo sa, že deti z rodín, kde rodičia zakazovali deťom piť doma alkoholické nápoje, pili menej, aj keď boli mimo dohľadu rodičov.

- Alkohol a návykové lieky by nemali byť doma deťom a dospelujúcim dostupné a na očiach. Alkoholické nápoje je správne pred deťmi zamykať.
- V školskom prostredí sú najefektívnejšie interaktívne programy, kde sa deti učia sociálnym a iným zručnostiam. Sem patrí napríklad: vedieť odmietnuť, mediálna gramotnosť, zvládanie stresu a emócií, relaxačné schopnosti, vedieť, kde hľadať pomoc pri psychologických aj iných problémoch.
- Prevenciu problémov spôsobených alkoholom, tabakom, inými drogami a hazardom je vhodné vykonávať integrovane, t. j. ako súčasť jedného preventívneho programu. Zručnosti získané v prevencii škôd spôsobených alkoholom a tabakom sa totiž ľahko prenášajú na prevenciu zneužívania iných látok.

Užívanie psychoaktívnych látok u žien

V druhej polovici 20. storočia došlo v mnohých vyspelých krajinách k prudkému nárastu počtu závislých žien. Dôvodom bolo okrem iného zbližovanie životného štýlu mužov i žien. Žena, ktorá sa prispôsobí návykovému správaniu mužov, sa vzhľadom na biologické faktory dostáva oveľa skôr do ťažkostí.

V čom sa líši zneužívanie psychoaktívnych látok u žien

- Ženy sú väčšinou zdržanlivejšie a opatrnejšie. Tak možno vysvetliť ich relatívne menší počet v porovnaní so závislými mužmi.

- Ženy majú menšiu pečeň a existujú aj ďalšie podstatné biologické rozdiely (nižšia hmotnosť, vyšší obsah tuku v tele, nižšia aktivita príslušných enzýmov atď.). Psychoaktívne látky pôsobia preto u žien silnejšie než u mužov. U žien nastávajú skôr zdravotné problémy a rýchlejšie sa rozvíja závislosť. V prípade alkoholu je čisto ženským rizikom rakovina pľús. Možnosť tohto ochorenia zvyšuje už dávka zodpovedajúca 2 decilitrom vína alebo pol litru piva a riziko rastie úmerne dávke. Iným príkladom je fajčenie tabaku, ktoré v kombinácii s hormonálnou antikoncepciou zvyšuje riziko hlbokkej žilovej trombózy.
- Návykové správanie žien okolie väčšmi odsudzuje. Ženám navyše viac záleží na tom, ako vyzerajú a ako pôsobia na okolie. Tým sa dá vysvetliť častejšie samotárske a tajné pitie alebo zneužívanie iných látok.
- Najmä ženy stredného a vyššieho veku často zneužívajú benzodiazepíny či už samostatne, alebo v kombinácii s alkoholom. Ak užívanie benzodiazepínov trvá dlhšie ako dva mesiace, už vysadzovanie bežných dávok býva spojené so stavmi úzkosti.
- Ženy sa v súvislosti s návykovým problémom menej často dopúšťajú trestných činov a násilného správania.
- Závislé ženy trpia častejšie depresiami a úzkosťou, menej časté u nich bývajú poruchy osobnosti.
- U žien sa preukázala súvislosť medzi menštruačným cyklom a konzumovaním alkoholu. Obdobie pred menštruáciou je v tomto ohľade rizikovejšie.
- Závislé ženy bývajú častejšie týrané, fyzicky napádané a sexuálne zneužívané.
- K špecificky ženským problémom patrí riziko poškodenia plodu v tehotenstve v dôsledku požívania alkoholu, fajčenia tabaku alebo v dôsledku pôsobenia iných látok. Okrem fetálneho alkoholového syndrómu (abnormality v oblasti hlavy a tváre, narušený rast, postihnutie CNS) dochádza oveľa častejšie k menej nápadným postihnutiam, ktoré sa prejavujú nižším intelektom a poruchami správania, poruchami osobnosti a vyššou kriminalitou postihnutých.
- Rodiny a deti závislých žien trpia ich problémom často viac, než je to u mužov.

Čo z toho vyplýva

- Plod je najzraniteľnejší na začiatku tehotenstva, keď žena o gravidite nemusí vedieť. Ženy produktívneho veku, ktoré nevylučujú tehotenstvo, by sa preto mali alkoholu a ďalším psychoaktívnym látkam úplne vyhýbať.
- Ženy sa často hanbia vyhľadať odbornú pomoc. Prospešné môžu byť diskrétné formy intervencie ako telefonické, internetové alebo anonymné poradenstvo.
- Vzhľadom na vyššie riziko pre telesné zdravie a sieť vzťahov treba začať liečbu závislých žien čo najskôr.
- Včasná liečba býva prinajmenšom rovnako efektívna ako u mužov. Osvedčila sa nám práca v čisto ženských skupinách a nekoedukovanom programe. Dajú sa tak lepšie zvládať traumatizujúce problémy, s ktorými by sa inak žena ťažko zverovala. Okrem toho sa predíde problémovým sexuálnym vzťahom so závislými mužmi počas liečby.

Užívanie psychoaktívnych látok u ľudí vo vyššom veku

Existujú tieto možnosti:

1. K zneužívaniu psychoaktívnych látok došlo v starobe. Títo ľudia bývajú relatívne v lepšom stave. Býva tu tiež súvislosť so záťažovou životnou udalosťou (napríklad odchod do dôchodku alebo ovdovenie).
2. Zneužívanie pretrváva do staroby z predchádzajúcich rokov. Títo seniori majú viac telesných i duševných problémov, častejšie sa objavujú poruchy pamäti, ochorenia pečene, anémia atď.

Špecifiká užívania psychoaktívnych látok u seniorov

- Menšia odolnosť starých ľudí voči alkoholu a návykové látky môže byť istou výhodou, pretože súvisiace nepríjemné pocity niekedy zvýšia motiváciu na zmenu. Nízka tolerancia je však často príčinou ťažkých intoxikácií.
- Ľudia vyššieho veku väčšinou užívajú lieky, napríklad na vysoký krvný tlak, cukrovku alebo srdcové choroby. Tieto lieky môžu vstupovať do interakcií s psychoaktívnymi látkami. Zvyšuje sa tým riziko nežiaducich a niekedy nepredvídateľných komplikácií. Napríklad pri kombinácii niektorých liekov proti bolestiam (acylpyrín, ibuprofen atď.) dochádza ku krvácaniu do tráviacej trubice alebo ťažkému poškodeniu pečene.
- K zdravotným problémom dochádza u seniorov rýchlejšie ako v strednom veku, napríklad už opitosť prenikavo zvyšuje krvný tlak a zvlášť vo vyššom veku aj riziko cievnych mozgových príhod.
- Ľudia vyššieho veku častejšie trpia chronickými bolestivými ochoreniami. To niekedy vedie k zneužívaniu niektorých liekov na zmiernenie bolesti alebo k závislosti od liekov.
- Poruchy pamäti v dôsledku škodlivého užívania psychoaktívnych látok sa vo vyššom veku často spájajú s poruchami pamäti iného pôvodu.

- Pri liečbe starších pacientov so závislosťou treba ešte vo väčšej miere pamätať na liečenie ich telesného stavu.
- Častejšia býva skrytá alebo zjavná podvýživa (nedostatok vitamínov, bielkovín atď.).
- Pri liečbe závislých pacientov vyššieho veku je dobré pamätať aj na tréning pamäti.
- Psychoterapia je možná a veľmi prospešná aj vo vyššom veku. Môže to byť podporná psychoterapia, dochádzanie do socioterapeutického klubu, na stretnutie Anonymných alkoholikov a pod. To prospieva triezvosti a navyše staršiemu človeku to pomáha prekonať osamotenosť.
- Jedným z cieľov psychoterapie býva vytvoriť fungujúcu sieť sociálnych vzťahov. Niekedy je možné oživiť kontakty z predchádzajúceho zamestnania, vzťahy v širšej rodine alebo vzťahy medzi ľuďmi podobných záujmov.
- Veľkú pozornosť je vhodné venovať životnému štýlu a plánovaniu času. Nevhodný je nedostatok aktivity, ale aj prílišné zaťaženie, naopak, prospieva vyváženosť.

Čo z toho ešte vyplýva

- Niekedy sa hovorí o tzv. druhej kariére. To znamená nájsť uplatnenie, ktoré pomôže využívať schopnosti a skúsenosti, dáva zmysel, uspokojuje psychologické potreby, ale nepreťažuje.
- Ako sme už uviedli, u osamelých seniorov liečenie formou skupinovej terapie, socioterapeutického klubu alebo Anonymných alkoholikov nahrádza a dopĺňa sieť sociálnych vzťahov.

Záver

Deti, dospievajúci, ženy a seniori sú vo vzťahu k psychoaktívnym látkam zraniteľnejší. Preto by sa zvlášť pri týchto skupinách mala venovať veľká pozornosť prevencii a krátkej intervencii (pozri Nešpor, 2011). Pokiaľ je potrebná liečba, je vhodné s ňou začať čo najskôr. Predíde sa tak telesným a duševným poškodeniam a zlepši sa prognóza.

Literatúra (na ďalšie štúdium)

Nešpor K. Návykové správanie a závislosť, 4. aktualizované vydanie. Praha: Portál, 2011; 176 s.

Na adrese www.drnespor.eu sú voľne na stiahnutie svojpomocné materiály pre ľudí s návykovými chorobami i rad odborných textov.

Dvadsať rokov monitorovania drogovej situácie na Slovensku

RNDr. Imrich Šteliar

*riaditeľ odboru koordinácie protidrogovej stratégie a monitorovania drog,
sekcia zdravia, Ministerstvo zdravotníctva SR*

Prvého mája 2014 uplynie desať rokov od nášho vstupu do Európskej únie. Od tohto dátumu platia na Slovensku mnohé prebraté legislatívne normy, aj tie, ktoré boli schválené pred našim vstupom. Slovensko sa svojím vstupom do EÚ začlenilo do viacerých jej inštitúcií a orgánov, akým je napríklad decentralizovaná agentúra Európske monitorovacie centrum pre drogy a drogovú závislosť (EMCDDA)¹. Stalo sa tak automatickým prijatím nariadenia Rady Európskeho spoločenstva č. 302/93 z 8. februára 1993, ktorým bolo EMCDDA založené, a prijatím nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1920/2006 z 12. decembra 2006 o Európskom monitorovacom centre pre drogy a drogovú závislosť.

V uvedených dokumentoch sa uvádza, že poslaním EMCDDA je okrem iného „... zbierať, evidovať a analyzovať informácie, vrátane údajov pochádzajúcich zo štúdií...“, a sú tam vymenované ďalšie úlohy, vyplývajúce z pracovného programu agentúry. Medzi povinnosti EMCDDA patrí „... zabezpečiť čo najlepšiu porovnateľnosť, objektivitu a spoľahlivosť údajov...“.

Uvedenými nariadeniami sa členské štáty zaväzujú zriadiť národné monitorovacie centrá, ktoré majú sprostredkovať úlohy EMCDDA. Na Slovensku túto funkciu plní Národné monitorovacie centrum pre drogy.

História monitorovania drogovej situácie na Slovensku je však o desať rokov dlhšia, ako ukazuje aj pohľad na časové rady epidemiologických údajov súvisiacich s užívaním drog. Podľa metodiky EMCDDA sa na opis drogovej situácie využíva päť kľúčových indikátorov: populačné prieskumy, dopyt po liečbe, problémové užívanie drog, infekčné ochorenia súvisiace s drogami a úmrtia súvisiace s drogami. Vo výročnej správe, ktorú členské štáty posielajú do EMCDDA vždy koncom roka (s údajmi za predchádzajúci kalendárny rok), sú okrem spomínaných údajov aj údaje z trestnoprávnej oblasti, ako napríklad a odsúdených osôb v súvislosti s drogovými trestnými činmi, informácie o trhu s drogami – priemerná čistota, cena, počty záchytov nelegálnych drog, produkcia a pod. Správa je doplnená o legislatívny a organizač-

ný rámec protidrogovej politiky a ďalšie informácie z oblasti prevencie, informácie o opatreniach na riešenie situácie, o sociálnej reintegrácii závislých osôb, o znižovaní zdravotných poškodení v dôsledku užívania drog atď. Správu si možno stiahnuť z internetového informačného portálu www.infodrogy.sk, zamera-ného na problematiku drog.²

Akokoľvek je problematika nelegálnych drog závažná, treba mať na mysli, že čo sa týka počtu užívateľov, najmä pravidelných, je len malou časťou oproti problematike konzumácie legálnych psychoaktívnych látok – alkoholu a tabaku. Závažný je tiež problém nemedicínskeho užívania liekov, kde sa často vytvára silná závislosť (Obrázok 1).

V ďalšej časti príspevku zameriame pozornosť na situáciu súvisiacu s nelegálnymi látkami. Celkovo možno trendy za sledované obdobie zhrnúť na základe uvedených údajov do týchto hlavných bodov:

1. Po dosiahnutí vrcholu epidémie užívania heroínu na prelome milénia jeho užívanie na Slovensku od toho momentu dlhodobo klesá, čo sa prejavuje aj na počte pacientov, predovšetkým prvoliečených, ktorí na liečbu nastúpili v dôsledku užívania opioidov (Obrázok 2). Tento trend je spôsobený jednak poklesom „popularity“ tohto opioidu, previazaným so znížením jeho dostupnosti na trhu, ako aj znížením jeho čistoty (koncentrácie účinnej látky). Relatívny nedostatok heroínu na trhu potvrdili klesajúce údaje o počte záchytov, ako aj o množstve zachytenej drogy v SR. V Európe takisto klesá počet záchytov, aj keď množstvo zadržaného heroínu rastie, čo by mohlo poukazovať na efektívnosť činnosti kontrolných zložiek v odhaľovaní objemných dodávok. Vývoj s nedostatkom heroínu viedol istú časť populácie užívateľov k hľadaniu náhrad a zneužívaniu iných opioidov.

Vzhľadom na relatívne nízku početnosť užívateľov heroínu vo všeobecnej populácii populačné prieskumy nie sú v tomto prípade veľmi vhodné na stanovenie epidemiologických charakteristík a využívajú sa skôr ako doplnkový nástroj, najmä

¹ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction

² <http://www.infodrogy.sk/index.cfm?module=Library&page=Document&DocumentID=1008>

pokiaľ ide o najvyššiu, tzv. celoživotnú prevalenciu, ktorá zahŕňa všetkých, čo niekedy v živote prišli do kontaktu s drogou. Ako vyplýva z obrázka 3, užitie heroínu aspoň raz v živote predstavuje vo vzorke respondentov, ktorí užili nejaký opioid, menej než jednu tretinu – vyše dve tretiny respondentov teda užili nejaký iný opioid. U značnej časti respondentov môže ísť o predpísané či nepredpísané liečivo s obsahom opioidov.

2. Keďže sa heroín užíval (najmä na začiatku epidémie) predovšetkým injekčne, pokles jeho užívania sa prejavil aj na poklese injekčného užívania drog (Obrázok 4). Injekčne sa užívajú aj iné drogy (napríklad stimulanciá), avšak v tomto prípade – vzhľadom na ich nižší návykový potenciál a zriedkavejší výskyt injekčnej aplikácie – takýto spôsob podávania drogy menej ovplyvňuje celkový trend (Obrázok 5).

Ide o priaznivý trend, významný z pohľadu verejného zdravia, lebo injekčné užívanie je spojené s rizikom výskytu a šírenia krvou prenosných chorôb, predovšetkým hepatitídy C a B, ale aj HIV/AIDS a niektorých ďalších. Pokiaľ ide o infekciu HIV/AIDS, je potešiteľná dlhodobá nízka incidencia injekčných užívateľov drog v populácii. Je to určite aj zásluhou dobrej dostupnosti sterilných injekčných ihl a striekačiek, ktoré poskytujú mimovládne organizácie v oblasti harm-reduction, ale aj niektoré centrá pre liečbu drogových závislostí; tiež sú dostupné vo voľnom predaji v lekárnach.

3. Súbežne s poklesom užívania heroínu možno pozorovať nárast užívania stimulancií amfetamínového typu – extázy, amfetamínu, ale najmä pervitínu, ktorý je najrozšírenejší a najproblémovnejší z tejto skupiny (Obrázok 2). V poslednom období začínajú u nás expandovať synteticky pripravené náhrady stimulancií (napríklad mefedrón a jeho deriváty), čo je celoeurópsky trend.
4. Paralelne s užívaním stimulancií dochádza aj k nárastu užívania kanabisu (marihuany), spravidlane zvyšovaním koncentrácie hlavnej účinnej látky – tetrahydrokanabinolu (THC). Táto situácia viedla k zvyšovaniu počtu pacientov, ktorí v zdravotníckych zariadeniach žiadajú o liečbu v súvislosti s užívaním marihuany (Obrázok 2). Podľa viacerých ukazovateľov sa zdá, že dlhodobý rast užívania kanabisu sa v ostatných rokoch zastavil, a to aj u školskej mládeže vo veku 16 rokov.³
5. Vo všeobecnosti sa zvyšuje počet užívateľov, ktorí kombinujú užívanie viacerých drog („polyúzus“),

či už ide o príležitostné oboznamovanie s účinkami, teda miernejší spôsob užívania – tzv. experimentovanie, alebo o ťažké, problémové užívanie (napríklad heroín s pervitínom so závislosťou od jednej látky alebo od oboch). Tento jav je možné dokumentovať z údajov poskytovaných mimovládnymi organizáciami pôsobiace v oblasti znižovania poškodenia u užívateľov drog (harm-reduction), rovnako ako z údajov o liečbe (o).

6. Celkovo sa rozšírila, najmä za posledných cca 5 rokov, rozmanitosť ponuky drog aj ich marketing a využitie internetu na ich propagáciu a predaj. Priebežne sa pripravujú a ponúkajú na trh nové syntetické psychoaktívne látky rôznej chemickej podstaty (syntetické kanabinoidy, katinóny, piperazíny...), ale zvyšuje sa záujem aj o psychoaktívne látky z prírodných zdrojov (huby, rastliny, bylinné zmesi). Aj keď je motívom často len zvedavosť a už spomenutá túžba experimentovať so zmenou psychiky, neznáme zloženie látok, ich nepredvídateľné účinky (či už samotných, alebo v zmesiach) – to všetko môže spôsobiť stavy otráv, ktoré sa môžu v niektorých prípadoch končiť smrteľne. Tento jav je celoeurópsky. Výskyt nových psychoaktívnych látok od roku 2008 rapídne rástol: kým v tom roku bolo zaznamenaných 13 nových psychoaktívnych látok, o rok neskôr ich bolo už 24, ďalší rok 41, v roku 2010 to bolo 49 a v roku 2011 EMCDDA prostredníctvom systému včasného varovania zaznamenalo na trhu 73 nových psychoaktívnych látok, z toho 30 tvorili syntetické kanabinoidy.⁴

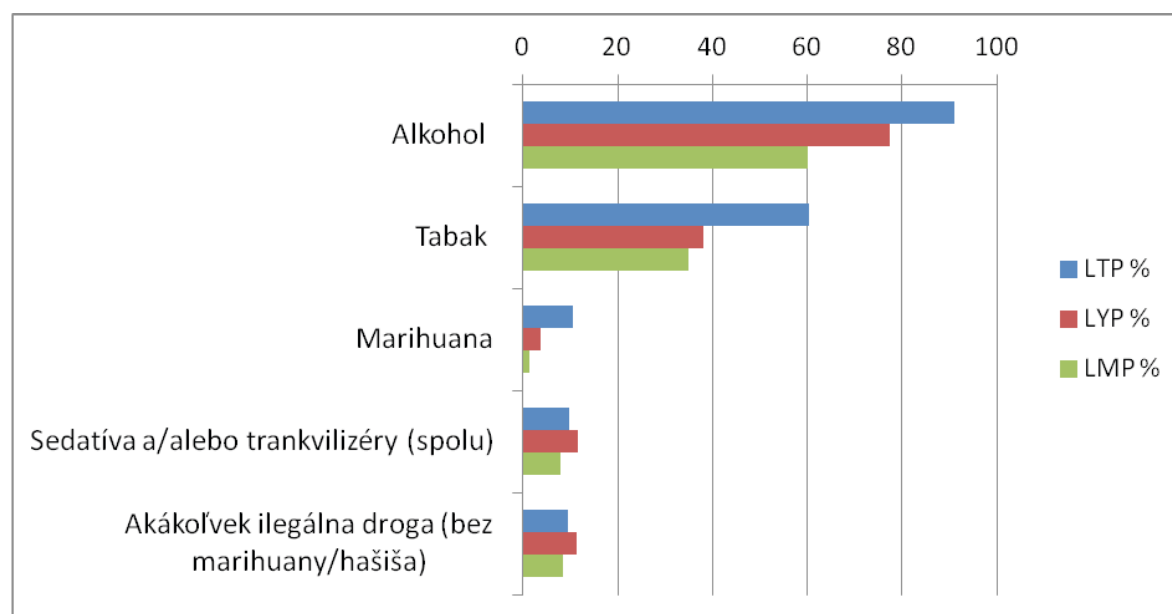
Ako skonštatovala pani Claudia Storti z EMCDDA pri prezentácii Európskej drogovej správy v Bratislave v máji 2013, situácia na Slovensku nie je v porovnaní s ostatnou Európou zlá či kritická. Slovensko sa dokonca ocitlo na chvoste Európy, pokiaľ ide o denné užívanie marihuany vo vekovej skupine mladých dospelých, t. j. 15- až 34-ročných. Táto prehra je jedna z tých, čo nemrzia, ale tešia, a aj keď tento úspech nie je až taký celkom ojedinelý, je ťažké zovšeobecniť trendy a porovnania s ďalšími štátmi, ktoré nám často prezentujú médiá. V každom prípade sa môžeme na základe týchto skutočností domnievať, že napriek mnohým nedostatkom a kritike slovenská protidrogová politika minulých dvoch dekád išla svojou cestou, na ktorej prevládala racionálny základ. Ostáva len dúfať, že na tento pomerne priaznivý trend nadviaže aj po zásadných zmenách, ktorými prechádza od roku 2010.

3 Pozri správa ESPAD za rok 2011, napríklad na <http://www.espad.org/en/Reports-Documents/ESPAD-Reports/>.

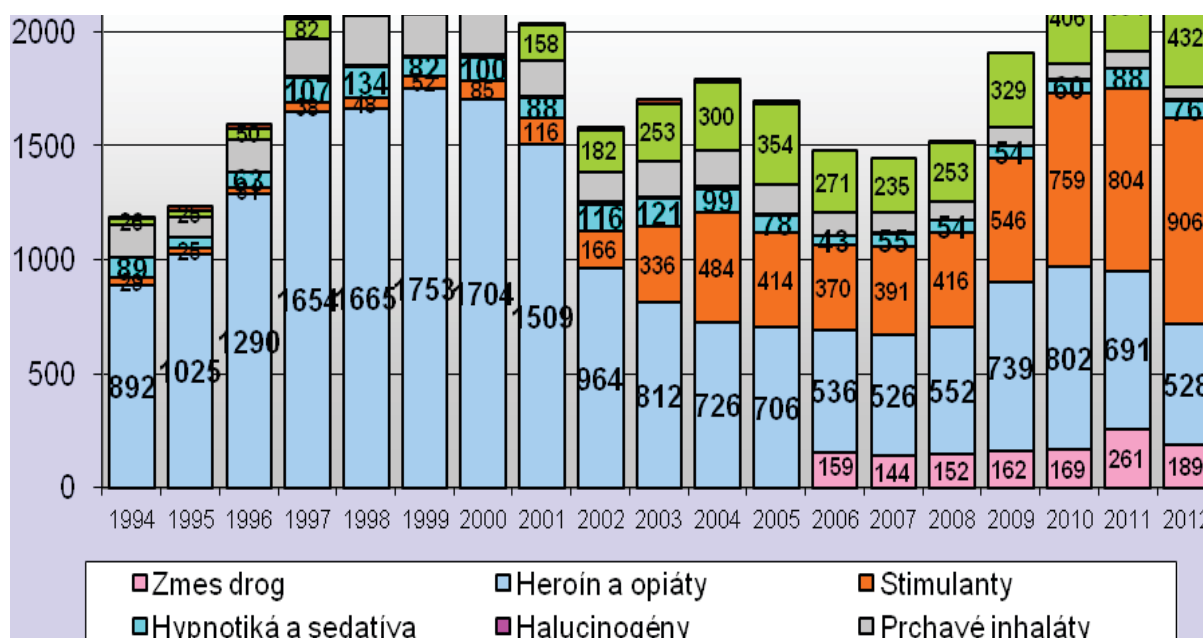
4 Pozri EMCDDA: Európska správa o drogách 2013 na http://www.emcdda.europa.eu/attachements.cfm/art_213154_SK_TDAT13001SKN1.pdf

Obrázok 1:

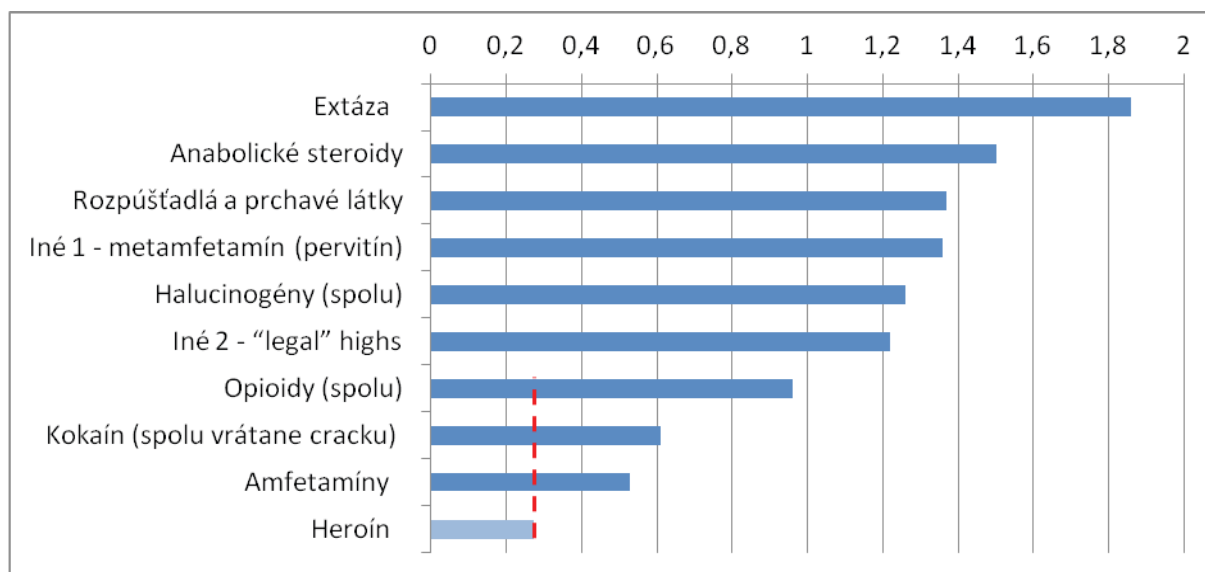
Percentuálny podiel užívania najčastejších typov drog v populácii 15- až 64-ročných v SR: celoživotná (LTP), ročná (LYP) a aktuálna (LMP) prevalencia. Zdroj: Populačný prieskum NMCD, 2010.

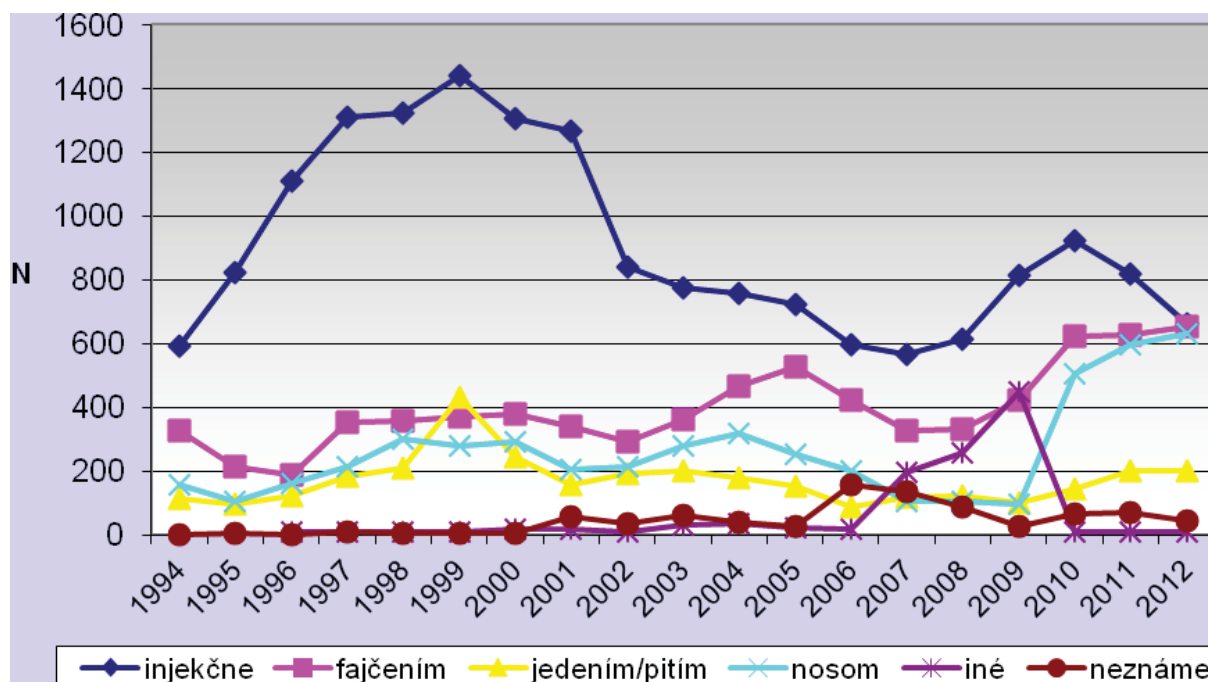
Obrázok 2: Počet a skladba pacientov vstupujúcich do liečby pre problémy s užívaním drog v SR. Podľa primárnej drogy – všetky liečby. Zdroj: NCZI, 2013.

Obrázok 3: Percentuálny podiel užívania jednotlivých typov drog v populácii 15- až 64-ročných v SR: celoživotná prevencia v %. Zdroj: Populačný prieskum NMCD, 2010.

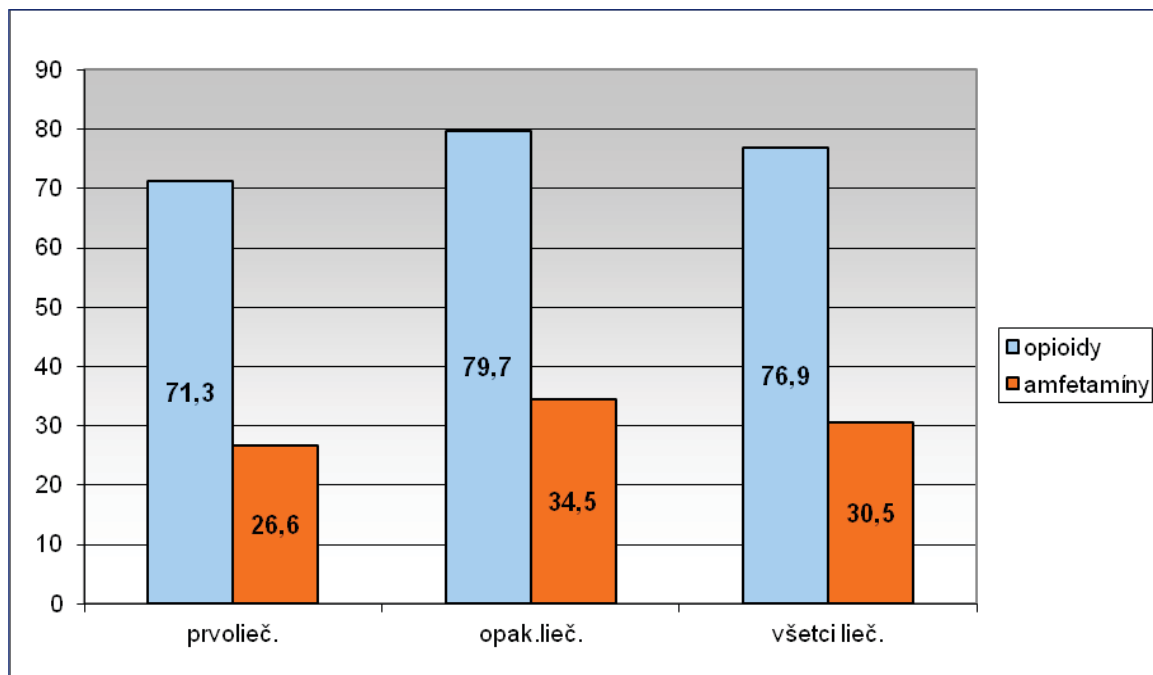

Obrázok 4: Spôsob užívania primárnej drogy u pacientov liečených v danom roku v SR. Zdroj: NCZI, 2013.

Obrázok 5: Percentuálny podiel injekčného užívania primárnej drogy u pacientov liečených v zdravotníckych zariadeniach MZ SR, porovnanie injekčného užívania opioidov a stimulancií.

Zdroj: NCZI, 2010.

Podhubie extrémizmu na Slovensku vo svetle najnovších výskumov

PhDr. Alena Kotvanová, ľudskoprávna expertka

Extrémizmus ako protisystémový postoj, vychádzajúci z krajne vyhotenej ideológie, ktorá spochybňuje a deštruuje existujúci demokratický systém fungovania spoločnosti, útočí na systém základných práv a slobôd a propaguje neznášanlivosť, xenofóbiu, rasizmus, antisemitizmus, extrémny nacionalizmus, fašizmus a nacizmus¹, sa často spája s výpočtom jeho otvorených a evidentných prejavov. Je však zrejmé, že tak ako v prípade iných sociálnych fenoménov, tieto tvoria len vrchol ľadovca. Mimoriadnu pozornosť, ako to napokon potvrdzujú najnovšie výsledky výskumov, si zasluhujú širšie súvislosti týkajúce sa potenciálu jeho šírenia, resp. otvorenosti spoločnosti ideám a postojom, ktoré zvyčajne sú pod toto označenie subsumované.²

Hoci nemožno povedať, že by sa výskum v oblasti extrémizmu u nás realizoval systematicky, v ostatných rokoch sa uskutočnilo viacero výskumov, ktoré sa zamerali na tento jav priamo alebo v rámci širšieho kontextu. Napriek tomu, že uhol nazerania, výskumné otázky i cieľová skupina sa značne líšili, výsledky týchto výskumov môžu poslúžiť na vytvorenie celkom plastického obrazu aktuálneho stavu v tejto oblasti. Treba však upozorniť na to, že testovanie miery spomínaných javov môže byť metodologicky problematické hlavne pri testovaní kvantitatívnymi metódami³, a preto treba k ich interpretácii pristupovať mimoriadne obozretné. Významná časť výskumov sa zameriava na vekovú skupinu detí a mládeže predovšetkým v súvislosti

¹ Mlynáříková, V.: Nemaj trému z extrémizmu – informáciami proti extrémizmu. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, 2008.

Milo, D.: Rasistický extrémizmus na Slovensku. Bratislava: Ľudia proti rasizmu, 2005.

Milo, D.: Extrémizmus ako systémové ohrozenie spoločnosti a význam jeho prevencie. In: Informačno-vzdelávací bulletin Sociálna prevencia, 1/2012, s. 16-17.

² Prehľad starších výskumov k téme pozri: Extrémizmus a jeho podhubie – intolerancia, rasizmus, xenofóbia, antisemitizmus očami verejnosti. Príloha Koncepcie boja proti extrémizmu na roky 2011 – 2014, dostupné na: <http://www.rokovania.sk/file.aspx/viewdocumenthtml/Mater-dokum-133330?prefixfile=m>.

³ Vašečka, M.: Sociologické aspekty xenofóbie. In: Cudzie nechceme, svoje si nedáme. Prekonávanie xenofóbie a antisemitizmu v náboženských textoch a praxi. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013, s. 38.

s mapovaním výchovných a vzdelávacích potrieb. K takýmto výskumným projektom patrí výskum Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku⁴, ktorý sa komplexne zameriaval na vnímanie kultúrne odlišných skupín v emocionálnej, kognitívnej a konatívnej dimenzii spolu s testovaním znalostí o tradičných a nových menšinách a skúsenosti mladých ľudí s kultúrnou rozmanitosťou, u žiakov 8. a 9. ročníkov základných škôl. Jeho závery ukázali, že žiakov, u ktorých sú viac rozšírené negatívne stereotypy o iných etnikách, menšinách alebo o cudzincoch, je menej ako 10 %. Zároveň sa potvrdilo, že vnímanie kultúrne odlišných skupín výrazne súvisí s ich celkovým nastavením vo vzťahu ku kultúrnej rozmanitosti, pričom tento faktor vstupuje do hry oveľa výraznejšie než osobné skúsenosti s týmito skupinami alebo poznatky o nich. Vnímanie tradičných autochtónnych menšín je oveľa výraznejšie zaťažené negatívnymi stereotypmi ako vnímanie nových menšín. V prípade troch skupín (cudzinci, Maďari, Rómovia) bola oproti ostatným skupinám výraznejšia tá časť respondentov, ktorá zvolila odmietavé stanovisko, pričom v prípade cudzincov bola táto skupina výrazne menšia ako v prípade Maďarov a Rómov. Zatiaľ čo v prípade Maďarov sa ukázalo, že mladí ľudia, v ktorých okolí Maďari žijú, boli menej odmietaví, v prípade Rómov sa tento vzťah vôbec nepotvrdil. Naopak, menej odmietaví boli mladí ľudia, v ktorých okolí Rómovia nežijú. To podľa autoriek znamená, že v prípade tradičných menšín sú predsudky voči nim v populácii mladých ľudí rozšírené rozdielne a tiež sú sýtené rozličnými faktormi.⁵

Na podobnú cieľovú skupinu sa zameriaval aj longitudinálny výskum Ústavu informácií a prognóz školstva Vzor tolerantného správania mladých ľudí v rodine a v škole⁶ so zameraním na multikultúrnú výchovu a toleranciu u žiakov základných a stredných škôl na Slovensku. Realizoval sa v rámci kontinuálneho výskumu, objasňujúceho problematiku ľudských práv a vychádzajúceho z plnenia Národného plánu výchovy k ľudským právam na roky 2005 – 2014, ktorý sa zameriaval na postavenie školy a rodiny ako (informačných) zdrojov tolerancie pre žiakov základných a stredných škôl v SR. Výskum mapoval vzory správania mladých ľudí v súvislosti

s postojmi voči kultúrne odlišným skupinám obyvateľov a charakterom osobnej skúsenosti s jedincami z kultúrne odlišného prostredia.

Výsledky výskumu ukázali, že dominantnými zdrojmi informácií v danej oblasti sú rodina, škola a internet, pričom na formovaní postoja mladých ľudí sa podieľa predovšetkým bezprostredné okolie, ktoré ponúka modely a vzory správania. Výrazný podiel na konštruovaní a šírení predstáv o vlastnostiach kultúrnych, etnických či sociálnych spoločenstiev, postojov a stereotypov majú médiá, ktoré posilňujú už existujúce postoje, názory či predsudky, resp. sú schopné orientovať dosiaľ nevyhranené názory. Podľa autorky sa vzťahy k jednotlivým etnikám pohybujú od priateľstva cez ľahostajnosť až po nenávisť, pričom konečná podoba postoja na úrovni jednotlivca je modifikovaná situačnými aj osobnostnými činiteľmi.

Výsledky uvedeného výskumu v oblasti testovania sociálnej vzdialenosti respondentov k „iným“ v školskom prostredí (merané ochotou sedieť v jednej lavici) potvrdili pretrvávajúci negatívny trend predovšetkým vo vzťahu k rómskym deťom a mládeži. Výskyt odmietavého postoja k rómskym spolužiakom veľmi výrazne predstihol negatívne vnímanie ostatných skúmaných kultúrne a etnicky odlišných skupín obyvateľstva a svedčí o veľmi nebezpečnej a zrejme prehlbujúcej sa tendencii. Hlbší pohľad na respondentov s odmietavým stanoviskom ukázal mnoho zaujímavých a prekvapivých súvislostí predovšetkým s vekom mladých ľudí, charakterom osobnej skúsenosti respondentov, vzdelanostnou úrovňou rodičov, veľkosťou sídla, typom strednej školy a regiónom, odkiaľ respondenti pochádzajú.

Cielenejšie sa fenoménu otvorenosti k extrémistickým postojom venoval longitudinálny výskum Voľný čas stredoškôľakov, ich postoj k extrémizmu a skúsenosti s látkovými závislosťami z roku 2009.⁷ Výsledky ukázali, že takmer polovica stredoškôľakov (viac dievčatá) súhlasí s toleranciou k extrémistickým názorom a viac ako 60 % mladých ľudí si myslí, že na Slovensku rastie počet priaznivcov rôznych extrémistických hnutí. Navyše počet mladých ľudí, ktorí si to myslia, od merania v roku 2007 dokonca o niečo vzrástol. Tento názor majú najmä

4 Gallová Kriglerová, E. – Kadlečíková, J. a kol.: Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku. Vyd.: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2009. Dostupné na: [http://www.cvek.sk/uploaded/files/kulturna%20rozmanitosť%20web%20\(2\).pdf](http://www.cvek.sk/uploaded/files/kulturna%20rozmanitosť%20web%20(2).pdf). Navštívené 15. 10. 2013.

5 Tamtiež, s. 62-63.

6 Slovíková, M.: Vzor tolerantného správania mladých ľudí v rodine a v škole. Ústav informácií a prognóz školstva, 2013. <http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/OddMladezASport/Vyskum/vystupy/2013/vzory.pdf>. Navštívené 16. 10. 2013.

7 Hradiská, E. – Ritomský, A.: Voľný čas stredoškôľakov, ich postoj k extrémizmu a skúsenosti s látkovými závislosťami. Bratislava: Národné osvetové centrum, Kabinet výskumu kultúry, 2009. Dostupné na: http://www.nocka.sk/uploads/f6/d7/f6d77069ef2112fefe2f6ad9c5ff43b9/2_tyzden_vedy09__mladez09_Hr_Rit.pdf. Navštívené 10. 11. 2013.

študenti stredných odborných učilíšť s maturitou. Výskum testoval názorovú hladinu mladých ľudí na mieru ohrozenia zo strany rôznych typov extrémistických skupín, ale aj etnických a národnostných menšín, prisťahovalcov a utečencov. Výsledky ukázali, že ako najviac ohrozujúce vnímajú predovšetkým pravicové extrémistické hnutia. Opäť sa však potvrdilo výrazne negatívne vnímanie rómskej menšiny a takmer polovica vidí ohrozenie aj v maďarskej menšine a prisťahovalcoch. Tieto názory sa rôznia najmä podľa typu navštevovanej školy. Vysoké percento študentov stredných odborných učilíšť bez maturity negatívne vníma hlavne rómsku, ale aj maďarskú menšinu, podobne prisťahovalcov, naopak gymnazisti nevnímajú tieto skupiny ako ohrozenie pre Slovensko. K významným údajom, ktoré výskum priniesol, najmä z hľadiska ďalšej práce s mládežou patrí, že viac ako tretina mladých ľudí čerpá informácie o extrémistických hnutiach z ich internetových stránok, pričom z tých, čo ich poznajú, je až polovica z učilíšť.

Na potenciál šírenia pravicového extrémizmu na Slovensku a mieru podpory pravicového extrémizmu v spoločnosti zaostril pozornosť výskum Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu⁸ prostredníctvom testovania vnímania odlišných skupín, miery tolerancie k nim, miery etnocentrizmu majority/dominantnej skupiny, príklonu k autoritárstvu, ako aj vnímania celkovej kultúrnej diverzity a rozsahu sociálneho kapitálu v spoločnosti. Podľa autoriek všetky spomenuté oblasti tvoria podhubie pre šírenie myšlienok pravicového extrémizmu.⁹

Keďže nie je možné zmieniť sa o všetkých relevantných zisteniach tohto výskumu, zastavíme sa pri tých, ktoré sú v kontexte tohto príspevku kľúčové. V súvislosti s identifikáciou časti spoločnosti, ktorá vykazuje príklon k ideám pravicového extrémizmu, výskum priniesol tieto zistenia: približne 8,3 % respondentov možno označiť za úplných zástancov ideí pravicového extrémizmu, teda tých, ktorí sa výrazne prikláňajú k všetkým ideovým zdrojom pravicového extrémizmu a potenciálne sú z hľadiska šírenia myšlienok pravicového extrémizmu a podpory pravicovo extrémistických zoskupení najrizikovejší. Ide o ľudí s nižším vzdelaním, častejšie sú to muži ako ženy, takmer výlučne slovenskej národnosti, pracujúci manuálne či v službách alebo dôchod-

covia, v priemere starší ako zvyšok vzorky. Vážne bolo zistenie, že veľká časť respondentov (75,5 %) sa síce prikláňa len k niektorým ideám pravicového extrémizmu, avšak v istých situáciách môže byť táto skupina riziková, a to najmä pri témach, ktoré sú dlhodobo na Slovensku senzitívne (názory na politiku štátu vo vzťahu k Rómom, Maďarom, moslimom atď.).

Na porovnanie so zisteniami spomínaných výskumov ešte spomeňme výsledky týkajúce sa sociálnej vzdialenosti. V tomto výskume sa na rozdiel od iných merala sociálna dištancia (zrejme aj v súvislosti s metodologickými limitmi tejto metódy¹⁰) k všeobecne formulovaným pojmom „cudzinci“ a „národnostné menšiny“. V tomto prípade veľkosť sociálnej dištancie nebola taká veľká: viac ako trom pätinám respondentov uvedené skupiny neprekážajú. Podľa autoriek to potvrdzuje zistenie, že kultúrnu odlišnosť alebo diverzitu vo všeobecnosti ľudia vítajú, avšak čím konkrétnejšie sa to týka jednotlivých skupín, tým je miera odmietania výrazne vyššia. Opakovane sa to ukazuje v prípade odmietavého postoja k Rómom, a hoci v menšej miere, aj k Maďarom a prisťahovalcom. Potvrdili to aj výsledky kvalitatívnej časti tohto výskumu fókusových skupín, ktoré ukázali vyostrenie negatívnych postojov predovšetkým vo vzťahu k Rómom.

Cieľom dosiaľ posledného výskumu Otvorenosť mladšej a staršej generácie Slovenska k radikálno-extrémistickým a nacionalistickým hnutiam¹¹ bolo verifikovať hypotézu o rastúcej otvorenosti slovenskej verejnosti k ideám pravicového extrémizmu a o jeho výraznej tolerancii alebo dokonca aktívnej podpore extrémistických aktivít v prostredí mladej generácie. Keďže sa obdobný výskum realizoval aj v Českej republike, je zaujímavé sledovať podobnosti a odlišnosti výsledkov v oboch krajinách.

Z prezentovaných výsledkov opäť spomenieme tie, ktoré sa týkajú otvorenosti ideám pravicového extrémizmu. Autor rozdelil v tejto súvislosti respondentov na tri skupiny. Pre prvú skupinu (16 % respondentov) je typický odpor k ideám ultrapravice.

Druhú skupinu (až 71 %) tvoria respondenti, ktorí súhlasia s niektorými ideami ultrapravice, a tretiu skupinu (13 %) tvoria respondenti, ktorí celkom súhlasili s uvedenými ideami. Podľa autora nejde o akúsi rozladenosť, ale skôr nevraživosť či dokonca

8 Gallová Kriglerová, E., Kadlečíková, J.: Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu. Výskumná správa. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti 2012.

9 Tamtiež, s. 9.

10 Vašečka v tejto súvislosti uvádza: „Na zisťovanie miery rozšírenia predsudkov voči skupine „iných“ sa na Slovensku po roku 1989 používa najčastejšie, a to bez zväženia metodologických problémov s tým spojených, Bogardusova škála sociálnej dištancie. Táto škála zisťuje sociálnu vzdialenosť jedinca voči nejakej skupine na základe prijatia príslušníka inej skupiny do svojej blízkosti. Škála pravidelne vyvoláva diskusie medzi neodborníkmi, ktorí poukazujú na jej tendenčnosť a nemožnosť robiť z jej výsledkov závery o miere rozšírenia antisemitizmu, xenofóbie či rasizmu v slovenskej spoločnosti.“ Tamtiež, s. 39.

11 Macháček, L.: Otvorenosť mladšej a staršej generácie Slovenska k radikálno-extrémistickým a nacionalistickým hnutiam. Záverečná správa. KOMPRAX Iuventa, Bratislava 2013. Dostupné na: <http://www.iuventa.sk/files/machacek.pdf>, Navštívené 10. 11. 2013.

Použitá literatúra

Extrémizmus a jeho podhubie – intolerancia, rasizmus, xenofóbia, antisemitizmus očami verejnosti. Príloha Koncepcie boja proti extrémizmu na roky 2011 – 2014. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/file.aspx/viewdocumenthtml/Materdokum-133330?prefixfile=m>. Navštívené 1. 11. 2013.

Gallová Kriglerová, E., Kadlečíková, J.: Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2009.

Gallová Kriglerová, E., Kadlečíková, J., Lajčáková, J.

Migranti: Nový pohľad na staré problémy.

Multikulturalizmus a kultúrna integrácia migrantov na Slovensku. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, 2009.

Gallová Kriglerová, E., Kadlečíková, J.: Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu. Výskumná správa. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2012.

Hradiská, E. – Ritomský, A.: Voľný čas stredoškôľakov, ich postoj k extrémizmu a skúsenosti s látkovými závislosťami.

Bratislava: Národné osvetové centrum, kabinet výskumu kultúry, 2009. Dostupné na:

http://www.nocka.sk/uploads/f6/d7/f6d77069ef2112f6fc2f6ad9c5ff43b9/2_tyzen_vedy09__mladez09_Hr_Rit.pdf,

Navštívené 10. 11. 2013.

Macháček, L.: Otvorenosť mladšej a staršej generácie Slovenska k radikálno-extrémistickým a nacionalistickým hnutiam.

Záverečná správa. Bratislava: KOMPRAX Iuventa, 2013.

Dostupné na: <http://www.iuventa.sk/files/machacek.pdf>,

Navštívené 10. 11. 2013.

Milo, D.: Rasistický extrémizmus. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung 2005.

Mlynarčíková, V. (ed.): Nemaj trému z extrém. Bratislava:

Nadácia otvorenej spoločnosti, 2008.

Slovíková, M.: Vzor tolerantného správania mladých ľudí

v rodine a v škole. Bratislava: Ústav informácií a prognóz

školsťva, 2013. Dostupné na: <http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/OddMladezASport/Vyskum/vystupy/2013/vzory.pdf>.

Navštívené 16. 10. 2013.

Vašečka, M.: Sociologické aspekty xenofóbie. In: Prostredník, O. a kol.: Cudzie nechceme, svoje si nedáme. Prekonávanie xenofóbie a antisemitizmu v náboženských textoch a praxi.

Bratislava: Univerzita Komenského, 2013.

nenávisť, a preto je potrebné túto skupinu považovať z hľadiska rozšírenia pravicového extrémizmu za rizikovú. Výskum sa ďalej zamerával aj na testovanie pripravenosti na podporu politickej strany presadzujúcej radikálne riešenia – podporou vo voľbách alebo aktívnou účasťou na demonštráciách či akciách, ktorých cieľom je „nastolenie poriadku“, a rovnako ako predchádzajúce výskumy aj na meranie sociálnej vzdialenosti. Obraz, ktorý ponúka záverečná správa z tohto výskumu, je podobný a rovnako, ak nie ešte viac znepokojujúci.

Vo svetle uvedených nelichotivých výsledkov kvantitatívnych výskumov, ale aj záverov analýz aktuálneho stavu spoločnosti, verejného a mediálneho diskurzu v tejto oblasti sa zdá, že významná časť spoločnosti sa ocitla v začarovanom kruhu posilňovania predsudkov, ktoré generujú diskrimináciu. Následkom nej sa prehĺbuje znevýhodnenie, ktoré, ako konštatuje Vašečka, sa však neinterpretuje ako dôsledok predchádzajúcich predsudkov a diskriminácie, ale ako dôkaz neschopnosti. Takáto interpretácia podporuje obnovenie predsudkov a diskriminácie a celý cyklus¹² sa opakuje a posilňuje, ako vidno z výsledkov výskumov. To, že takéto podmienky vytvárajú podhubiu extrémnych postojov priaznivú živnú pôdu, nie je dobrá správa. Zrejme bude treba viac odvahy pozrieť sa na túto situáciu bez ilúzií.

¹² Vašečka, s. 22.

Samovražednosť ako sociálnopatologický jav

Prof. PhDr. Peter Ondrejko, DrSc.

*Centrum výskumu Fakulty humanitných štúdií Univerzity Tomáša Baťu
Zlín, Česká republika*

Východiskové pojmy a status quo

Proces individualizácie mládeže a narastajúca rizikovosť života v súčasnej spoločnosti znova s neobyčajnou naliehavosťou nastrojú nevyhnutnosť reflexie problémov samovrážd ako sociálnopatologických, teda nežiaducich javov. Táto reflexia je nevyhnutná tak z hľadiska sociológie, psychológie, sociálnej psychológie, sociálnej pedagogiky, ako aj z hľadiska sociálnej práce. V počte samovrážd na 100 000 obyvateľov Česká republika (14,0 v roku 2006)¹ i Slovenská republika (21,0 v roku 2007) predbehli mnohé vyspelé štáty Európy, ale aj samotný priemer EÚ (10,8 v roku 2007). Svedčí to o naliehavosti venovať suicidalite mnohostrannú pozornosť. Sonda, ktorú sme uskutočnili na začiatku roka 2008 na niekoľkých vysokých školách v SR a ČR, ukazuje, že myšlienky na samovraždu sú stále aktuálne u značného percenta mladých ľudí. Až 22,1 % z celkového počtu 544 respondentov sa nazdáva, že samovražda môže byť v niektorých životných situáciách najlepším východiskom, a 15,1 % sa nevie rozhodnúť, či s takýmto názorom možno súhlasiť, alebo nie. Až 32 % respondentov považuje spáchanie samovráždy za celkom normálne a iba 57,3 % respondentov sa ešte nikdy nezaoberalo myšlienkami na samovraždu.²

Rozsah problému samovražednosti je celoplane-tárny³:

- V ostatných 45 rokoch sa počty samovrážd v niektorých krajinách zvýšili o 60 %.
- Samovráždy patria na celom svete medzi tri hlavné príčiny úmrtia osôb vo veku 15 – 44 rokov.
- V roku 2000 približne 1 000 000 ľudí spáchalo dokonanú samovraždu. To predstavuje globálnu úmrtnosť 16 na 100 000 obyvateľov alebo 1 smrť každých 40 sekúnd.
- Pre každú samovraždu existuje najmenej 20 samovražedných pokusov.

- Sebapoškodzovania predstavovali 1,8 % celosvetových nákladov na choroby v roku 1998 a očakáva sa, že vzrastú na 2,4 % v roku 2020.
- Počet samovrážd mladých ľudí sa zvyšuje a v súčasnosti táto skupina predstavuje skupinu s najvyšším rizikom v tretine všetkých krajín (rozvinutých aj rozvojových).
- Najmenej 100 000 dospelých umiera samovraždou každý rok.

Vzniká otázka, či je počet samovrážd prejavom „chorej“ spoločnosti, aj keď samovraždu všeobecne považujeme za spoločensky nežiaduci jav, alebo sa stáva súčasťou každodenného života (Alltag) ako výsledok životných skúseností človeka súčasnosti. Za dôležité považujeme aj to, že k problému samovražednosti nemožno pristupovať výlučne racionálne, bez emocionálnej zaujatosti, čo sa prejavuje aj v inom ako striktnom racionálnom vyjadrovaní.

Suicidalita

Suicidalita, niekedy nazývaná aj samovražedná ohrozenosť, sa v bežnom jazyku chápe ako unavenosť životom. Vyjadruje psychický stav, v ktorom všetky myšlienky, fantázie, impulzy a konanie smerujú cielene k privodeniu smrti. Známy je tzv. Menningerov syndróm, želanie zabiť sa, prípadne byť zabitý, jednoducho želanie zomrieť. Pod suicidálnym správaním rozumieme činnosti, ktoré súvisia so suicidálnym aktom, a to bez ohľadu na to, či dôjde k realizácii samovráždy, alebo nie. Preto do suicidálneho správania zaraďujeme všetky suicidálne nápady a fantazijné predstavy zaoberajúce sa myšlienkami na suicídium, prípravu suicidálneho aktu, suicidálne vyhrážky, upozorňovanie na suicidálny zámer až po suicidálny pokus a dokonané suicídium. Samotná samovražda (suicídium) je vlastným úmyselným usmrtením. Ako vedecký problém má multidimenzionálny charakter.

¹ Dostupné na <http://www.zlin.czso.cz/csu/2011ediciplan.nsf/p/4012-11>

² Výsledky sondy v rámci riešenia projektu VEGA 1/0687/08 PREJAVY ANÓMIE V SÚČASNEJ SLOVENSKEJ RODINE (Sociologická analýza stavu). In: Ondrejko, P. 2010 Prejavy anómie v súčasnej slovenskej rodine. Nitra: UKF, FF, Katedra sociológie. ISBN 978-8080-948-344.

³ Podľa údajov WHO, dostupné na http://www.afsp.org/index.cfm?fuseaction=home.viewPage&page_id=0512CA68-B182-FBB3-2E4CB905983C0AB8

V prípade ohrozených mladých ľudí predstavuje samovražda veľký problém pre rodičov i učiteľov a školských psychológov. Veľké rozdiely v počte dokonaných samovrážd mužov a žien nás oprávňujú na tvrdenie⁴, že ženy sa dopúšťajú štatisticky významne oveľa menej často samovrážd ako muži práve preto, lebo existencia človeka ako biologického druhu je spojená práve s nimi. U žien sa častejšie stretávame s iným fenoménom – s nedokonanými pokusmi o samovraždu, ktoré majú charakter tzv. *demonštratívnej samovráždy*⁵. Človek, ktorý sa pokúsi o samovraždu za takýchto okolností, si vyslovuje praj, aby ho našli a zachránili pred smrťou. Demonštratívne samovráždy sa častejšie vyskytujú u hysterických osobností. Majú účelový, zväčša až nátlakový charakter, na ich pozadí je snaha dosiahnuť splnenie istého zámeru alebo cieľa. Neraz aj protestovať. Uvedené poznatky by mali nájsť svoje miesto v školách a výchovných zariadeniach, v ich každodennej výchovnej a vzdelávacej práci, nehovoriac o rodine ako najvýznamnejšom socializačnom činiteli.

Druhy samovrážd

Existuje viacero druhov samovrážd. Ich kategorizácia podľa motivácie je veľmi nepresná, zväčša predstavuje analýzu „ex post facto“ z katamnestických dát z jednoduchého dôvodu – s obeťou dokonanej samovráždy nemožno komunikovať. Jedným z druhov samovrážd je tzv. bilančná samovražda. Bilančné samovráždy sú východiskom zo zdanlivo neriešiteľnej situácie, prípadne únikom z takejto situácie (napríklad u ťažko chorých ľudí, u ľudí trpiacich veľkými bolesťami, u postihnutých ľudí bez životných perspektív). Osoby, ktoré sa dopúšťajú bilančných samovrážd (s výnimkou drogového závislých), nebývajú „nesvojprávne trosky“, t. j. ľudia páchajúci samovraždu skratovito alebo bez jasného vedomia a bez slobodného rozhodnutia. Bilančné samovráždy bývajú výrazom krajnej beznádejnosti, často pocitu menejcennosti a neznesiteľnosti vlastnej existencie z dôvodu veľkého utrpenia alebo neschopnosti niesť zodpovednosť za svoje činy, za svoj predchádzajúci život.

Osobitný druh bilančných samovrážd predstavujú aj úmyselné samovráždy konzumentov drog vo vysokom štádiu závislosti, spojené s ťažkými depresiami. Stretávame sa i s tzv. autopunitívnymi samovráždami, ktoré majú charakter samotrestania. Bývajú spôsobené náhlou sebakritikou, uvedením

si vlastných omylov, chýb, spôsobovania zla iným, niekedy aj blízkym ľuďom. Ľudia, ktorí sú doslova postihnutí návalom sebakritickosti, sa chcú sami potrestať za svoje správanie v minulosti. Suicidiálna dohoda je forma konania, keď dochádza k dohode medzi dvomi alebo viacerými osobami o tom, že spoločne spáchajú samovraždu. Zo skupiny alebo dvojice je jeden iniciátorom. Ten presviedča ostatných o nutnosti suicidiálneho konania. Známe sú hromadné samovráždy niektorých siekt, keď psychicky chorý vodca alebo člen nahovorí ostatných na ukončenie života. Známe sú aj dohody partnerov o tom, že spáchajú samovraždu spoločne.

Aspekty samovrážd

Bez charakteristiky mnohorozmernosti samovrážd by sme sotva dokázali naplniť obsah a význam, ktorý tento pojem odráža. K samovražednosti a nemožno pristupovať ináč ako interdisciplinárne. Výlučne sociologický alebo výlučne psychologický, alebo akýkoľvek iný prístup, teda výhradne optikou jednej vednej disciplíny, by jednoducho nebol pravdivý. Hovoríme preto o aspektoch samovrážd.

☐ Za najvýznamnejší pokladáme **filozofický aspekt**. Patrí sem otázka o význame ľudskej existencie, ktorú možno v mnohých filozofických smeroch zredukovať na hamletovskú otázku: Byť či nebyť? Podľa existencionalistov je bytie to, čo sa nám odhaľuje v našom vlastnom bytí (označovanom existencionalistami za existenciu) ako niečo transcendentné a javí sa nám (alebo ho prežívame) ako tajomstvo. Podľa Jaspersa (2003) je človek slobodný tvor, má možnosť sa sám rozhodnúť, čo bude konať a ako bude konať. Môže si zvoliť svoje konanie. Aj svoju existenciu. Jeho voľba je prejavom slobody človeka.

☐ **Teologické hľadisko**. Vychádza z idey stvorenia. Boh stvoril život a človek si ho nemôže vziať sám, lebo mu nepatrí. Tým, že si sami určíme, kedy sa má náš život skončiť, previňujeme sa obľudnou pýchou. Samovražda je preto z teologického hľadiska vzbúrou a odpadnutím od viery, pretože popiera samotné základy teológie. Z pohľadu kresťanstva možno nazerať na samovraždu ako na hriech, snahu vymaniť sa zo skúšok a utrpenia, zoslaných prozreteľnosťou.

☐ **Psychologický aspekt** (psychoanalytické teórie o trestajúcom superegu a autoagresii ako prejave pudu smrti, depresie) a **psychiatrický aspekt** (vysoká korelácia s neurotikmi). Veľa pokusov o samovraždu súvisí s neuroticizmom. Suicidálny

4 Príloha ZŠ-5/2012

5 Osobitným druhom demonštratívnych samovrážd sú tzv. **apelačné samovráždy** s výraznou upozorňujúcou, apelujúcou funkciou.

pokus má základ v psychických konfliktoch, ktoré sú v danej situácii neriešiteľné, hlboko sa dotýkajú osobnosti človeka a vyvolávajú silný psychický otras s následným znížením kritického pohľadu na skutočnosť a neschopnosťou vyrovnat' sa s osobným neúspechom v sociálnej sfére. V podstate ide o negatívnu citovú reakciu, silnejšiu, než je pud sebazáchovy.

❑ **Zdravotný aspekt.** Vo svojej extrémnej podobe sa problematika samovraždy považuje za formu poruchy zdravia. Ale aj všeobecne samovražda znamená smrť, preto je nepriateľom medicíny. Z lekárskeho hľadiska je teda len symptómom, úchylkou, duševnou poruchou, teda niečím, čomu je nutné zabrániť, ak sa to dá. V ostatnom období sa často stretávame s názormi značného počtu lekárov, podľa ktorých cieľom paliatívnej medicíny u nevyliciteľných pacientov je zomrieť bez bolesti, bez problémov s dýchaním, bez strachu, sprevádzaní blízkymi, s možnosťou rozlúčiť sa s nimi.

❑ **Biologický aspekt.** Problematika samovraždy súvisí s objavenou mutáciou génu, ktorý zvyšuje suicidálne správanie viac ako dvojnásobne.

❑ **Sociálny aspekt.** V oblasti sociálnej práce sa spája s problematikou krízovej intervencie.

❑ **Sociologický aspekt.** Rozlišuje egoistickú samovraždu, vyplývajúcu z nedostatočnej väzby medzi jednotlivcom a spoločnosťou, altruistickú samovraždu ako dôsledok prílišnej tesnej väzby individua na skupinu (často súvisí so sebaobetovaním v prospech záujmov skupiny alebo celku), a napokon anomickú samovraždu, v pozadí ktorej stoja veľké a náhle sociálne prevraty a zmeny, spojené so zmenou hodnôt a noriem spoločnosti a absenciou sociálnej kontroly (podľa E. Durkheima, 1987). V zmysle Durkheimovej teórie samovražda ako sociologický problém vypovedá súčasne aj o stave spoločnosti. Pre sociológiu je tento stav vždy negatívny. Samovražda predstavuje uvoľnenie štruktúry, oslabenie skupinových väzieb, prípadne ich rozklad. Ohrozuje prvotnú existenciu samotnej spoločnosti. Je zjavným nepriateľom spoločnosti, a preto treba obmedzovať jej výskyt.

❑ **Etický aspekt.** Bezprostredne súvisí s kategorickým imperatívom ochrany ľudského života.

Samovraždy v umeleckých dielach

Problematika samovraždy je obsahom mnohých umeleckých diel, osobitne v literatúre a poézii (Goetheho *Utrpenie mladého Werthera*, básne Sergeja Jesenina a i.). Umelecké stvárnenie prostredníctvom umeleckého jazyka má väčšiu výpovednú hodnotu

ako prostredníctvom jazyka vedy. Vysoký stupeň emocionálneho zážitku z diela vyvoláva snahu o napodobnenie. Tento jav nazývame wertherovský efekt. Ukázalo sa, že samovraždy, o ktorých médiá podrobne a s emocionálnym nasadením informujú, vyvolávajú signifikantne významný počet dokonaných i nedokonaných pokusov o samovraždu. Pojem wertherovský efekt sa odvodzuje od vlny samovrážd, zaznamenananej po vydaní Goetheho románu *Utrpenie mladého Werthera* (1774). Mnohí nadšenci sa po prečítaní románu začali obliekať podobným spôsobom, ako bolo opísané obliekanie Werthera (modrý oblek, žltá vesta a nohavice). Goethe sám nepočítal s takým účinkom svojho románu. Neskôr napísal: „... Tak zmätenými sa stali moji priatelia, keď verili, že poéziu treba premeniť na skutočnosť... a seba každopádne zastreliť: a čo spočiatku bolo príbehom nemnohých, stalo sa príbehom veľkého publika“ (Goethe, J. W., 1983:133, preložil P. O.). Pojem wertherovský efekt zaviedol v roku 1974 americký sociológ David Philipps, ktorý dokázal súvislosti medzi spravodajstvom o samovraždách prominentných osobností a mierou samovražednosti. Philipps vychádzal z opisu samovrážd prominentov na titulnej stránke novín New York Times. Počet

napodobňovateľov bol o to väčší, o čo známejšia bola osobnosť, ktorá spáchala samovraždu. Najväčšiu vlnu samovrážd zaznamenal vo svojom výskume po spravodajstve o smrti Marilyn Monroe, aj keď dodnes nebolo jednoznačne dokázané, či šlo skutočne o samovraždu.

Samovražda ako sociálny jav

Samovražda ako sociálny jav je predmetom pozornosti sociológie. Je podmienená makrosociálne, spoločenskými vzťahmi a sociálnou situáciou. Východiskom sociologického prístupu vo vedeckej reflexii samovražednosti sú práce Emila Durkheima. Na prípade samovraždy ukázal, že sociálne fakty sú pre jedincov vonkajšie⁶. Tento prístup vylučuje biologické (i rasové), psychologické a socio-psychologické faktory, lebo sa považujú za relatívne konštantné. Existuje aj prístup podľa Tardeho (princíp nápodoby, napríklad kultúrne vzory, masmédiami sprostredkované samovraždy významných osobností). Kritika tohto prístupu spočíva v konštatovaní, že aj ľudia v krajinách, ktoré susedia s krajinami s vysokou samovražednosťou, by museli páchať samovraždy často, čo sa nepreukázalo. Viktor Emil Frankl (1994) významne prispel svojou logoterapiou k upriamaniu pozornosti na metafyzické, duchovné a existenciálne rozmery osobnosti a možné príčiny problémov, ako je napríklad noogénna neuróza, v ktorej nemá samovražda svoje miesto. Jedna z teórií o samovraždách hovorí, že človek si siahne na život vtedy, keď strach zo života prevýši strach zo smrti. Mladý človek môže prežívať svoj život a situácie s ním spojené emočne tak intenzívne, že jediným východiskom preňho sa zdá práve ukončenie života. Človeka nedeterminuje len spoločnosť, vonkajšie faktory, i keď človek nie je nezávislý od podmienok, v ktorých žije. Je slobodný na to, aby k nim zaujal stanovisko. Podmienky nedeterminujú človeka úplne. Záleží vždy na ňom, či sa im podrobí a vzdá, alebo nie. Môže sa aj povzniesť nad ne, čo je východisko riešenia problémov samovrážd (Frankl, V. E., 2006). Uvedené poznatky sa snaží aplikovať najmä teória sociálnej práce.

Samovražednosť a fyzický vek človeka

Samovražedná ohrozenosť, suicidalita, „unavenosť životom“ dramaticky narastá v starobe. Početné výskumy dokazujú, že tu máme do činenia s relatívne najistejšími a najstabilnejšími výsledkami výskumov v oblasti samovrážd.

Na počtoch dokonaných samovrážd sa podieľajú v rozhodujúcej miere muži. V porovnaní s celkovým počtom samovražedných pokusov (nedokonaných samovrážd) je ich počet vo vekovej skupine 85-ročných a starších výrazne nižší. V súvislosti s gerontologicky orientovanými výskumami samovrážd sa uvádza, že v prípade samovražednej ohrozenosti starších ľudí ide o dlhodobé dozrievanie myšlienok na samovraždu, ktoré sa neraz začínajú už v mladosti. Schmitz-Scherzer (1992, s. 16-30) upozorňuje na to, že ani v starobe nespočíva suicidalita vždy na chorobných procesoch. Zovšeobecňovanie v podobe patologizácie je nesprávne a nezodpovedá skutočnosti. Dokonca ani psychická porucha alebo choroba nestačí na vysvetlenie samovraždy. Nemožno prehliadať sociálne roly, kultúrne aspekty života (v tomto prípade staroby), ktoré ovplyvňujú hodnotový svet ľudí, ich životné pocity a kvalitu života. Samota, izolácia, finančné obmedzenia alebo dokonca bolestivo pociťovaná bieda sa v starobe stávajú korelátmi samovrážd. Neplatí to však iba v starobe. Pozoruhodné sú aj zistenia Marcina Wojnara v oblasti insomnie. Patria do oblasti biologicky podmienených teórií samovražednosti. Ľudia trpiaci chronickými spánkovými problémami častejšie myslia na samovraždu a častejšie ju uskutočnia. O čo viac typov spánkových porúch sa u človeka objaví (predčasné prebúdzanie, problematické zaspávanie, prebúdzanie v priebehu noci), o to väčšmi sa človek zaoberá myšlienkami na samovraždu alebo ju aj uskutoční, ako prezentovali Wojnar a spol. na kongrese Svetovej psychiatrickej asociácie vo Florencii⁷. Nedostatok spánku môže ovplyvňovať kognitívne funkcie mozgu, viesť k horšiemu úsudku a zvýšenej beznádeji. Určitú úlohu môže podľa nich zohrávať aj nedostatočná produkcia serotonínu, hormónu, ktorý ovplyvňuje náladu. Výsledky štúdie ukazujú, že riešenie problémov so spánkom môže pomôcť pri znížení rizika samovražedného správania.

6 Podľa Durkheima existuje sedem prípadov, keď sa pravdepodobne častejšie páchajú samovraždy: 1. Protestanti sú náchylnejší spáchať samovraždu než katolíci. 2. U ľudí žijúcich v mestách je väčšia pravdepodobnosť samovraždy než u tých, ktorí žijú v menších komunitách. 3. Slobodní a rozvedení ľudia sú vystavení väčšiemu nebezpečenstvu spáchať samovraždu ako tí, čo žijú v rodinách. 4. Ľudia žijúci v časoch prudkých ekonomických zmien (konjunktúry alebo krachu) majú väčšiu pravdepodobnosť dopustiť sa samovraždy ako ľudia žijúci v časoch ekonomickej stability. 5. V časoch prudkých sociálnych zmien sú ľudia náchylnejší na samovraždu než v obdobiach sociálnej stability. 6. Vojaci spáchajú samovraždu s väčšou pravdepodobnosťou ako civilisti. 7. Dôstojníci sú náchylnejší na samovraždu než príslušníci armády bez hodnosti.

7 Marcin Wojnar, University of Michigan, na Medzinárodnom kongrese WPA Psychopatológia vo Florencii (Taliansko, Florencia, 10. – 13. novembra 2004).

Otázky prevencie samovrážd

Z hľadiska psychológie, sociológie, sociálnej práce a sociálnej pedagogiky je na mieste otázka, či jestvuje účinná prevencia samovrážd a terapia stavov vedúcich k samovraždám, keďže suicidálne správanie, najmä mládeže, predstavuje komplexný a multifaktoriálny jav. Väčšina ľudí, čo pomýšľajú na samovraždu, vydáva varovné signály, ktoré prezrádzajú ich pocity. Tzv. praesuicidálny syndróm by sme mohli charakterizovať istými relatívne komplexnými znakmi, prejavujúcimi sa v ich správaní. Sú to:

- pocity bezmocnosti a beznádeje,
- výrazné odcudzenie od priateľov, rodiny a zvyčajných činností,
- rozprávanie o samovražde alebo vety typu „všetko to skončím“,
- sebaďestrukčné alebo rizikové správanie,
- rozdávanie obľúbených predmetov, majetku,
- náhle zmeny nálady alebo správania,
- zvýšený príjem alkoholu alebo drog,
- identifikácia s niekým, kto samovraždu spáchal,
- sústredený záujem o smrť a myšlienky na smrť,
- predchádzajúci samovražedný pokus (alebo viacero pokusov).

Prevencia samovražednosti je neobyčajne zložitá tak vzhľadom na rozmanitosť jej druhov, ako aj rozmanitosť motivácie. Je veľa predsudkov a nesprávnych názorov o situáciách, ktoré samovraždy sprevádzajú.⁸ Za nevyhnutnú považujeme interdisciplinárnu spoluprácu odborníkov, osobitne v oblasti sociálnej pedagogiky, sociálnej práce, sociálneho lekárstva, psychiatrie, ale aj sociológie, ktorá môže významne pomôcť pri diagnostikovaní a analýzach samovražednosti ako sociálneho javu.

Literatúra

- Balon, J. 2011. Sociologie v USA, Praha: Slon, 2011. ISBN 978-80-7419-063-6.
- Brahic, C.: Does the Earth's magnetic field cause suicides? In: Health, New Scientist, 13:39 24 April 2008, ISSN 0262-4079.
- Bründel, H. 1993. Suizidgefährdete Jugendliche. Weinheim u. München: Juventa, ISBN 3-7799-1151-5.
- Du, L., Hrdina, P., Palkovits, M. et al. 2006: Corticotropin-releasing hormone, arginine vasopressin, gastrin-releasing peptide, and neuromedin B alterations in stress-relevant brain regions of suicides and control subjects. In: Biological Psychiatry. 2006 Apr 1;59(7):594-602, ISSN: 0006-3223.
- Durkheim, E. 1973. Der Selbstmord, Neuwied und Berlin: Luchterhand ISBN: 3-518-28031-7, orig. Le suicide. Étude de sociologie. Alcan, Paris 1987.
- Dyck, R. J. 1990. Suicide in the Young: Implications for Policy and Programming. In: McMahon, R. J., DeV Peters R. (eds.): Behavior Disorders of Adolescence. Plenum Press New York ISSN: 0958-2029.
- Felber, W., Reimer, Ch., 1990: Klinische Suizidologie. Praxis und Forschung. Bern: Huber 1990. ISBN 3-456-81952-8.
- Frankel, B., Kranzová, R. 1998. O sebevraždách. Praha: Nakl. Lidové noviny, ISBN 8071062340.
- Frankl, V. E. 1994. Člověk hledá smysl: Úvod do logoterapie. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, ISBN 80-901601-4-X.
- Frankl, V. E. 2006. A přesto řící životu ano. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl. ISBN 80-7192-866-6.
- Filipp, S.-H. (Hrsg.) 1981: Kritische Lebensereignisse. München: Urban und Schwarzenberg, ISBN 3170201158.
- Goethe, J. W. 1983. Dichtung und Wahrheit 3. Teil, 13. Buch, Bd. 24 der dtv-Gesamtausgabe, ISBN 3451237865.
- Gruen, R. J., Folkman, S., Lazarus, R. S., 1988. Centrality and Individual Differences in the Meaning of Daily Hassles. In: Journal of Personality, roč. 56, s. 743-762, ISSN 1467-6494.
- Hedström, P.: Dissecting the Social. On the Principles of Analytical Sociology. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, ISBN 10-0-521-792290.
- Heretik, A., 1994. Základy forenzní psychologie, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelství, 224 s. ISBN: 80-224-0616-3.
- Houston, B. K.: Stress and Coping. In: Snyder, C. R., Ford, C. E. (eds.): Coping with Negative Life Events. Plenum Press, New York 1987, s. 373-399.
- Janík, A., Dušek, K., 1990. Drogy a společnost. Vyd. 1. Praha: Avicenum, 342 s. ISBN 80-201-0087-3.
- Jaspers, K. 2003. Rozum a existencia. Bratislava: Kalligram, ISBN 80-7149-553-0.
- Jedlička, R., Kořá, J., 1997. Sebezničující tendence a sebevražedné jednání u dospívajících – meze a možnosti preventivní práce školy. Pedagogika, 47, 1997, č.1, ISSN 0031-3815.
- Jerusalem, M. 1995. Persönliche Ressourcen, Vulnerabilität und Stresserleben. Göttingen: Hogrefe, ISBN 3-00-002776-9.
- Kast, V. 1991. Der schoepferische Sprung. Vom therapeutischen Umgang mit Krisen. München: DT Verlag, ISBN 9783423150583
- Knebel, H., Klüver, N. 2010 „Reflexionen – Suizidprävention bei Kindern und Jugendlichen“, Ratekau: Kilian-Andersen-Verlag, ISBN 9783981362305.
- Kocourková, J., Koutek, J. 2003. Sebevražedné chování. Vyd. 1. Praha: Portál, 127 s., il. ISBN 8071787329.
- Kohut, H. 1978. The Search for the Self, Selected Writings of Heinz Kohut 1950–1978, Vol. 2 (1978). Edited by Paul Ornstein. International Universities Press, New York. ISBN 0-8236-6016-8.
- Kolip, P. 1992. Freundschaftsbeziehungen als soziale Ressource „invulnerabler“ Mädchen und Jungen. Universität Bielefeld, ISSN: sine
- Kraus, B., Hroncová, J. a kol.: Sociální patologie. Hradec Králové: Gaudeamus 2007. 325 s. ISBN 978-80-7041-896-3.
- Kyselovič, J., Zangorová, Z. 2000. Asociácia samovráždy s rozdielnymi izoformami serotonínových receptorov. In: Lekárske listy roč. XLIX, 2000, č.33, s. 4-6, ISSN 0006-9248.

⁸ Výstižne o nich hovoria Frankel, B., Kranzová, R. (1998).

Lösel, F., Bliesener, T., 1990. Resilience in Adolescence: A Study in the Generalizability of Protective Factors. In: Hurrelmann, K., Lösel, F. (ed.): Health Hazards in Adolescence. De Gruyter, Berlin 1990, ISBN 3-11 012448.

Ondrejko, P. 1997. Negatívne stránky individualizácie mládeže. In: Sociológia, roč. 29, 1997. č. 4, s. 353-375, ISSN 0049-1225.

Ondrejko, P. 1997. Socializácia mládeže ako východisková kategória sociológie výchovy a sociológie mládeže. Bratislava: Veda, SAV, ISBN 80-85880-03-06.

Ondrejko, P. 1998. Úvod do sociológie výchovy. Základy sociológie výchovy a mládeže. Bratislava: Veda, ISBN 80-224-0579-5.

Ondrejko, P. a kol., 2009. Sociálna patológia. Bratislava: Veda, vyd. SAV. ISBN 978-80-224-1074-8.

Posner, K. 2011. New Study of Suicide Scale Developed, Columbia Psychiatry, November 8, 2011, dostupné na <http://www.latimes.com/health/boostershots/la-heb-suicide-prediction-20111108,0,4292193.story>

Slater, L. 2008. Pandořina skříňka. Praha: Argo, Dokořán, ISBN 978-80-7363-090-4.

Schmitz-Scherzer, F.: Suizid im Alter. Darmstadt: Steinkopff Verlag, 1992, ISBN 3-7985-0916-6.

Ulrich, E., R., von Weizsäcker, Young, Oran R., Finger, M. (Eds.) 2005. Limits To Privatization. How To Avoid Too Much Of A Good Thing. London: Earthscan. ISBN 10: 1-84407-177-4.

Viewegh, J. 1996. Sebevražda a literatura. Akademie věd ČR, Brno: Nakladatelství T. Janečka, ISBN 80-85880-10-5.

Vágnerová, M. 1999. Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky. 1. vydání. Praha: Portál, 448 s. ISBN 80-7178-214-9.

Wolferdsdorf, M. 1994. Suizidologie als moderne Wissenschaft. Suizidprophylaxe 2(1994):47-53, ISSN 0173-458X.

Obchodovanie s ľuďmi – medzinárodný rozmer trestného činu obchodovania s ľuďmi

PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD.

vedúca Katedry kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave

Úvod do problematiky obchodovania s ľuďmi

Obchodovanie s ľuďmi predstavuje v súčasnosti jednu z najrozšírenejších foriem medzinárodného organizovaného zločinu, ktorá je spojená so závažným porušovaním základných ľudských práv, slobôd a ľudskej dôstojnosti. Zahŕňa kruté praktiky, akými sú zneužívanie a podvádzanie bezbranných osôb, používanie násilia, vyhrožok, nátlaku, a vyskytujú sa aj prípady, keď osoba vie, že bude napríklad vykonávať prostitúciu, dokonca s tým súhlasí, alebo súhlasí s odobratím orgánov a pod.

*Obchodovanie s ľuďmi*¹ môžeme charakterizovať ako získavanie, prepravu, ukrývanie alebo prenajímanie ľudí s cieľom ich zneužívať. Toto obchodovanie zahŕňa používanie nelegálnych prostriedkov, akými sú hrozby alebo použitie sily, či iných foriem donucovania, zneužívania, podvodov, klamaní, zneužívania moci alebo stavu núdze.²

Zneužívanie zahŕňa nútenie ľudí do prostitúcie alebo inej formy sexuálneho zneužívania, nútenej práce alebo služieb, otroctva alebo stavu podobného otroctvu, nevoľníctva alebo odobratia orgánov. V prípade detí môže zahŕňať tiež nezákonnú cezhraničnú adopciu, obchodovanie s cieľom uzavrieť predčasné manželstvo, obchodovanie na účely žobrania alebo športu (detskí džokeji na ťavách) alebo s cieľom získavať detských vojakov.³

Medzinárodný rozmer trestného činu obchodovania s ľuďmi

Prvú všeobecne prijatú definíciu obchodovania s ľuďmi obsahoval dodatkový protokol k Dohovoru Organizácie Spojených národov proti nadnárodnému organizovanému zločinu, ktorý bol za Slovenskú republiku podpísaný dňa 12. decembra 2000 v Palerme.⁴ Definícia obchodovania s ľuďmi podľa Palermského protokolu zahŕňa tri základné vzájomne prepojené prvky, ktoré charakterizujú mechanizmus obchodovania s ľuďmi, konkrétne:

– *konanie*, pod ktorým sa chápe: verbovanie, preprava, odovzdanie, prechovávanie alebo prevzatie ľudí,

– *prostriedky*, pod ktorými sa chápe: hrozba alebo použitie násilia, iné formy donucovania, únos, podvod, lesť, zneužitie právomoci, zraniteľného postavenia,

– *účel*, t. j. prostitúcia alebo iná forma sexuálneho vykorisťovania vrátane pornografie, nútenej práce či nútenej služby, otroctva alebo praktík podobných otroctvu, nevoľníctva, odoberanie orgánov, tkanív či bunky alebo iné formy vykorisťovania.⁵

Obchodovanie s ľuďmi je fenomén, ktorý, okrem iného, výrazne súvisí s prebiehajúcim procesom globalizácie a ktorý podľa niektorých zdrojov prináša jeho organizátorom vysoké zisky, porovnateľné so ziskmi z nelegálneho obchodu s drogami alebo so zbraňami. Obchodovanie s ľuďmi podľa účelu,

1 Poznámka autorky: Obchodovanie s ľuďmi sa líši od pašovania ľudí. V prípade pašovania ľudia požadujú pašerácku službu dobrovoľne za poplatok a táto (aj keď nezákonná) dohoda nemusí byť spojená s podvodom. Po príchode na miesto určenia je pašovaná osoba obvykle slobodná.

2 Dostupné na [cit.online 20120902] <http://www.human-trafficking-research.org> a zákon č. 300/2005 Z. z. trestný zákon.

3 Dostupné [cit.online 20120902] <http://www.human-trafficking-research.org>, zákon č. 300/2005 Z. z. trestný zákon a dostupné [cit.online 20130201] <http://www.uefa.com/uefa/keytopics/kind=2048/newsid=462974.htm>

4 Dostupné na internete [cit.online 20131015] <http://www.minv.sk/?obchodovaniesludmi>

5 Dostupné na [cit.online 20120902] <http://www.human-trafficking-research.org> a zákon č. 300/2005 Z. z. trestný zákon.

Dostupné [cit.online 20120902] <http://www.human-trafficking-research.org>, zákon č. 300/2005 Z. z. trestný zákon a dostupné [cit.online 20130201] <http://www.uefa.com/uefa/keytopics/kind=2048/newsid=462974.htm>

na ktorý sú ľudia zneužívaní a pre ktorý sa s nimi obchoduje, možno rozdeliť na štyri kategórie⁶.

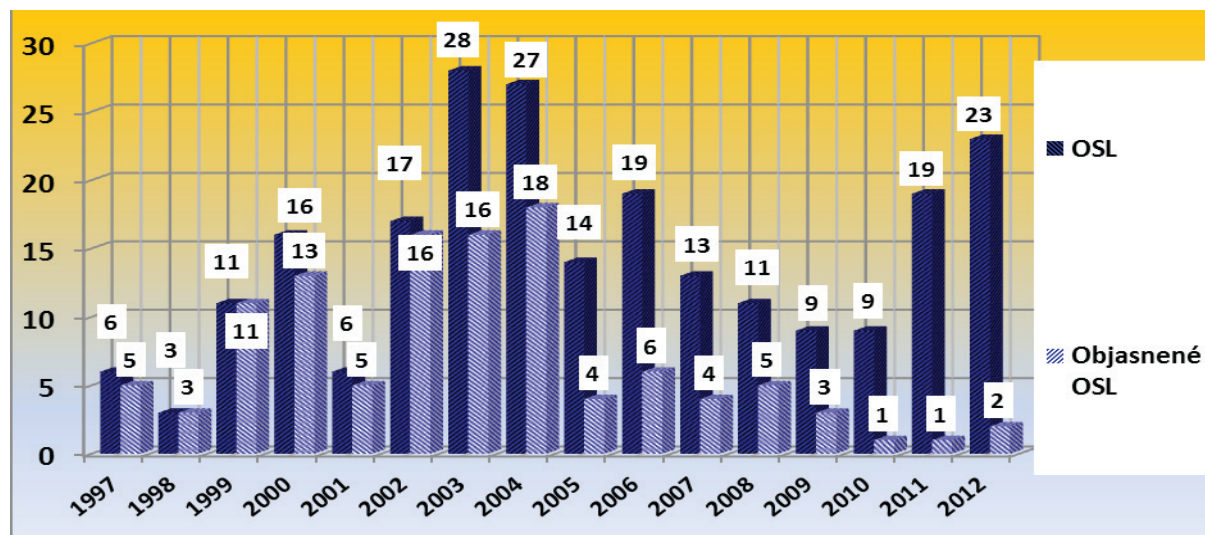
- sexuálne vykorisťovanie,
- otrocká práca,
- obchod s deťmi,
- obchod s ľudskými orgánmi.

Obchodovanie s ľuďmi v kontexte Slovenskej republiky

Vo väčšine skutkov obchodovania s ľuďmi, ktoré boli evidované v Slovenskej republike, išlo o obchodovanie so ženami na účely sexuálneho vykorisťovania (nútená prostitúcia). Tento typ obchodovania vykazoval (a stále vykazuje) vysoké zisky a nízke riziko odhalenia, čo má za následok zničenie osobnosti a v niektorých prípadoch aj ohrozenie života obete. Obchodovanie s ľuďmi, vychádzajúc z vymedzenia pojmu, nezahŕňa len sexuálne vykorisťovanie, ale je v ňom obsiahnuté aj koristenie z práce inej osoby, v často pre človeka nedôstojných podmienkach, podobných otroctvu, nevoľníctvu, z nútenej práce, z odoberania orgánov a pod.

Graf 1 Vývoj trestného činu obchodovania s ľuďmi v Slovenskej republike v období rokov 1997 až 2012

Zdroj: Spracované z informácií ÚCEP, Banská Bystrica

⁶ Rozkaz ministra vnútra Slovenskej republiky číslo 2 zo dňa 17. januára 2008 o rozpracovaní Stratégie prevencie v Slovenskej republike na roky 2007 – 2010 v rezorte Ministerstva vnútra Slovenskej republiky na podmienky Policajného zboru, článok A. V. Prevencia v oblasti obchodovania s ľuďmi.

Na základe informácií spracovaných v grafe 1 sme konštatovali, že údaje síce vypovedajú o nie výraznom počte evidovaných trestných činov obchodovania s ľuďmi⁷, no pri ďalšom skúmaní tohto javu je potrebné zobrať do úvahy, že ide o trestný čin, ktorého závažnosť z roka na rok stúpa. Počet trestných činov sa počas sledovaného obdobia rokov 1997 až 2012 pohyboval v rozmedzí od 3 trestných činov evidovaných v roku 1998 až po 28 trestných činov evidovaných v roku 2003, teda rok pred vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie. Na základe spracovaných informácií sme konštatovali, že počet trestných činov obchodovania s ľuďmi mal od roku vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie až do roku 2010 klesajúcu tendenciu, no ku koncu sledovaného obdobia opäť stúpol na 23 trestných činov evidovaných v roku 2012.

Úroveň objasňovania trestného činu obchodovania s ľuďmi sa počas sledovaného obdobia rokov 1997 až 2012 pohybovala v rozmedzí od 8,7 % dosiahnutých v roku 2012 až po 100 %, ktoré boli objasnené v roku 1998 a 1999.

Po vstupe Slovenskej republiky do schengenského priestoru v decembri 2007 sme síce v porovnaní s rokmi 2003 a 2004 evidovali celkovo pokles trestných činov obchodovania s ľuďmi, no môžeme predpokladať, že otvorením vnútorných hraníc sa zvýšila jeho latencia.

Čo je príčinou obchodovania s ľuďmi?

Nedostatočné riešenie hlavných príčin obchodovania s ľuďmi, akými sú napríklad chudoba, slabé sociálne a ekonomické štruktúry, nedostatok pracovných príležitostí, absencia rovnosti príležitostí vôbec, násilie páchané na ženách a deťoch, sexuálna, rasová a etnická diskriminácia, ilegálna migrácia a lacná, sociálne nechránená a často ilegálna práca v krajinách pôvodu i v cieľových krajinách, vytvárajú podmienky na expanziu tohto druhu trestnej činnosti v celosvetovom meradle.

Stručne povedané, jednou z významných príčin obchodovania s ľuďmi je samotný dopyt. Chudoba a globálne nerovnosti a podobne aj HIV/AIDS a ďalší „vrahovia“ chudobných, vyskytujúci sa nielen v rozvojových krajinách, patria medzi podmienky, ktoré obchodovaniu s ľuďmi veľmi prospievajú.

V chudobnejších oblastiach sveta sú možnosti vzdelávania a pracovné príležitosti pre najzraniteľnejších členov spoločnosti, t. j. napríklad utečencov, vysídlené osoby alebo iné osoby, ktoré sú najčastejšími obeťami obchodu s ľuďmi, výrazne obmedzené. Títo ľudia hľadajú príležitosť a mylne sa domnievajú, že vstup do ďalších krajín, ktorý im sprostredkuje obchodník s ľuďmi prepašovaním, im tieto možnosti rozšíri. Častým dôvodom sú aj úteky pred ozbrojenými konfliktmi v krajine, keď sa nechajú zverbovať práve obchodníkmi s ľuďmi, a tí ich síce prepašujú do inej krajiny, no často za cenu, ktorú si musia odpracovať ako „novodobí“ otroci.⁸

Obchodovanie s deťmi mnohokrát zahŕňa využívanie extrémnej chudoby rodičov. Tí predávajú svoje deti obchodníkom, aby mohli zaplatiť dlhy či získať príjmy, alebo sa dali oklamať sľubmi týkajúcimi sa vzdelávania a vyhliadky na lepší život pre svoje deti. V západnej Afrike obchodované deti často stratili jedného alebo oboch rodičov, ktorí zomreli na AIDS.⁹

Ako sme už uviedli, obchodovanie s ľuďmi je vysoko organizovaná ilegálna činnosť na medzinárodnej úrovni. Odhady o presnom rozsahu a kvantifikácii obetí obchodovania s ľuďmi sa podstatne líšia.

Vo všeobecnosti sa odhaduje, že počet odhalených prípadov predstavuje len menšiu časť z celkového skutočne realizovaného počtu skutkov. Okrem strachu obetí, pocitu hanby, menejcennosti, materiálnej odkázanosti, bezmocnosti, často aj v dôsledku nedostatku údajov a dôkazov usvedčujúcich „obchodníkov“ s ľuďmi, k latencii tejto trestnej činnosti významne prispieva aj rozdielnosť v metodológii zberu údajov (resp. rozdiely v právnom vymedzení obchodovania s ľuďmi) a rozdiely v samotnej definícii obchodovania s ľuďmi v jednotlivých krajinách.

Obchodovanie s ľuďmi pohľadom slovenskej verejnosti

V nasledujúcej časti príspevku poskytneme vzhľadom na obmedzený priestor len malú časť informácií súvisiacich s vyjadrením názorov respondentov – širokej slovenskej verejnosti – na problematiku obchodovania s ľuďmi. V roku 2010 sa realizoval prostredníctvom agentúry Výskum verejnej mienky o informovanosti o obchodovaní s ľuďmi v Sloven-

7 Poznámka autorky: Do roku 2003 vo výstupoch z EŠSK boli evidované trestné činy obchodovania so ženami, až od roku 2004 sú vo výstupoch z EŠSK evidované trestné činy obchodovania s ľuďmi.

8 The Trafficking Protocol entered into force on 25 December 2003, By June 2010, the The Trafficking Protocol had been ratified by 117 countries and 137 parties. Dostupné na internete [cit.online 20120410] <<http://www.urbanministry.org/human-trafficking-definition-prevalence-andcauses&usg...>>

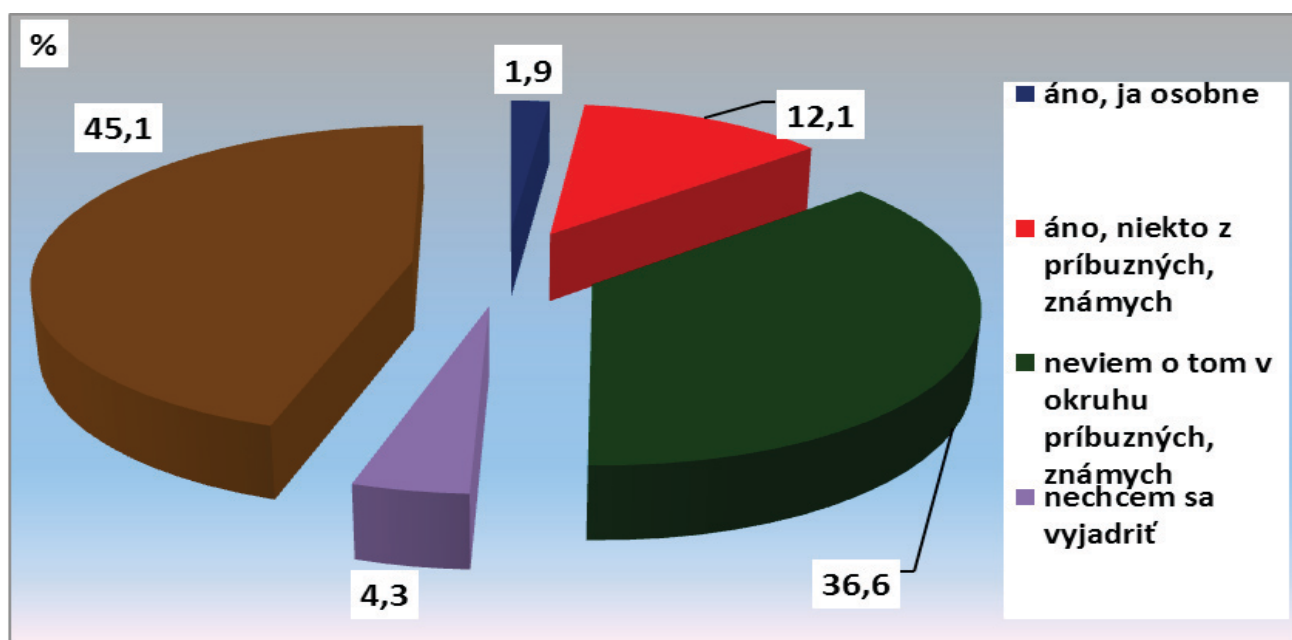
9 The Trafficking Protocol entered into force on 25 December 2003, By June 2010, the The Trafficking Protocol had been ratified by 117 countries and 137 parties. Dostupné na internete [cit.online 20120410] <<http://www.urbanministry.org/human-trafficking-definition-prevalence-andcauses&usg...>>

skej republike na reprezentatívnej vzorke 1 290 respondentov, aktuálnej pre Slovenskú republiku v uvedenom roku. Zámerom bolo, okrem iného, zistiť úroveň informovanosti respondentov o obchodovaní s ľuďmi. Výskum sa realizoval dotazníkovou formou, dotazník pozostával z niekoľkých skupín otázok. Jedna zo skupín otázok sa týkala osobných, prípadne sprostredkovaných skúseností respondentov s problematikou obchodovania, zistenia názorov respondentov na druh obchodovania, ktorý podľa nich prevažuje na Slovensku, či určenia faktorov, ktoré podľa nich najvýraznejšie ovplyvňujú obchodovanie s ľuďmi. Ďalšie otázky boli zamerané na

zistenie názorov respondentov na cieľové krajiny obetí obchodovania atď.

Podľa respondentov jedným z veľmi vážnych a v ostatnom čase rozšírených druhov obchodovania s ľuďmi nielen v SR, ale na celom svete bolo obchodovanie s ľuďmi na účely rôznych druhov nútenej a otrockej práce za veľmi nedôstojných podmienok, ktoré sú na hranici zachovania holého života obetí. V rámci výskumu sme zisťovali, či mali respondenti alebo niekto z ich známych skúsenosť s niektorou formou nútenej práce, ktorá nemala charakter sexuálneho vykorisťovania.

Graf 2 Mali ste vy osobne alebo niekto z vašich známych skúsenosť s nútenou prácou alebo inou formou OSL (nie v sexbiznise)?

Zdroj: Vlastný výpočet a výskum verejnej mienky

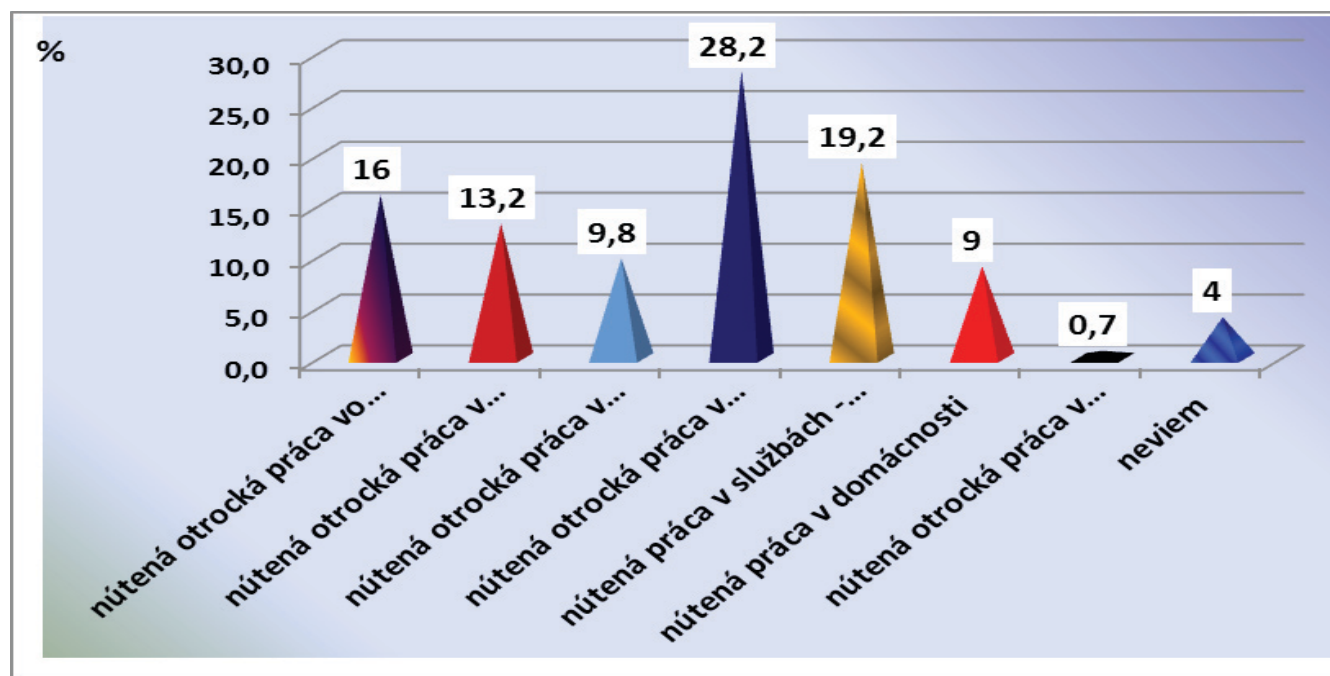
Ako vyplynulo z odpovedí respondentov, takmer 2 % z nich mali priamo osobnú skúsenosť s obchodovaním s ľuďmi, čo môžeme chápať, že sa stali obeťou obchodovania s ľuďmi, a viac ako 12 % sa vyjadrilo, že obeťou sa stal niekto z príbuzných alebo známych. Bolo potrebné zvážiť aj to, že až 4,3 % respondentov sa nechceli vyjadriť. Uvedená skutočnosť potvrdila naše predpoklady, že pre túto oblasť trestnej činnosti je charakteristická pomerne vysoká latencia.

Zisťovali sme aj názory respondentov na druh práce, ktorý môže prerásť do nútenej práce.

Graf 3

O aký druh prác, ktorý môže prerásť do nútenej práce, je podľa vás najväčší záujem?

Zdroj: Vlastný výpočet a výskum verejnej mienky

Na základe odpovedí na otázku „O aký druh prác, ktorý môže prerásť do nútenej práce, je podľa vás najväčší záujem?“ sme mohli konštatovať nasledujúce zistenia: Najviac respondentov (28,2 %) si myslelo, že najväčší záujem bol o otrockú prácu v oblasti sexbiznisu ako najstaršieho druhu obchodovania s ľuďmi. Podľa názoru 19,2 % respondentov nasledovala otrocká práca v hoteloch, reštauráciách, najmä pomocné práce v kuchyni a pri upratovaní. V tejto oblasti bolo možné s vysokou pravdepodobnosťou a podľa skúseností obetí predpokladať aj ich súbežné zneužívanie na sexuálne služby. Pomerne veľký záujem bol, ako uviedlo 16 % respondentov, o nútenú otrockú prácu vo výrobných podnikoch, na základe odpovedí 13,2 % respondentov bol záujem

o nútenú otrockú prácu v poľnohospodárstve a podľa odpovedí takmer 10 % respondentov bol záujem aj o prácu v stavebníctve.

Na predchádzajúcu otázku nadväzovala ďalšia, ktorá s ňou priamo súvisela. Pýtali sme sa na druhy obchodovania s ľuďmi, ktoré z pohľadu dopytu boli (a sú) podľa názoru respondentov prevažujúce na Slovensku.

Ako vyplýva z predchádzajúcich získaných informácií, na Slovensku mala jednoznačne dominantné postavenie nútená prostitúcia, ktorú uviedla viac ako 1/3 respondentov.

Druhú najpočetnejšiu odpoveď predstavoval prekvapujúco názor vyjadrujúci zastúpenie žobrania a krádeží páchaných deťmi (23,4 %) a hneď za nimi

nasledovala detská pornografia, čo uviedlo takmer 17 % respondentov. Tieto údaje si zasluhujú zvýšenú pozornosť, lebo sa týkajú najviac detí a dospievajúcej mládeže, ktoré nie sú schopné dostatočne sa brániť nástrahám, teda najčastejšie ohrozenej skupiny obyvateľov. Z uvedeného dôvodu sme odporúčali zamerať pozornosť na tieto problémy a prijať adekvátne preventívne opatrenia.

V ďalšej otázke sme ponúkli respondentom niekoľko možností, ktoré môžu byť príčinou alebo môžu vytvárať podmienky na rozvoj obchodovania s ľuďmi v SR.

Na základe odpovedí na otázku, pri ktorej sa respondenti vyjadrili k vnímaniu závažnosti fenoménu obchodovania s ľuďmi, sme mohli konštatovať, že takmer 3/4 respondentov vnímali fenomén obchodovania s ľuďmi ako veľmi závažný, odsúdeniahodný trestný čin, pričom len 1/5 z celkového počtu 1 290 respondentov uviedla, že fenomén obchodovania s ľuďmi v porovnaní s inými trestnými činmi nebol taký závažný, a 9,1 % respondentov nevedelo posúdiť závažnosť skúmanej trestnej činnosti. Len 6 respondentov, čo predstavovalo 0,5 %, uviedlo, že nejde o závažný trestný čin a zbytočne sa mu venuje príliš veľká pozornosť.

Faktory ovplyvňujúce obchodovanie s ľuďmi pohľadom slovenskej verejnosti

V rámci výskumu verejnej mienky sme respondentom položili aj nasledujúcu otázku: „*V čom podľa vás spočíva najväčšie nebezpečenstvo obchodovania s ľuďmi?*“ Respondenti mali možnosť pomocou škály od 1 do 5 ohodnotiť jednotlivé skupiny javov, v ktorých podľa nich spočíva najväčšie či najmenšie nebezpečenstvo sledovaného trestného činu obchodovania s ľuďmi. Stupňom 1 označili respondenti javy, v ktorých podľa ich názoru spočíva najmenšie nebezpečenstvo, a stupňom 5 javy, v ktorých podľa nich spočíva najväčšie nebezpečenstvo obchodovania s ľuďmi. Pozornosť sa venovala piatim skupinám javov. Prvú skupinu predstavovali javy súvisiace s porušovaním ľudských práv, druhú skupinu javov predstavovali etické problémy, ďalšiu skupinu zdravotné problémy a javy, akými sú podporovanie tieňovej politiky, rozvoj organizovaného zločinu, pričom respondenti mali možnosť uviesť aj ďalšie faktory, v ktorých podľa nich spočíva najväčšie nebezpečenstvo obchodovania s ľuďmi.

Na základe odpovedí respondentov na otázku k prvej skupine javov sme konštatovali, že najväčšie nebezpečenstvo obchodovania s ľuďmi spočívalo podľa nich *v porušovaní ľudských práv, obmedzova-*

ní osobnej slobody, neľudskom zaobchádzaní s obeťami, použití násilia, hrozieb násilia, l'sti.

Druhú skupinu javov, v ktorých podľa respondentov spočíva najväčšie nebezpečenstvo obchodovania s ľuďmi, boli *zdravotné problémy* (šírenie pohlavných chorôb, napríklad kvapavky, syfilisu, šírenie iných pohlavných chorôb a závislostí, napríklad žltacký, alkoholovej a drogovej závislosti, komplikácie pri odberaní orgánov).

Tretiu skupinu javov, v ktorých podľa respondentov spočíva najväčšie nebezpečenstvo obchodovania s ľuďmi, predstavoval *rozvoj organizovaného zločinu* (vysoké zisky, nebezpečné praktiky a pod.).

Skupinu javov, v ktorých podľa respondentov spočíva najmenšie nebezpečenstvo obchodovania s ľuďmi, predstavovalo *podporovanie tieňovej ekonomiky štátu* (nezdanená činnosť, ktorá sa nezarátava do HDP, a pod.).

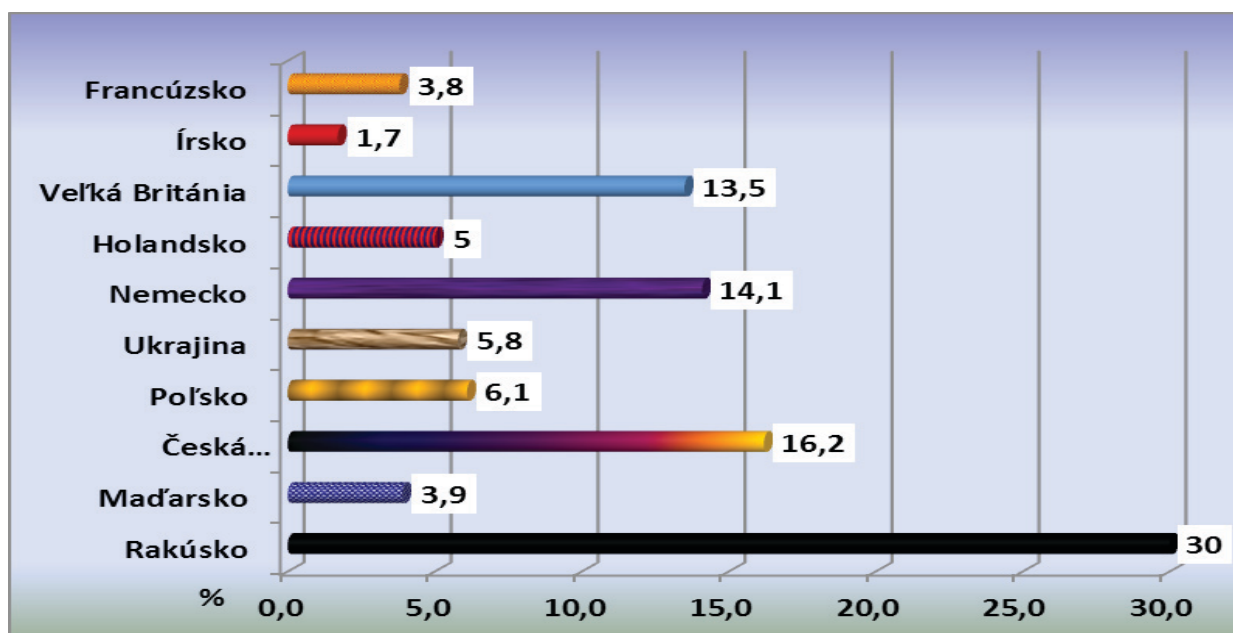
V rámci spomenutej otázky v jej poslednej časti mali respondenti možnosť uviesť aj ďalšie faktory, v ktorých podľa ich názoru spočíva najväčšie nebezpečenstvo obchodovania s ľuďmi. Uviedli napríklad tieto skutočnosti: duševná úbohosť, úpadok jedinca, trestuhodné obohacovanie, migrácia obyvateľov planéty, môže sa to udiť v každej rodine, poníženie ľudskej dôstojnosti, prehĺbenie priepasti medzi bohatými a chudobnými, šírenie nemravnosti v spoločnosti, strata ľudskej dôstojnosti, strata záujmu mladých ľudí o hodnotný život, úpadok jedinca, vážne psychické následky obete.

Cieľové krajiny smerovania obetí obchodovania s ľuďmi pohľadom slovenskej verejnosti

Otvorením schengenského priestoru sa vytvorili takmer ideálne podmienky na „voľnú“ realizáciu rozličných foriem obchodovania s ľuďmi v oveľa širšom priestore Európskej únie a s možnosťou voľného pohybu cez hranice jednotlivých krajín. To vytvorilo predpoklad, že obeť obchodovania s ľuďmi nemuseli byť cez hranice štátu na miesto obchodovania zavlčené násilne, ale mohli sa získavať pod inou zámienkou (napríklad sprostredkovania práce), teda často „dobrovoľne“.

Graf 4

Cieľové krajiny smerovania obetí obchodovania s ľuďmi

Zdroj: Vlastný výpočet a výskum verejnej mienky

Najmä z týchto dôvodov bolo potrebné položiť v dotazníku respondentom otázku, v ktorých krajinách najčastejšie končili obeť, teda do ktorých krajín najčastejšie smerovali obeť obchodovania s ľuďmi, pochádzajúce zo Slovenska.

Až 30 % respondentov uviedlo ako krajinu najväčšieho záujmu o obeť obchodovania Rakúsko. Na druhom mieste za Rakúskom bola, ako uviedlo 16,2 % respondentov, Česká republika, na treťom bolo podľa viac ako 14 % respondentov Nemecko. Dôvody na výber Českej republiky boli pravdepodobne viaceré, no najvýznamnejšími boli minimálna jazyková bariéra a poznanie krajiny, vyplývajúce z dlhodobého spolunažívania v spoločnej republike. Rakúsko a Nemecko sú najbližšie vyspelé krajiny západnej Európy, čo bol dôvod záujmu obetí z východoeurópskych krajín.

S veľkou pravdepodobnosťou sa dalo usudzovať, a potvrdili to aj názory respondentov, že Slovenská republika bola (a je) nielen zdrojovou, ale aj tranzitnou krajinou obchodovania s ľuďmi, a to predovšetkým po vstupe do schengenského priestoru.

Záver

Nikto z nás nie je imúnny proti trestnej činnosti, ktorej obeťou sa môžeme stať aj my. Ako vyplynulo z aktuálneho stavu obchodovania s ľuďmi na úrovni EÚ a predovšetkým v kontexte Slovenskej republiky, podobne aj z výsledkov získaných z výskumu,

v rámci prevencie v oblasti obchodovania s ľuďmi boli okrem iných opatrení navrhnuté i nasledujúce opatrenia:

- Rôznymi formami vzdelávania zabezpečiť odbornú prípravu zamestnancov jednotlivých orgánov štátnej správy, samosprávy a mimovládnych organizácií a vyškoliť ich v oblasti identifikácie a komunikácie s obeťmi obchodovania s ľuďmi.
- Zvýšiť intenzitu práce v oblasti preventívnej činnosti a konkrétnej pomoci obeťom zo strany úradov práce, sociálnych vecí a rodiny prostredníctvom sociálnych pracovníkov a sociálnych zariadení smerom k najviac ohrozenej skupine obyvateľstva, predovšetkým v osadách, na dedinách a v menších mestách. Dôležité je následné zvyšovanie právneho povedomia občanov Slovenskej republiky s dôrazom na zvýšenie informovanosti uchádzačov o zamestnanie v zahraničí o možných rizikách, ktoré môžu vzniknúť práve v dôsledku ich neinformovanosti.
- Zo strany zodpovedných inštitúcií venovať zvýšenú pozornosť „náborovej činnosti“ príslušníkov komunity, ktorí sa vrátili z cudziny a organizujú prípadné pracovné výjazdy spoluobčanov za prácou do zahraničia.
- Dôsledne kontrolovať činnosť agentúr ponúkajúcich výhodné a dobre platené práce v zahraničí.
- Riešiť prostredníctvom starostov miest a obcí využívanie verejnoprospešných prác na zamestnávanie dlhodobo nezamestnaných občanov, ktorí

sa často dostávajú do bezvýchodiskovej sociálnej situácie (v mnohých prípadoch v dôsledku prekvitajúcej úžery) a sú často predmetom záujmu osôb snažiacich sa ich zneužívať.

Použitá literatúra

M. Ondicová, P. Soukop. 2013. *Páchanie trestného činu obchodovania s ľuďmi v Slovenskej republike*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 137 s. ISBN 978-80-8054-559-8.

Dostupné [cit.online 20120902] <http://www.human-trafficking-research.org>, zákon č. 300/2005 Z. z. trestný zákon a dostupné [cit.online 20130201] <http://www.uefa.com/uefa/keytopics/kind=2048/newsid=462974.htm>

Dostupné na internete [cit.online 20131015] <http://www.minv.sk/?obchodovanie-sludmi>

Dostupné na [cit.online 20120902] <http://www.human-trafficking-research.org> a zákon č. 300/2005 Z. z. trestný zákon.

The Trafficking Protocol entered into force on 25 December 2003, By June 2010, the The Trafficking Protocol had been ratified by 117 countries and 137 parties. Dostupné na internete [cit.online 20120410] <<http://www.urbanministry.org/human-trafficking-definition-prevalence-andcauses&usg...>>

Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2011 – 2014. Ministerstvo vnútra SR, odbor parlamentnej, vládnej agendy a poradenskej činnosti kancelárie ministra vnútra SR. Bratislava 2011.

Zákon č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov

Psychická manipulácia a súčasnosť

PhDr. Eva Orbanová, PhD.

Katedra etiky a morálnej filozofie, Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

Doba, v ktorej žijeme, paušálne deklaruje slobodu človeka. Sloboda je základný axiologický konštrukt demokratického zriadenia, ktoré je v súčasnom geopolitickom priestore prevládajúcou štátnou formou. Podobne i v našej spoločnosti je univerzálne garantovaná názorová, kultúrna či náboženská sloboda a pluralita. Jednotlivé deklarácie o ľudských právach túto esenciálnu ľudskú hodnotu len a len potvrdzujú. Napriek tomu sa v spoločnosti objavujú hlasy, ktoré hovoria o fenoméne psychickej manipulácie, ktorá často obskúrnym spôsobom hodnotu slobody človeka vážne spochybňuje. Snáď v súčasnosti neexistuje oblasť, do ktorej by sa metóda manipulácie nedala aplikovať. Zapustila pomerne hlboké korene napríklad v mediálnej sfére, vo svete reklamy či televízneho spravodajstva. Prenikla do sféry edukácie, kde ju využívajú rôzne psychoterapeutické kultúry. Dominuje v činnosti náboženských spoločností a kultov. Bezpochyby manipulácia predstavuje i účelovo zvolenú hru v politickom priestore, nielen v politických kultoch, a evidentne sa prejavuje v politickej rétorike. Metóda výrazne napomáha i nábor nových členov do tzv. komerčných kultov, označovaných multilevel marketing.

Identifikovať a zároveň spoznať a oddeliť psychickú manipuláciu od iných medziľudských vzťahov a komunikácií nie je jednoduchá záležitosť. Hranica rozlíšenia je niekedy veľmi tenká a ťažko dešifrovateľná. Často sme konfrontovaní so všeobecným tvrdením, že človek je dnes manipulácii vystavený zo všetkých strán. Stáva sa, že toto tvrdenie používajú ľudia, ktorí spravidla psychickú manipuláciu vyko-

návajú, a tak chcú od nej odvieť pozornosť spoločnosti. Analýza pertraktovaných pojmov sa nezaobíde bez odlíšenia dvoch techník, ktoré sa veľakrát aj v odborných textoch nesprávne stotožňujú. Ide jednak o psychickú manipuláciu a jednak o vymývanie mozgu, tzv. *brainwashing*. Odborník na psychickú manipuláciu uplatňovanú v náboženských kultoch Steven Hassan uvádza, že zásadný rozdiel spočíva v tom, že pri vymývaní mozgu sa uplatňuje donucovanie (fyzické, psychické) a obeť si ho jasne takto aj uvedomuje. Avšak psychická manipulácia sa nevykonáva násilne. Podstatné je, že obeť takéto psychické pôsobenie vníma pozitívne, a preto sa mu dobrovoľne otvára.

Celkové objasnenie si vyžaduje komparáciu pozitívne vnímaného manipulatívneho procesu a bežnej, v našom prípade nemanipulatívnej, čiže slobodnej formy komunikácie. Aj v tomto prípade je smerodajné poukázať na podstatný rozdiel. Bežná forma komunikácie, napríklad v školskom či v rovesníckom prostredí, má svoj základ v obojstrannej vedomej a kritickej korekcii názorov. Tento aspekt často v manipulatívnom podmieňovaní recipienta nie je splnený, dokonca je programovo znemožňovaný. Eliminácia kritického korektora je možná pomocou rozsiahleho množstva techník, ktoré sú v kultoch veľmi dobre a precízne rozpracované. Efekt eliminácie kritického odporu či nesúhlasu sa dosiahne napríklad spánkovou alebo potravinovou depriváciou, meditačnými technikami, „podfarbenými“ ezoterickou hudbou či arómou vonných tyčiniek. V tejto súvislosti si spomínam na jednu študentku,

ktorá sa pred rokmi zúčastnila na niekoľkodňovom antropozofickom kurze. Počas neho ju veľmi vyrušovalo, že náročné prednášky sa začínali v neskorých nočných hodinách (22:00 – 23:00 h). Prirodzene, biorytmus v tomto čase diktuje človeku spánok, ktorému bežne predchádza stav psychiky v rovine alfa. Avšak z hľadiska fungovania duševných procesov vieme, že kritické myslenie a stav v hladine alfa sa vzájomne vylučujú. Navyše človek v tejto fáze nekriticky prijíma obsahy, ktoré sa mu nekontrolovane dostávajú do podvedomia. Odborníci sa zhodujú v tom, že pomerne rýchlo sa u človeka dostaví efektívny výsledok transformácie postojov, správania a identity.

V príspevku sa budeme venovať psychickej manipulácii, a nie metóde vymývania mozgu. Dôvodom je to, že práve táto sa na prvý pohľad javí ako metóda, ktorá rešpektuje slobodnú vôľu človeka. Opak je pravda. Aspekt fyzického a psychického násillia je iba dobre ukrytý, avšak efektívny manéver, pretože jeho účinky sú pre obeť manipulácie deštruktívne a často dlhodobé. Napríklad po výstupe zo sekty pretrvávajú u jednotlivca aj napriek tomu, že akýkoľvek kontakt so sektou je už dávno prerušený. Z hľadiska neskrývanej prítomnosti manipulatívnych praktík vo verejnom priestore zameriame našu pozornosť na niekoľko oblastí. Všimneme si mediálno-komerčnú, politickú a religióznu sféru. Vieme, že mentálna manipulácia je dlhodobo využívaná efektívna stratégia vo svete reklamy. Nie je to až tak dávno, čo bola zakázaná skrytá reklama, ktorá tým, že ju registrovalo len podvedomie, mala na človeka silnejší a nekontrolovateľný vplyv. Reklama však disponuje celou škálou manipulatívnych prvkov prenikajúcich do podvedomia. Cesty prieniku sú spravidla emocionálne traktované. Etológ K. Lorenz k podvedomému pôsobeniu reklamy poznamenáva, že práve tu sídlia „geneticky naprogramované normy správania: strach, sexualita, potreba získať miesto v hierarchii“. Reklamní tvorcovia tento univerzálny a zároveň esenciálny depozit človeka cielene využívajú na komerčné účely. Ved' práve emócie predávajú produkt. Vytvárajú obal tovaru a obal predáva. Pritom samotný ponúkaný produkt sa napríklad v audiovizuálnom spote doslova stráca, na jeho miesto nastupuje zmyslovo recipovaná atmosféra lásky, elegancie, sexuálnej príťažlivosti, rodinného a partnerského šťastia a pohodlia. Zakladateľ mediológie Marshall McLuhan k cielenému upútaniu pozornosti, a to za každú cenu, poznamenáva: „Tyran dnes nevládne palicou alebo päsťou, ale v prezlečení za prieskumníka trhu vedie svoje stádo cestami úžitku a pohodlia.“ Netreba zvlášť pripomí-

nať, že tieto aspekty významne kolorujú hedonizmus dnešnej doby. Nenásilná či dokonca lascívna manipulativnosť reklamných spotov spočíva práve v prezentovaní toho, čo sa nielenže kúpiť nedá, ale ani nie je predmetom kúpy, t. j. tovaru či služby. V reklame sa však práve táto citovo podfarbená kulisa a pozitívna atmosféra akoby na predaj bezprostredne ponúkala. Rozum človeku síce velí, že s najnovším krémom si zároveň nekúpim o tridsať rokov mladšiu tvár, ale reklamný atak zacielený na podvedomie tento logický argument dokáže rafinovane resetovať. Mediológ N. Postman na margo reklamou generovanej manipulácie vtipne poznamenáva: „Ako hovoria psychiatri, všetci si stavíme vzdušné zámky. Problém nastáva vo chvíli, keď sa v nich snažíme žiť.“ Následne môžeme konštatovať, že reklama je klam, no ľudia mu podvedome veria. Základ mentálnej manipulácie reklamy spočíva v tom, že na prvý pohľad je založená na vedomej percepcii recipienta, ktorú však prostredníctvom emocionálnych transferov eliminuje. Jej ambíciou je preniknúť do sveta podvedomého a inštinktívne ladeného referenčného rámca človeka.

Je zrejmé, že fenomén emocionálnej redundancie nie je záležitosťou iba reklamných produktov.

V ostatnom čase výrazne preniká aj do oblasti spravodajstva mainstreamových médií. V tomto prípade hovoríme o estetizácii spravodajstva, ktoré je v istom zmysle rovnako účinným manipulatívnym prostriedkom. V podstate v rámci estetizácie ide o „vnášanie emócií, resp. emotívnych prvkov (slov) do oblasti správ“. V intenciách estetizačnej tendencie sme po sledovaní spravodajstva náchylní prikladať väčší význam správam, ktoré nás emocionálne zasiahli. Pritom treba mať na pamäti, že zmyslová nasýtenosť môže byť a aj je často umelo generovaná obrazom. Takáto fabrikácia obrazov v spravodajstve je účelovo režírovaná. V tejto súvislosti je estetizácia spravodajstva mentálne manipulatívna aj v tom, že plní funkciu eskapickú. V tomto prípade ide vlastne o mediálny ťah, prostredníctvom ktorého sa podstatné správy síce vysielajú, ale sú prekrývané príspevkami poznačenými značnou dávkou estetizácie. V bežnej rétorike hovoríme o odvádzaní pozornosti od podstatných vecí, čím sa manipuluje povedomie diváka o aktuálnom spoločenskom dianí. Vieme, že obraz má veľkú výpovednú hodnotu, a mediálny transfer, t. j. elektronický prenos, jeho silu, údernosť a výpovednú hodnotu ďalej multiplikuje. Najmä „televízia nás oslovuje prostredníctvom obrazov, a nie slov“. V súčasnosti sme svedkami toho, že populácia je náchylná uveriť len v to, čo sa objavilo v médiách, hlavne audiovizuálnych. Dnes

totižto platí dvojnásobne, že vidieť je viac, ako počuť a čítať. Explicitne tak dominancia a multiplikácia obrazu nahráva mentálnej manipulácii. Obraz atakuje ľudské zmysly okamžite, okliešťa ľudskú predstavivosť, stavia človeka do roly pasívneho príjemcu, dokonca mu diktuje spôsob akceptácie, ako aj posolstvo jednotlivých spravodajských vstupov. Potom je však dopredu pripravené. Efekt psychickej manipulácie súvisí podľa Postmana aj s ďalšími aspektmi dnešnej mediálnej sféry, ako je už spomínaná tabloidizácia (obrazová dominancia), ktorá bezprostredne súvisí s klipovitosťou, simplifikáciou, senzacionalizmom atď. Hoci ide prevažne o mediálne konštrukty bulvárnej tlače, majú svoje miesto aj vo vysielaní spravodajstva. Pomocou nich prebieha riadená premena vnímania recipienta, v ktorom prevláda dojem torzovitosti a disparátnosti. Podobne človek vďaka nim recipuje spoločenské dianie predovšetkým ako emocionálne traktované. Média evidentne plnia aj paradigmatickú funkciu, ktorá vychováva diváka, ako vnímať a rozumieť svetu, spoločnosti a spoločenských procesom. Po dlhé stáročia metódy psychickej manipulácie nachádzali živnú pôdu aj v politickej sfére. Pri pohľade do histórie 20. storočia nám pred očami defilujú politickí demagógovia, mimoriadne zdatní v oblasti manipulácie. Je zrejmé, že používané mentálne techniky nesledovali iba transformáciu myslenia a zmýšľania človeka, ale pamätali aj na fenomén ľudského tela. M. Foucault o tendenciách tzv. politického obsadenia tela píše: „Telo sa stáva užitočnou silou iba vtedy, keď je produktívnym a zároveň podrobeným telom.“ Evidentne sa efekty exploatácie tela využívali na vojenské účely a, samozrejme, v oblasti hospodárstva. Aj v dnešnej spoločnosti registrujeme metódy fabrikácie jednotlivcov a Benthamove ekvivalenty panoptika moci. Politika ako správa vecí verejných nie je len záležitosťou politických rozhodnutí, summitov, parlamentných rokovaní či volebných sľubov. Mimochodom, práve predvolebné obdobie predstavuje ideálny priestor mentálneho masírovania voličov. Politickí agitátori veľmi dobre vedia, čo chce národ počuť a aké slová a sľuby naženú volebné hlasy. Ide o sľuby ako niekoľkonásobné zvýšenie plátov, navýšenie pracovných možností či dostupnosť sociálnych benefitov. Tieto témy budú vždy aktuálne. Nenaplnené slová z politickej agitácie môžeme považovať za príklady politickej manipulácie. Je zrejmé, že takýto mentálny scenár preniká aj na predvolebné politické billboardy, z ktorých na nás priateľsky hľadí nepreberné množstvo kandidátov. Fotografia ako predvolebný symbol má svoje signifikantné paralely.

Roland Barthes ich dešifruje takto: „Využitie volebnej fotografie, prirodzene, predpokladá sprisahanie: fotka je zrkadlo, dáva nám prečítať niečo, s čím sme spriaznení, čo je nám dôverne známe, predkladá voličom jeho vlastnú podobizeň, avšak prežiarenu.“ Fenomén identifikácie voliča s kandidátom hrá v konečnom volebnom skórovaní nezanedbateľnú úlohu. Prirodzene, hra politickej manipulácie sa po voľbách naďalej rozvíja. Politický paternalizmus médií je dôverne známy fenomén. Následne do hry vstupujú mediálni poradcovia, ktorí účelovo manipulujú verejnú mienku napríklad stupňom, výberom, ako aj časovým traktovaním uvoľňovania informácií. Kritérium manipulativnosti napĺňa i samotné utajovanie či netransparentnosť podstatných skutočností. Zvlášť ak sa to deje na objednávku politických strán. V ostatnom čase sme svedkami toho, že podstatné skutočnosti, týkajúce sa napríklad implantovania genderovej ideológie do školského systému, ako i fenoménu juvenilnej justície, sú zo strany vlád jednotlivých európskych štátov minimálne netransparentné alebo utajované. V tomto prípade o mentálnej manipulácii môžeme hovoriť aj v tom kontexte, ak to, čo spoločnosť destabilizuje a hodnotovo problematizuje, nie je ako téma všeobecne dostupné a transparentné. Často sa verejnosť o týchto veciach dozvedá náhodne a obskúrnym spôsobom. Poslednou sférou je oblasť religiozity, v ktorej sa psychická manipulácia praktizuje pomerne často a skryto. S mnohými praktikami sa verejnosť oboznámi až po odchode bývalých členov zo siekt. Z praxe však vieme, že nie všetci sú ochotní vypovedať, nie všetci môžu a chcú spomínať na život v sekte. Spomienky na pobyt v sekte totiž bývajú veľmi traumatizujúce. Z tohto dôvodu nie je možné sa dozvedieť o všetkých formách mentálnej manipulácie. Samozrejme, podobne ako v iných oblastiach, ani tu sa metódam psychickej manipulácie medze nekladú. Invencia sektárskych metód je nekonečná. Zámerné psychické ovplyvňovanie sa delí na dve skupiny. Do prvej môžeme zaradiť náborové metódy psychickej manipulácie. Na tieto nadväzujú mentálne metodické praktiky, uplatňované v útrobach samotnej sekty. Kým účelom vstupných mentálnych praktík je včleniť, získať nového člena, zmyslom druhých je zmeniť, transformovať spôsob jeho života, myslenia. Ako? Implementáciou myslenia sekty s cieľom upevniť členstvo v komunite. Snáď najúčinnejšou formou mentálnej manipulácie pri náboře je náboženský zážitok. Mnohé kulty ho servírujú ľuďom okamžite, doslova na počkanie. Deje sa tak pri úvodných stretnutiach členov a nových adeptov, na ktoré je vstup obyčajne voľný a každý je pozýva-

ný a zároveň vítaný. Zážitok je výborným prostriedkom fascinácie a okúzlenia. Je diametrálne odlišný od životného stereotypu. Zážitok býva navodzovaný napríklad hromadnou meditáciou, sprevádzanou vyprázdnením mysle či programovým potlačením intencionality vedomia. Ďalším prostriedkom je odovzdávanie alebo posielanie energie na diaľku (reiki) či navodenie hypnotického stavu. Jeho pracovným terénom je už spomínaná hladina alfa. Náborové metódy mentálnej manipulácie sa však neviažu iba na zmenený stav vedomia (t. j. uvedenie do alfa hladiny), rovnaký efekt sa môže dostať na základe rozhovoru, v ktorom dominuje metóda známa ako bombardovanie láskou. Jednoducho človek je zaplavený komplimentmi ako nikdy predtým. Ich konečný cieľ ani manipulatívny podtext nie je človek schopný racionálne rozpoznať. Podobne sa často praktizuje kladenie otázok potenciálnemu členovi, na ktoré je možné iba kladne odpovedať. Otázky sa týkajú globálnych problémov a procesov, ktoré v zásade problematizujú ľudskú existenciu a samotný život. Napríklad sa môžu dotýkať univerzálnych prejavov materiálneho hedonizmu, devastácie a exploatacie prírody, univerzálne pretláčaného sexualizmu, mediálne servírovaného, ako aj narastajúceho individualizmu, atomizácie spoločnosti, tekutosti medziľudských vzťahov atď. Ide o javy, ktoré atomizujú nielen spoločnosť, ale aj súkromný priestor. Reprezentuje ho v prvom rade rodina a medziľudské vzťahy. Umelo navodená vzájomná zhoda v diskusii predznamenáva názorovú spriaznenosť diskutujúcich, agitátora a potenciálneho člena. Agitátor vzbudzuje sympatie, eliminuje kritický postoj, a tak možnosť ďalšieho stretnutia je jednoducho na obzore.

Následne v samotných kultoch sa používa celý rad psychomanipulatívnych metód, ktoré sa programovo používajú s cieľom vytvoriť novú identitu, t. j. novú intimitu, novú osobnosť. Ide o tzv. komportementálne techniky, t. j. emocionálne, ktoré indukujú disociačné stavy. Podľa znalca sektárskej praxe J. M. Abgralla význam takejto techniky „spočíva v modifikácii vzťahu jedinca k jeho prostrediu a je zameraná na kontrolu styku stúpenca s predošlým systémom vzťahov.“ Cieľom týchto postupov je vytvorenie novej identity. Sektárska manipulácia sa sústreďuje i na ľudské telo, ktoré, hoci si to často neuvedomujeme, výrazne determinuje nielen naše duševné prejavy, ale aj spôsob myslenia. Z tohto dôvodu sa mentálna manipulácia odvíja od fyzického podmieňovania, ktoré v tele vidí priechodný a veľmi senzitívny kanál. Abgrall k fyzickým technikám podmieňovania radí napríklad izoláciu (pretrh-

nutie rodinných väzieb), pôst (podvýživu spojená s nedostatkom uhlíhydrátov, proteínov, lipidov), spánkovú depriváciu (môže viesť až k delirickým stavom), ťažkú fyzickú prácu (súvisí s maximálnym organizovaním dňa), podávanie chemických preparátov (hašiš, meskalín) či zmyslovú depriváciu. Podotýkame, že absolútna eliminácia zmyslovej kulisy je pre človeka neprirodzený stav, lebo intencionalita je prirodzený stav vedomia, ktoré je v podstate vždy niečím „vyrušované“.

Register techník psychickej manipulácie v reflektovaných oblastiach je početný. Ich spoločným cieľom je však myslením, spôsobom života, axiologickým systémom subordinovaná alebo poslušná bytosť, podliehajúca panoptiku moci mediálnej, politickej, komerčnej či religióznej. Vieme, že spomínané techniky značne nivelizujú slobodu človeka. Preto záverečné slová odborníka na deštruktívne sekty S. Hassana nech sú adresnou výzvou pre morálnu, ale i legislatívnu oblasť. „Pokiaľ zákon neuzná existenciu moderných metód psychickej manipulácie a nestanoví praktické smernice na postih takejto činnosti, ľudia sa budú musieť chrániť sami.“ Právne poradenstvo v oblasti siekt, ktoré sa využíva v súdnej praxi v iných krajinách, svedčí o tom, že istý referenčný rámec diagnostiky psychickej manipulácie je možné formulovať.

Bibliografia

- ABGRALL, J. M. Mechanizmus sekt. Praha: Karolinum, 2000.
- ANTHONY, D., ROBBINS, TH. Conversation and 'brainwashing' in the new religions movements. In LEWIS, J. R. (ed.) The Oxford Handbook of New Religious Movements. New York: Oxford University Press, 2004, s. 243-298.
- BARTHES, R. Mytologie. Praha: Dokořán, 2004.
- HASSAN, S. Jak čelit psychické manipulaci zhoubných kultů. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1993.
- HOČELOVÁ, V. Hodnotové aspekty médií s důrazem na spravodajstvo. Nitra: UKF, 2011.
- FOUCAULT, M. Dozerať a trestať. Bratislava: Kalligram, 2000.
- LORENZ, K. Odumírání lidskosti. Praha: Mladá fronta, 1997.
- MCLUHAN, M. Člověk, média a elektronická kultura. Brno: Yota, 2008.
- POSTMAN, N. Ubavit se k smrti. Praha: Mladá fronta, 2010.
- Elektronický zdroj:
- Etický kódex reklamy. In <http://www.rpr.sk/sk/eticky-kodex> (10. 10. 2013)

Násilie a hrozby na internete

Ing. Miroslav Drobný

prezident eSlovensko, o. z.

Najväčším ohrozením detí sú ich vlastní rodičia. Nie preto, že by ich kyberšikanovali alebo si s nimi písali nevhodné esemesky. Ohrozujú ich svojou nečinnosťou, niekedy nevedomosťou, ale aj presvedčením, že môjmu synovi či dcére sa nič také nemôže stať.

Pritom takmer polovica detí priznáva, že sa na internete stretáva s nadávkami a posmechom. Ohováranie a šírenie nepravdivých informácií zažilo 43 % mladých ľudí. Sexuálne narážky a komentáre nie sú ničím výnimočným pre tretinu školopovinných. Štatistiky uvádzajú vysoké čísla aj pri kyberšikanovaní, sexuálnych návrhoch a obťažovaní, vyhrážaní a vydieraní, predaji drog či liekov cez internet atď. Je naozaj naivné a pre deti nebezpečné si myslieť, že pri tom množstve ohrození sa vaše dieťa s ničím nestretne. STRETNE a je to len otázka času. Preto odporúčame všetkým rodičom, aby sa zaujímali o to, čo sa deje na počítači v detskej izbe alebo na displeji dcérinho či synovho mobilu. Pýtajte sa, čo zlé sa stalo im alebo ich spolužiakom. Nech je v rodine bežná vec prehodiť pár viet o živote a príbehoch na internete. Dieťa musí získať pocit, že ak sa už niečo zlé prihodí, rodič bude ten prvý, za kým príde s dôverou a získa u neho oporu aj radu.

Ohrozenia na internete sa dajú zatriediť do týchto oblastí:

- netolerancia na internete,
- hry a gambling,
- internetové podvody,
- internetové známosti,
- kyberšikanovanie,
- mobily,
- nevhodný obsah na internete,
- nevyžiadaný obsah,
- zneužitie osobných údajov,
- sexualita na internete,
- závislosti.

Netolerancia na internete

Novinkou posledných rokov je používanie hoaxov na podnecovanie nenávisti. Ide o šírenie nepravdivých alebo nepresných informácií. Príkladom sú správy o výške sociálnych dávok pre Rómov a pod. „Pravdivosť“ správy dopĺňajú grafy či tabuľky, aby

čitateľ získal pocit dôveryhodnosti zdroja informácií.

Internet je vhodným zázemím pre rôzne extrémistické skupiny (rasistické, xenofóbne, nacistické). Prostredníctvom neho môžu propagovať svoje myšlienky, idey a posolstvá, vzájomne komunikovať, získavať nových členov a rozširovať sieť. V Slovenskej republike je šírenie takýchto myšlienok na internete trestné. Podľa zákona ide o podporu a propagáciu skupín smerujúcich k potláčaniu základných práv a slobôd; hanobenie národa, rasy a presvedčenia alebo podnecovanie k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti. Avšak väčšina slovenských webových stránok s takýmto obsahom sa nachádza na amerických serveroch. Na území Spojených štátov platí 1. dodatok Ústavy USA o slobode slova, t. j. za prejav slobody slova sa považuje aj nenávisťný prejav na internete, propagácia Tretej ríše a fašizmu, spochybňovanie holokaustu atď. Trestnoprávny postih autorov obsahu webových stránok je preto na Slovensku značne obmedzený.

V súčasnosti prebieha kampaň Rady Európy *Bez nenávisti na internete*, do ktorej je zapojené Ministerstvo školstva, mládeže a športu SR, Ministerstvo vnútra SR a desiatky ďalších organizácií. Informácie o projekte nájdete na stránke <http://beznenavisti.sk/>.

Hry a gambling

Z prieskumu o slovenských deťoch vyplýva, že hranie hier je najčastejšou aktivitou detí na internete. Hranie hier sa venuje až 85 % žiakov 1. stupňa ZŠ a 70,0 % žiakov 2. stupňa ZŠ. Ako negatívne javy spojené s hraním hier uvádzali mladšie deti strach z príšer, krvi, zabíjania ľudí a zlé sny. Staršie deti spomínali, že pre dlhý čas strávený hraním na počítači niekedy mali bolesti hlavy, stalo sa im, že sa nestihli pripraviť do školy, zabudli jesť a piť, stále mysleli iba na hranie a nevedeli sa od hry odtrhnúť. Hry sú také rozšírené a obľúbené medzi deťmi, že sa stávajú prostredím pre ďalšie ohrozenia, ako sú sexuálne zneužitie alebo kyberšikanovanie. Sexuálny agresor si vie vytypovať, aké hry hrajú deti v určitom veku, a môže ich priamo osloviť. Môže si dieťa získavať cez postupné vytváranie vzťahu, zdieľanie spoločnej záľuby a rozhovor cez čat, ktorý býva súčasťou hry. Agresori deti uplácajú aj tak, že

im ponúkajú pomoc pri postupe v hre a ďalšie lákavé výhody, napríklad zaplatenie rozšírenia hry alebo špeciálnych doplnkov.

V oblasti kyberšikanovania existuje veľa dômyselných spôsobov, ako potrápiť spoluhráča. Dieťa môže byť vylúčené zo skupiny alebo vždy, keď sa prihlási do hry, môžu jeho postavu zabiť, takže nemôže splniť žiadne úlohy a nemôže v hre postúpiť ďalej.

Internetové podvody a falšovanie

Neopatrní a dôverčiví používatelia internetu môžu naletieť aj na výhodné ponuky alebo ponuky, ktoré sľubujú rýchle zisky s minimom nákladov. Vo výhodných ponukách sľubujú dodávatelia tovar či službu zadarmo alebo za veľmi nízku cenu. Tá však nie je konečná, skutočné náklady sú uvedené na konci zmluvy drobnými písmenami ako vedľajšie náklady. Ľudia nadšení možnosťou výhodného nákupu si neprečitajú pozorne znenie obchodnej zmluvy a potvrdia ju aj napriek veľmi nevýhodným podmienkam. Na Slovensku sme zaznamenali takéto prípady napríklad so stránkami ponúkajúcimi básne či čitateľské denníky.

Do kapitoly internetové podvody by som zaradil aj ochranu autorských práv. Ústav priemyselného vlastníctva tento rok spustil projekt Nefejkuj.sk. Na rovnomennej internetovej stránke sa dozvieme ďalšie informácie z tejto oblasti.

S dostupnosťou čoraz kvalitnejších skenerov a tlačiarň sa pre deti a mládež zvyšuje lákavá možnosť falšovania peňazí a iných cenín, ako sú MHD lístky, lístky na vlak, vstupenky na koncerty a pod.

V mnohých prípadoch zvedavosť, pokušenie v podobe ľahkého zisku či chlapčenská hrdinskosť privedie väčšinou skupinky mladíkov k nápadu skenovať a tlačiť papierové bankovky. Podľa údajov Európskej centrálnej banky sa najčastejšie falšujú dvadsať- a päťdesiateurové bankovky.

Internetové známosti – grooming

Okrem finančných podvodov a vydierania je veľkým rizikom zoznamovania cez internet nadviazanie kontaktu so sexuálnym agresorom. Neprebíha to však iba „klasickou“ cestou, keď sa agresor pod falošnou identitou snaží získať obeť a vylákať ju na stretnutie. Väčšina prípadov sexuálneho zneužitia cez internet má skôr podobu postupného budovania vzťahu a získavania dôvery dieťaťa. Tento postup sa označuje termínom grooming (angl. groom – pripraviť sa, upraviť sa). Páchateľ groomingu sa upravuje do pozitívnej podoby – vydáva sa za najlepšieho kamaráta dieťaťa. Chce si dieťa získať, aby za

ním prišlo dobrovoľne. O svojej identite môže, ale nemusí klamať, väčšinou postupne prizná, že je od dieťaťa starší, aj keď si môže vek prispôbiť. Svoju stratégiu stavia na tom, že sa pre dieťa stane starším kamarátom, ochrancom, ponúka bezpečie a prijatie, ktoré môže dieťaťu doma alebo medzi rovesníkmi chýbať. Dokázať páchatelovi vinu však nie je jednoduché. Poznáme niekoľko prípadov, keď páchatel lákal na schôdzku dieťa, ktoré to oznámilo polícii. Na mieste stretnutia už čakala polícia, a tak k samotnému trestnému činu nedošlo. Páchateľ následne tvrdil, že dieťa vylákal na stretnutie, aby mu ukázal, ako sa nemá správať, a tým ho poučil.

Fázy groomingu sú:

1. budovanie dôvery a snaha izolovať obeť,
2. upevňovanie vzťahu a podplácanie,
3. emocionálna závislosť obeť,
4. osobné stretnutie,
5. sexuálne obťažovanie, sexuálne zneužitie.

Kombináciu groomingu a vydierania sme zaznamenali v roku 2009 v Českej republike, kde si 35-ročný vrátnik cez internet vyhľadával chlapcov zo sociálne slabšieho prostredia. Nadviazal s nimi vzťah, zisťoval si ich záujmy a výmenou za ich odhalené fotografie im sľúbil peniaze alebo splnenie ich prianí. Nasledovali pozvania k nemu do Prahy ako špeciálna odmena. Tam chlapcov zneužil, zaplatil im za sex alebo ich donútil k sexuálnemu styku vydieraním (pohrozil, že zverejní ich fotografie). Bol uznaný vinným a odsúdený na 8 rokov väzenia.

Viac o groomingu sa dočítate v knihe *Deti v sieti*, ktorú si môžete bezplatne stiahnuť na stránkach www.zodpovedne.sk.

Kyberšikanovanie

Šikanovanie existuje podľa našich zistení v rôznych podobách a intenzite v každej triede na Slovensku. Z výskumu, ktorý realizoval Výskumný ústav det-

skej psychológie a patopsychológie, vyplývajú zaujímavé čísla:

- Najčastejšie sa mladí ľudia stretávajú na internete s nadávaním a vysmievaním (49,8 %), na druhom mieste s ohováraním alebo šírením nepravdivých informácií (42,6 %), samotné kyberšikanovanie uvádza 5,9 % účastníkov výskumu.
- Mladí ľudia sami priznávajú, že na internete si najčastejšie „robia srandu z iných“ (59 %), vysmieávajú sa alebo nadávajú niekomu (49,8 %), fotografujú alebo nakrúcajú iných v trápnych situáciách a potom to zverejnia (16,5 %).
- Až 65,4 % obetí kyberšikanovania vie, kto je agresorom. Najčastejšie je to niekto, koho poznajú naživo (buď zo školy, alebo z okolia), alebo je to ich známy z internetu (18,5 %).
- Ak sa dospievajúci stretnú s kyberšikanovaním, vo väčšine prípadov o tom nikomu nepovedia. Pokiaľ sa niekomu zveria, je to najčastejšie kamarát (v 21,1 % prípadov). Niekomu dospelému o incidente povedalo len 8,9 % mladých ľudí – a to 6,9 % rodičovi a 2 % učiteľovi.

Pri šikanovaní sú 3 strany: obeť, agresor a smejúca sa väčšina. Z výskumu vidieť, že obeť o svojom probléme takmer nehovorí. Je pochopiteľné, že agresor sa tým takisto nebude chváliť. Prevencia preto musí byť cielená na „mlčiaca“ či skôr smejúcu sa väčšinu. Je dôležité vysvetľovať dôsledky šikanovania, informovať o jeho formách a posunúť citlivosť triedy či kolektívu na túto tému.

Čo si všimáť, ak je dieťa elektronicky šikanované:

- nečakane prestane používať počítač,
- zdá sa nervózne, neisté alebo smutné pri čítaní e-mailov alebo okamžitých správ, správ v mobile,
- zdá sa nahnevané, depresívne alebo frustrované po odchode od počítača,
- uniká do choroby,
- nechce chodiť do školy alebo medzi ľuďmi,
- vyhýba sa rozhovoru o tom, čo robí na počítači,

- uzatvára sa pred rodinou a priateľmi a súčasne popiera, že by sa niečo dialo,
- uniká do sveta fantázie, počítačových hier.

Prepracovaný anglický projekt o kyberšikanovaní Let's fight it together nájdete na stránkach: <http://www.digizen.org/resources/cyberbullying/films/uk/lfit-film.aspx>.

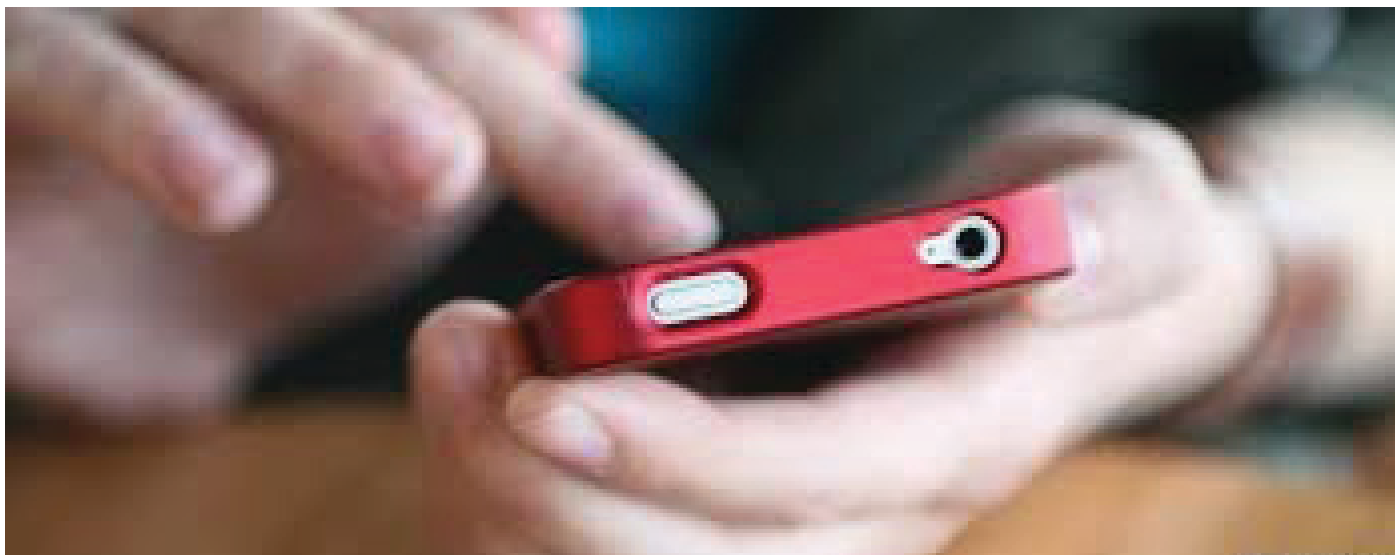
V prípadoch ohrozenia, ktoré prináša internet, vrátane kyberšikanovania, odporúčame poradenstvo a kontakt na odborných pracovníkov bezplatnej nonstop linky Pomoc.sk na telefónnom čísle 116 111 alebo na e-maile: potrebujem@pomoc.sk.

Mobily

Medzi ohrozenia z tejto kapitoly zaradím aj sociálne nerovnosti medzi deťmi. Aký máš mobil, tak sa s tebou budem kamarátiť. Pri práci s deťmi rád používam hru s názvom Kto má lepší mobil. Postup: Opýtajte sa detí, ktorý mobil je lepší. Tlačidlový alebo s dotykovým displejom? Pokračujte: Nokia alebo iPhone? Ktorý kamarát je lepší: ten, čo má tlačidlovú Nokiu, alebo ten, čo má dotykový iPhone? Zmätených detí sa opýtajte, prečo sa budú radšej kamarátiť s niekým, kto má iPhone. Diskutujte s deťmi o tom, podľa čoho si vyberajú kamarátov, či sa aj im stalo, že sa s nimi nechcel niekto baviť, lebo niečo nemali atď.

Novinkou medzi ohrozeniami je SMS Spoofing, čo je posielanie sms správ z falošných čísiel odosielateľov. Prijemca tak získa dojem, že dostal sms od niekoho známeho. Správa pritom môže byť vulgárna, výhražná, erotická a pod. Pozitívny príklad SMS Spoofingu urobili českí aktivisti zo skupiny Ztohoven v projekte Morální reforma. Viac sa dočítate na www.ztohoven.com. Ohrozeniam z mobilných telefónov sa v súčasnosti venuje zvýšená pozornosť. Mobilní operátori sa snažia priniesť služby, ktoré chránia deti a mládež. Viac o tejto téme nájdete napríklad na stránkach <http://www.telekom.sk/o-spolocnosti/zodpovedne-podnikanie/ochrana-deti/>.

Téme ohrozenia zo sveta mobilov sa venuje aj nová kniha OVCE.sk 01 *Za siedmimi wifinami a siedmimi statusmi*. Ide o knižné pokračovanie a DVD úspešného televízneho animovaného seriálu OVCE.sk, ktorý pomáha chrániť deti pred nástrahami internetu, mobilov, nových technológií, a zároveň šíri slovenské kultúrne dedičstvo. Súčasťou knihy a DVD je aj už spomínaná 112-stranová príručka pre rodičov *Deti v sieti*. Cieľom je priniesť ponaučenia, zábavu, ale najmä prispieť k ochrane celej rodiny pomocou animovaných rozprávok na DVD, rozprávkovej knihy pre deti a príručky pre

rodičov. Ilustrácie v knihe nakreslil Jaro Baran, autor 5 celovečerných animovaných filmov (jeden nominovaný na Oscara) a 132 animovaných filmov, televíznych seriálov ako Rytier Malíček, Bruno a Benjamín, Jurošík atď.

Nevhodný obsah na internete

Na internete je veľké množstvo stránok, ktoré sú pre mládež nevhodné. Patria medzi ne napríklad blogy o anorexii a bulímii, stránky o sebapoškodzovaní, návody na samovraždy, prezentácie násilia, objednávky drog, stránky siekt, výroby výbušnín a zbraní atď.

Od roku 2010 sme svedkami prudkého nárastu nových psychoaktívnych látok, z ktorých veľká skupina Spice sa propaguje a voľne predáva v špeciálnych obchodoch na internete (Crazy shop, Smart shop, Head shop, Eufória shop). Tieto internetové stránky často obsahujú klamlivú reklamu, že ide o prírodné látky, alebo len o predaj kúpeľnej soli či darčiekov. Na stránkach nájdete aj alibistické varovanie pred orálnym užívaním, ktoré môže spôsobiť poškodenie zdravia. Pravda je, že predávaný tovar (drogy) obsahuje syntetické kanabinoidy alebo katinóny. Medzi najznámejšie internetové drogy patrí Salvia divinorum, Kratom, syntetické kanabinoidy zo skupiny JWH- a mefedrón. Mladí ľudia, ktorí trpia depresiami alebo sa neúspešne pokúsili o samovraždu, vyhľadávajú stránky s radami. Na Slovensku máme príklad dvadsaťročnej Lucie, ktorá zistila, že sa sama zabiť nedokáže, príliš sa bojí, že by sa jej to nepodarilo. Veľmi rada preto prijala návrh Mateja Č., s ktorým sa zoznámila na internete. Ten jej ponúkol, že ju znesie zo sveta tak, aby nič necítila. Cez čet sa dohodli na všetkých podrobnostiach a presnom dátume stretnutia. Posled-

ný rozhovor má dátum 1. septembra 2010. O deň neskôr, po stretnutí s Matejom Č., Lucia zmizla. Jej mŕtve telo našla polícia 15. mája 2011.

V prevencii odporúčame upozorniť deti a mládež na existenciu týchto stránok, ale zároveň pridať informáciu, že stránky navštevujú aj agresori či psychicky narušení ľudia, ktorých rady netreba počúvať. Doplňte aj číslo na bezplatnej nonstop linky Pomoc. sk 116 111.

Nevyžiadany obsah

Medzi nechcený, nevyžiadany obsah či službu na internete patria: spamy, hoaxy, vírusy, reklamy, pop-up, targeting atď.

Už spomínaný hoax je podvodná, klamlivá správa, ktorá upozorňuje na neexistujúce nebezpečenstvo alebo sľubuje rýchle zbohatnutie. Patria medzi ne aj falošné alebo neaktuálne prosby o pomoc, reťazové listy šťastia, správy podnecujúce rasizmus a rôzne petície. Takéto správy kolujú po internete roky – postupne sú preložené do rôznych jazykov, a aj keď sú v nich úplné absurdnosti, stále sa nájde niekto, kto im uverí a pošle ich ďalej. Tým sa hoax líši od spamu – väčšinou ho preposielajú dôverčiví používatelia, ktorí si myslia, že ide o dôležitú správu, chcú pomôcť alebo sa podeliť o možnosť výhodného zárobku (viac o ponukách ľahkých ziskov nájdete v kapitole Internetové podvody).

Zneužitie osobných údajov

Ak sme sa doteraz nevenovali Facebooku, tak teraz ho musíme spomenúť. Facebook sa stal synonymom zverejňovania a následne zneužitia osobných údajov. Nastavenie bezpečnosti a ochrana osobných údajov na Facebooku sú komplikované. Nastavenia sú roz-

trúsené po celej stránke a pravidlá sa často menia. Odporúčame začať tým, že sa pozriete na svoj profil z pohľadu cudzích ľudí alebo konkrétneho priateľa a podľa toho začnete jednotlivé nastavenia meniť. To, ako vidia váš profil iní, uvidíte, keď pri tlačidle „Záznam o činnosti“ stlačíte ozubené koliesko a z ponuky vyberiete „Zobraziť ako“. V hornej lište si potom vyberiete, či chcete vidieť svoj profil ako „Verejný“ alebo ako ho vidí určitá osoba. Téma ohrozenia Facebookom sa venuje nová kniha *OVCE.sk 01 Za siedmimi wifinami a siedmimi statusmi*.

Deti sú dôverčivé a nerozumné, preto veľakrát prezradia aj to, čo nechcú. Pre tento prípad máme pripravenú hru s názvom *Polícia!* Simulujte komunikáciu na internete, dávajte deťom otázky a ony nech odpovedajú. Jediné pravidlo je, že keď prejdete do komunikácie, ktorá smeruje k získaniu osobných údajov, musia zakričať: „Polícia!“ Príklad bežných otázok: „Svieti u teba slniečko?“ „Ktorý predmet v škole máš najradšej?“ atď. Príklad podozrivých otázok: „Kde máte uložené peniaze?“ „Kedy rodičia nie sú doma?“ „Kedy idete na dovolenku?“ „Máte doma alarm?“ Striedavo dávajte deťom normálne a podozrivé otázky. Naučte deti premýšľať nad zmyslom otázok.

Sexualita na internete

Ako sa deti dostávajú do puberty, téma vzťahov a sexuality pre ne začína byť veľmi prítlačivá. Zaujímajú sa o všetko, skúšajú, čo je atraktívne, a tiež to, čo zaujme opačné pohlavie. Internet so svojimi možnosťami na komunikáciu a anonymitou poskytuje ideálny priestor na flirtovanie, nadväzovanie vzťahov, experimentovanie s rôznymi rolami a aj na objavovanie sexuality. Zároveň je však aj miestom, kde deti môžu natrafiť na erotický obsah, ktorý nie je primeraný ich veku, alebo môžu samy prekračovať hranice akceptovateľného správania. Takisto sa môžu stretnúť so sexuálnym obťažovaním.

Z výskumu, ktorý realizoval Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, vyplýva, že so sexuálnymi narážkami a komentármi na internete má skúsenosť 37,0 % dievčat a 22,0 % chlapcov. Ďalej 36,4 % dievčat a 14,9 % chlapcov zažilo, že ich niekto na internete presviedčal alebo nútil, aby mu poslali svoju fotografiu alebo video, a 25,9 % dievčat a 16,3 % chlapcov uviedlo, že boli na internete sexuálne obťažovaní.

Sexualite na internete sa obšírne venujeme aj

v animovaných rozprávkach *OVCE.sk*, konkrétne téme zneužitia fotografií a videí sa venujú rozprávky *Netancuj s vlkom* a *Bez kožušeka*. Téma nadväzovania kontaktov na sexuálne zneužitie (grooming) sa venuje rozprávka *Zatajovaný kamarát*. Sexting, sexuálne obťažovanie na internete približuje rozprávka *Obťažovanie*. Otázkam profilových fotiek, reputácie na internete sa venuje rozprávka *Fotoalbum*. Viac na stránkach www.ovce.sk. Ak natrafíte na internete na detskú pornografiu, môžete ju anonymne nahlásiť na stránke *Stopline.sk*.

Závislosti

Z množstva závislostí, ktoré priniesol internet a nové technológie, vyberám: závislosť od počítača a počítačových hier; závislosť od kybervzťahov – nad-merné zapojenie do online vzťahov cez čety, sociálne siete, profily, komunikátory; informačné preťažovanie – závislosť od surfovania po webových stránkach a od vyhľadávania na internete; internetová kompulzivita – závislosť od online nakupovania, obchodovania, gamblingu; závislosť od internetovej pornografie.

Medzi príčiny, ktoré sa môžu podieľať na vzniku závislosti, patria:

- nuda,
- neúspech v skutočnom živote, problémy v škole,
- rodičovský vzor trávenia voľného času a riešenia problémov,
- nezaujem rodičov, málo spoločne stráveného času,
- konflikty v rodine,
- chýbajúce kamarátske vzťahy,
- nízke sebavedomie,
- psychické problémy (depresia, sociálna fobia, úzkostné poruchy),
- potreba vybitia frustrácie a nahromadeného hnevu (násilie v rodine, šikanovanie).

Nemusím asi pripomínať, že samotná kyberzávislosť je dôsledkom nejakého iného problému, preto sa niekto stane závislým a iný nie. Dieťa si závislosťou často zaplňa nejakú inú potrebu, napríklad nedostatok pozornosti rodičov alebo chýbajúce kamarátske vzťahy v realite. K vzniku závislosti prispievajú tiež niektoré osobnostné črty dieťaťa (napríklad väčšia úzkostlivosť a hanblivosť) a kvalita jeho vzťahov.

Násilie sa nesmie diať nikomu, nikto si ho nezaslúži

PaedDr. et Mgr. Júlia Štermenská,
psychologička, psychoterapeutka

Násilie je neodmysliteľnou súčasťou a príznačným rysom vzťahov medzi tvormi obdarenými myslením a rečou. O tom, čo je možné považovať za násilie, ako sa prejavuje, aké sú najčastejšie príčiny jeho existencie a či sa mu dá brániť, sa vedú filozofické, sociologické, politologické, antropologické, psychologické diskusie. Ak chceme problém domáceho násilia eliminovať, dostať ho do povedomia ľudí a začať ho reálne riešiť, treba sa opýtať, čo vlastne domáce násilie je, čo obsahuje tento problém, čo mu predchádzalo, ale aj čo spôsobuje.

Domáce násilie charakterizujeme ako psychické, fyzické, sexuálne a ekonomické násilie, ktoré sa vyskytuje v rodine a v domácnosti. Ide o správanie, ktoré u jednej osoby vyvoláva strach z druhej osoby, pričom medzi týmito osobami existuje alebo niekedy v minulosti existoval blízky vzťah. Jeho špecifickosťou je, že sa vyskytuje v cykloch, pretrvávajú dlhodobo a jeho intenzita sa stupňuje.

Násilie je veľmi závažný, silný stresor. Podľa medzinárodnej šesťstupňovej stupnice akútnych a chronických životných stresorov je domáce, partnerské násilie stresor piateho stupňa. Obet' útoku prežíva extrémnu situáciu, ktorá ju traumatizuje a má veľmi závažné bezprostredné aj dlhodobé účinky.

Vo všeobecnosti sa rozlišuje **6 foriem násilia**. Psychické násilie je však na rozdiel od fyzického ťažšie dokázateľné. Psychické násilie je pre veľa obetí oveľa horšie ako fyzické, pretože sa proti nemu nevedia účinne brániť a nemajú ho ako dokázať.

- **fyzické (telesné) násilie** – patria sem rôzne formy ublíženia so širokým spektrom intenzity napadnutia, ktorého následky sú na obeti viditeľné (bitky, facky, údery päsťou a rôznymi predmetmi, hádzanie, sácanie, kopanie, ťahanie za vlasy po zemi, popáleniny, porezania a pod., po ktorých zostávajú na tele obete viditeľné stopy);
- **sociálne násilie** – ide o izoláciu, zamedzovanie akéhokoľvek kontaktu s vonkajším svetom vrátane priateľov a príbuzných;
- **ekonomické násilie** – zahrnuje odmietnutie alebo minimalizáciu finančnej podpory, bránenie v práci, bránenie zamestnať sa a mať vlastný príjem, ničenie majetku a osobných vecí obeti a i.;

- **sexuálne násilie** – patrí sem vynucovanie a nútenie k pohlavnému styku alebo k iným sexuálnym aktivitám, často veľmi absurdným zo strany násilníka, ublíženie na zdraví obete pred alebo počas styku, nútenie obete k prostitúcii, orálne, análne alebo vaginálne znásilnenie a i., pričom obeť trpí fyzicky aj psychicky;
- **psychické a emocionálne násilie** – sú to nadávky, kritizovanie výzoru, správania, rodiny, priateľov či vkusu, vyhrážanie (obeti alebo niekomu z jej rodiny – napríklad smrťou), ponižovanie doma aj na verejnosti, zosmiešňovanie, ničenie osobných vecí, vyvolávanie pocitov viny, narušanie sebadôvery, krik, nadávky, búchanie dverami, trestanie alebo búchanie päťami, okrikovanie, ignorovanie a i.;
- **inštitucionálne násilie** – tzv. sekundárne poškodzovanie, sekundárna viktimizácia spôsobovaná tými, ktorí by mali obeť pred násilím a týraním chrániť.

Mýty a fakty o domácom násilí

1. mýtus: To nie je násilie, tí dvaja sa len „há-dajú“. Medzi hádkou a násilím je podstatný rozdiel. Pri hádke ide o konflikt dvoch osôb, ktoré sú približne rovnako silné. Ak je jedna osoba fyzicky silnejšia, ozbrojená alebo disponuje financiami, vzniká nebezpečenstvo, že silnejšia strana zneužije svoju prevahu. Vtedy sa hádka mení na násilie.

2. mýtus: Násilie sa vyskytuje iba v „problémových rodinách“. Násilie môže postihnúť každú ženu v každej rodine. Dojem, že sa to týka len „problémových rodín“, vzniká preto, že v „dobrých rodinách“ sa viac utajuje.

3. mýtus: Násilie v rodine je súkromná záležitosť rodiny, štát ani susedia sa doň nemajú čo miešať. Násilné činy sú u nás trestné bez ohľadu na to, či sa páchajú v rodine, alebo mimo nej. Každý občan SR má oznamovaciu povinnosť, ak sa stal svedkom trestného činu alebo porušovania práv dieťaťa.

4. mýtus: Ženy si len vymýšľajú, aby získali byť alebo výhody pri rozvode. Skutočnosť je taká,

že skryté násilie pri násilných činoch v rodine vysoko prevyšuje nahlásené prípady. Ženy násilie častejšie utajujú, ako by prehánali.

5. mýtus: Ženy asi chcú byť týrané, inak by predsa od násilníka odišli. Ženy, ktoré zažívajú násilie, skúšajú všetko možné, aby zmenili situáciu. Až keď zlyhajú všetky pokusy, hľadajú pomoc mimo rodiny.

6. mýtus: Ak je žena zbitá, zrejme provokovala alebo si to zaslúžila. Za násilný čin je vždy zodpovedný ten, kto ho vykonal, bez ohľadu na správanie druhej strany. Za „provokáciu“ v prípadoch domáceho násilia sa často označuje, aj keď žena príde neskôr z práce, navštívi priateľku alebo nesúhlasí s názorom muža na výchovu detí či politiku. Na Slovensku nejestvuje žiaden výskum, ktorý by bol primárne zameraný na páchatel'ov domáceho násilia. O páchatel'ov domáceho násilia sa zaujímajú výskumy orientované na obe domáceho násilia. Páchatel'mi sú zvyčajne muži v strednom produktívnom veku, od 30 do 50 rokov. Výrazne prevládajú páchatelia so základným, resp. s nedokončeným vzdelaním. Typické je ich nižšie sociálne postavenie, spojené s nezamestnanosťou, zlou ekonomickou situáciou a častým požívaním alkoholických nápojov. Sociálna a ekonomická závislosť žien od mužov poskytuje veľký priestor na páchanie domáceho násilia voči ženám. V Bratislave bol zistený podstatne nižší výskyt prejavov násilia voči ženám v rodine ako v odlahľých dedinách na severe a východe Slovenska. V nižších sociálnych vrstvách, kde je žena na muža odkázaná a v podstate neschopná samostatnej existencie, sa oveľa výraznejšie prejavuje dominantné postavenie muža v rodine a aj miera tolerance násilia je vyššia. Jedným z významných kriminologických činiteľov v prípadoch domáceho násilia je aj alkoholizmus páchatel'a. V ojedinelých prípadoch bol zistený aj motív žiarlivosti páchatel'a.

Ženy

Násilie páchané na ženách je jedným z najzávažnejších a najčastejších foriem porušovania ľudských práv žien.

„V Bratislave za bieleho dňa exmanžel popravil manželku na ulici napriek tomu, že tri roky prosila o pomoc. Pri Galante Anton zastrelil bývalú družku a zranil jej syna. Len 20-ročný Dávid dobodol priateľku na smrť, vraj ho o to požiadala.“

Na ženách sa na Slovensku v roku 2005 spáchalo najviac trestných činov násilia proti jednotlivcovi

(71,1 %) a trestných činov domáceho násilia (73,9 %). Aj v mravnostnej kriminalite prevládajú ako obeť ženy (97,4 %). Podľa druhého reprezentatívneho výskumu o násilí páchanom na ženách v Slovenskej republike (2008) zažila násilné správanie každá piata dospelá žena, ktorá má v súčasnosti partnera – presnejšie 21,2% dospelých žien SR vo veku od 18 do 64 rokov. Výskyt násilného správania zo strany bývalých partnerov je ešte vyšší (27,9%).

Vyčlenenie **syndrómu týranej ženy** naznačuje, že dôsledky domáceho násilia na obeť sú špecifické. Platí, že u obetí domáceho násilia sa stretávame s javmi, ktoré u obetí iných kriminálnych činov nenachádzame. Markantná je napríklad **pretrvávajúca väzba k agresorovi, zotrvávanie vo vzťahu s ním, zatajovanie závažnosti a príčin zranení, popieranie týrania**. Tieto typické dôsledky domáceho násilia sú pre laických pozorovateľov zvonka málo pochopiteľné. Okolie nedokáže pochopiť, prečo týraná žena svojho partnera neopustí, a neznalosť problematiky vedie k tomu, že správanie obeť sa vysvetľuje pomocou falošných mýtov (napríklad tým, že žene sa násilie páči, a preto nechce od partnera odísť...). Syndróm týranej ženy je vlastne súborom špecifických charakteristík a dôsledkov zneužívania, ktoré vedú k zníženej schopnosti ženy efektívne reagovať na prežívané násilie.

Podľa M. A. Douglasovej možno všetky symptómy u týraných žien rozčleniť na tri kategórie: Sú to:

1. príznaky spadajúce pod posttraumatickú stresovú poruchu (PTSP),
2. naučená bezmocnosť,
3. sebazničujúce reakcie.

Okrem žien sú obeťami domáceho násillia maloleté deti, seniori, telesne alebo mentálne postihnutí ľudia, ba dokonca nimi môžu byť aj dospelí muži. Sú to vždy „tí slabší“.

Deti

„Deti sú vždy obeťami, aj keď násillie medzi dospelými zažívali len ako svedkovia.“

Domáce násillie poškodzuje deti na celý život. Vo väčšine prípadov (podľa výskumu v Čechách, 1999 – až v 90 % prípadov) bývajú deti priamymi svedkami násilných incidentov medzi rodičmi alebo sú s následkami týrania matky konfrontované takpovediac mlčky a kradmo, napríklad registrujú telesné zranenia matky či vnímajú jej psychické problémy ako strach, sklúčenosť, prekrúcanie skutočnosti. Zahraničné zistenia (potvrdené aj prieskumom na Slovensku, 1997) uvádzajú, že deti sú najčastejšími svedkami fyzického a iného týrania svojich matiek. Viacerí odborníci zastávajú názor, že v každej rodine, kde ženu týra manžel alebo bývalý manžel, sú týrané aj deti prinajmenšom tým, že sú prítomné pri násillí voči matke a sú ním traumatizované. Deti bývajú úzkostné, neurotické, vyskytujú sa u nich často psychosomatické choroby, poruchy učenia a správania a veľké percento má neskôr podobné problémy vo svojich partnerských vzťahoch.

Medzi **spôsoby pomoci obetiam domáceho násillia** patrí zlepšenie ich informovanosti prostredníctvom písomných letákov, informácií z webových stránok, ako aj kompetentná pomoc pracovníkov pomáhajúcich profesií a inštitúcií, na ktoré sa môžu obrátiť o pomoc.

Pretrvávajúce násillie páchaného na ľudských bytostiach – ženách, deťoch, starších ľuďoch alebo iných – je porušovaním ich ľudských práv. **Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách a v rodinách je prvým materiálom vlády SR, ktorý komplexne rieši problematiku násillia páchaného na ženách a v rodinách s cieľom prispieť, eliminovať ho a vytvoriť systém ochrany a pomoci jeho obetiam.** Na efektívne naplňovanie stratégie je potrebné rozpracovať zásadné opatrenia do

konkrétnych úloh v rámci navrhovaného Národného akčného plánu na prevenciu a elimináciu násillia v zmysle vecnej kompetencie všetkých participujúcich rezortov.

Na záver by som zdôraznila, že veľmi dôležité je nebať sa vyhľadať pomoc – u terapeuta, priateľky, prípadne čítať odborné články, kde sa dajú získať relevantné argumenty k danej situácii a aj potrebná podpora.

„Neexistuje jednoznačný argument za a proti, pretože každá situácia je špecifická. Ale existuje rada, ktorá platí za každých okolností: Neostávať s tým, čo sa mi deje v živote, sám.“

Zdroje

<http://alianciazien.wordpress.com/nasillie/domace-nasillie/>
<http://www.branadozivota.sk/domce-nsillie/>
<http://www.domacenasilie.info>
http://ligabeznasillia.sk/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=14&Itemid=27
<http://najmama.aktuality.sk/clanok/222484/domace-nasillie-cosntym/>
<http://www.zdravie.sk/sz/content/676-37236/domace-nasillie-tyranie.html>
<http://lesk.azet.sk/clanok/93555/domace-nasillie-kedy-to-zacina-byt-naozaj-vazne.html>
<http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/domace/domace-nasillie.html>
<http://www.psyches.sk/web/index.php/domace-nasillie>

Mládež a niektoré závislosti nelátkového charakteru

PhDr. Ingrid Hupková, PhD.

projektová manažérka sociálnej prevencie

Národné osvetové centrum

Negatívne, nežiaduce javy v spoločnosti predstavujú závažný celospoločenský problém. V súčasnosti zaznamenávame prudký nárast a čoraz širšie spektrum tzv. sociálnopatologických javov a ďalších nežiaducich spoločenských javov. Pod sociálnopatologickými javmi chápeme všeobecne choré, nežiaduce, nenormálne javy v spoločnosti. K najzávažnejším sociálnopatologickým javom s čoraz širším spektrom patria aj patologické závislosti látkového i nelátkového charakteru.

Významný slovenský psychiater adiktológ Ľ. Nábělek (2008, s. 11) v tejto súvislosti konštatuje, „že v poslednom období sme svedkami skutočnosti, že sa do psychiatrického slovníka dostávajú nové pojmy, ako sú gambling, craving, cybersex a iné“. Autor ďalej uvádza, že „narušenie schopnosti jedinca prežívať príjemné pocity, resp. pocity slasti na základe prirodzených, bežným životom poskytovaných podnetov a situácií, podmienené poruchou funkcie mozgového systému odmeňovania, vedie u predisponovaných osôb k cieľnému opakovaniu náhradných zdrojov príjemných pocitov slasti a blaha. Látkové a nelátkové podnety pôsobiace v určitých dávkach, intervaloch či určitý čas spôsobujú dlhodobé a možno aj trvalé zmeny v neuronálnych okruhoch zodpovedných za prežívanie odmeňujúcich pocitov.“ Základné charakteristiky novodobých nelátkových závislostí sú podľa ďalšieho významného slovenského psychiatra adiktológa J. Benkoviča (2008, s. 8) podobné zatiaľ najznámejšej nelátkovej závislosti, poruche návykov a impulzov – patologickému hráčstvu. Pod diagnózou návykovej a impulzívne poruchy v zmysle Medzinárodnej klasifikácie chorôb (posledná 10. revízia – MKCH-10) „rozumieme poruchy maladaptívneho správania, kde osoba opakovane zlyháva v snahe odolať impulzom a takto sa správať, s úvodným obdobím napätia a pocitom uvoľnenia v čase činu“.

K typickým prejavom patria najmä:

„a) silná túžba po príjemných zážitkoch a zaujatosť týmito činnosťami – hrou (pri gamblingu),

prácou, nakupovaním, surfovaním po internete, mobilným telefonovaním a posielaním SMS a MMS, počítačovými hrami;

- b) problémy s kontrolou v jednotlivých činnostiach – hry (pri gamblingu), práce (pri vorkoholizme), nakupovania (pri shopoholizme) atď. Zvyšuje sa tiež frekvencia a dĺžka času, ktorú jednotlivec trávi pri uvedených činnostiach;
- c) preferencia týchto činností pred inými činnosťami – povinnosťami, aktivitami, záujmami jedinca, ktoré naopak zanedbáva;
- d) pokračovanie v týchto činnostiach aj napriek vznikajúcim závažným dôsledkom – ekonomickým (finančné dlhy), rodinným (vážne konflikty a vzťahové problémy), pracovným, spoločenským, sociálnym, prípadne aj telesným a psychickým“ (ibid. s. 8).

V tejto súvislosti nemožno nespomenúť tzv. new addictions – nové, novodobé závislosti, ktoré sú podľa J. Baczeka „závislosťami všetkého druhu, pri ktorých chemické látky nehrajú významnú úlohu“ (2009, s. 18). Mnohé z nich sú priamo spojené s informačnými a komunikačnými technológiami – mobilný telefón a internet (chat, e-mail, skype), ale aj novými spôsobmi do virtuality posunutých či prenesených bežných činností – napríklad on-line stávkovanie a on-line kasína, on-line zoznamovanie, on-line vzťahy, on-line pornografia a cybersex, on-line patologické nakupovanie a i.

Závislostné správanie látkovej a nelátkovej povahy patrí podľa viacerých významných autorov v oblasti sociálnej patológie (napríklad S. Fischer, J. Škoda, B. Kraus, J. Hroncová, P. Ondrejko a ďalší) medzi najzávažnejšie sociálnopatologické javy. Z toho dôvodu je nevyhnutné, aby psychológovia a iní pracovníci pomáhajúcich profesií mali o týchto závislostiach prehľad, aby ich poznali, vedeli detekovať a rozlíšiť a boli nápomocní nielen v primárnej prevencii, ale aj v úspešnej intervencii a riešení daného problému.

Zo širokej oblasti tzv. nelátkových návykových chorôb (nelátkových závislostí) sa postupne v príspevku zameriame na:

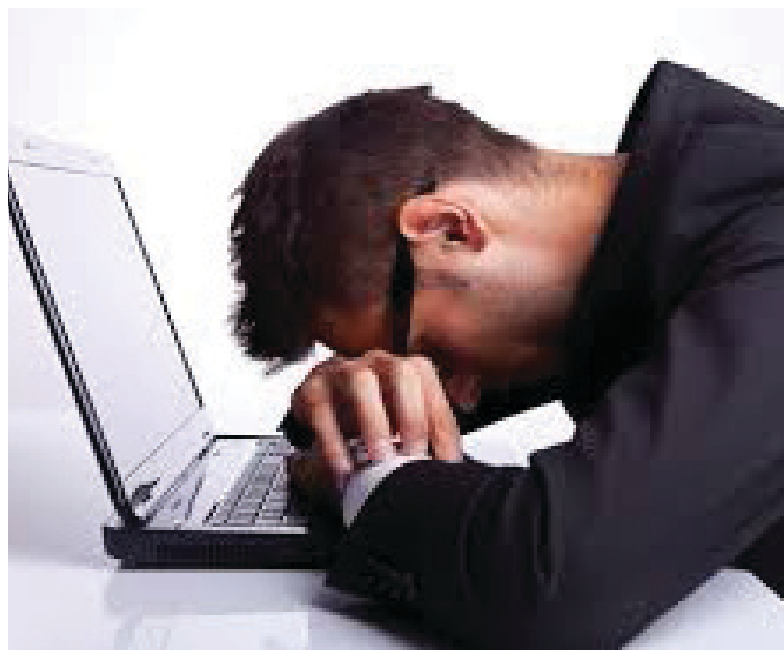
- 1) vybrané aspekty závislostného správania súvisiaceho s modernými komunikačnými technológiami (internet, chat, mobil), poukážeme na iné riziká a ohrozenia on-line komunikácie;
- 2) závislostné správanie súvisiace so súčasnou konzumnou a na výkon orientovanou spoločnosťou (patologické nakupovanie – tzv. shopingholizmus alebo oniománia; vorkoholizmus), ktoré je často sýtené internetovou ponukou a komunikáciou;
- 3) závislostné správanie v oblasti sexuality vo virtuálnom prostredí internetu – on-line pornografia, ale aj internetový sex (cybersex)
- 4) a napokon závislostné správanie nelátkovej povahy súvisiace s tzv. kultom tela, ktoré môže podmieňovať vznik porúch príjmu potravy, ale aj vznik tanorexie (závislosti od opaľovania – na slnku, v soláriách), často opäť masívne propagované a sýtené internetom (stránky s nevhodným obsahom).

Závislosť od internetu alebo problémové používanie internetu

Na úvod vymedzíme základné znaky, prostredníctvom ktorých je možné určiť problémové, rizikové, nezdravé, teda závislostné správanie v oblasti internetu. Ako uvádzajú Hupková, I. a Liberčanová, K. (2012, s. 65), „patologický vzťah k internetu, počítačom či mobilu má analógiu v 6 základných znakoch (tzv. diagnostických kritériách), prostredníctvom ktorých vymedzujeme akúkoľvek (látkovú i nelátkovú) závislosť. Sú to:

1. znak: silná túžba alebo nutkanie, tzv. baženie (angl. craving),
2. znak: ťažkosti v sebaovládaní,
3. znak: odvykací stav,
4. znak: vzrast tolerancie,
5. znak: postupné zanedbávanie iných potešení alebo záujmov a koníčkov,
6. znak: pokračovanie aj napriek zjavným škodlivým následkom.“

Diagnostické kritériá problémového používania internetu podľa Youngovej (1998), modifikované Beardom a Wolfom (2001), určujú, že na diagnostiku závislosti od internetu musí byť

prítomných všetkých päť nasledujúcich príznakov (In Vondráčková – Vacek, 2009, s. 5):

- „zaujatie internetom (premýšľanie o predchádzajúcich aktivitách na internete alebo o tých budúcich),
- potreba používať internet v čoraz dlhších časových úsekoch, aby človek dosiahol uspokojenie,
- opakovaná neúspešná snaha kontrolovať, prerušiť alebo zastaviť používanie internetu,
- nepokoj alebo podráždenosť pri pokuse prerušiť alebo vzdať sa používania internetu,
- prekračovanie pôvodne plánovaného času pripojenia k internetu.“

Zároveň musí byť prítomný aspoň jeden z nasledujúcich príznakov:

- „ohrozenie alebo riskovanie straty dôležitého vzťahu, zamestnania alebo príležitostí v kariére v dôsledku používania internetu;
- klamanie členom rodiny, terapeutom alebo ďalším blízkym osobám na zastieranie nadmerného používania internetu;
- používanie internetu ako spôsobu úteku od problémov alebo snaha zbaviť sa dystrofickéj nálady, napríklad pocitu bezmocnosti, viny, úzkosti a depresie“ (In Hupková, I. – Liberčanová, K., 2012, s. 65).

Youngová (1998, citovaná podľa P. Vondráčkovej a J. Vacka) rozdeľuje problémové používanie internetu na päť základných kategórií:

- a) závislosť od virtuálnej sexuality, ktorá sa prejavuje kompulzívnym používaním webových stránok s pornografickým obsahom;
- b) závislosť od virtuálnych vzťahov – nadmerné venovanie on-line vzťahom;
- c) internetové kompulzie, medzi ktoré patrí napríklad hranie počítačových hier (on-line) či internetové nakupovanie;
- d) preťaženie informáciami – nadmerné surfovanie na internete alebo hľadanie v on-line databázach,
- e) závislosť od počítača, ktorou označuje najčastejšie nadmerné hranie počítačových hier (In Hupková, I. – Liberčanová, K., 2012, s. 65).

Rad každodenných činností sa presúva do virtuálneho sveta internetu. Tam je možná prakticky nepretržitá komunikácia, pozmenenie svojej identity podľa želania, fungovanie bez zábran, ktoré napomáha disinhibičný efekt internetovej komunikácie.

On-line komunikáciu uľahčujú tri primárne faktory:

- a) prístupnosť – virtuálny svet je nám prístupný so svojimi nespočetnými webovými stránkami, on-line komunikácia je k dispozícii 24 hodín denne, 7 dní v týždni;
- b) dostupnosť – komunikácia je cenovo dostupná, lacná, často iba za cenu pripojenia;
- c) anonymita – ľudia sa tu pohybujú anonymne, svoju komunikáciu vnímajú anonymne, funguje tu jav disinhibície.

Výstižnú sumarizáciu ohrození a rizík internetu uvádza M. Drobný: netolerancia na internete, hry a gambling, internetové podvody, internetové známosti, kyberšikanovanie, mobily, nevhodný obsah na internete, nevyžiadaný obsah na internete, zneužitie osobných údajov, sexualita na internete, závislosti.

Nezdržanlivé, patologické nakupovanie (oniománia, shoppingholizmus) a jeho príznaky

Dodnes nie je ustálená jednotná terminológia, súbežne sa používajú viaceré názvy, ako napríklad oniománia, nezdržanlivé či patologické nakupovanie, shoppingholizmus, shopoholizmus, závislosť od nakupovania (angl. shopping addiction).

Ako v tejto súvislosti uvádza K. Nešpor (2010, nepublik.), podobne ako pri iných návykových chorobách nelátkového i látkového charakteru, aj pri nezdržanlivom nakupovaní je podstatným príznakom zhoršené sebaovládanie, od ktorého sa potom odvíjajú ďalšie problémy. Uvedieme prehľad relatívne objektívnych a relatívne subjektívnych príznakov a súbeh shoppingholizmu s inými ochoreniami.

Niektoré typické rysy nutkavého nakupovania podľa K. Nešpora sú (In Hupková, I. – Liberčanová, K., 2012, s. 60):

„Relatívne objektívne príznaky:

- kupovanie nepotrebných vecí – najčastejšie ide o nakupovanie oblečenia, obuvi, kozmetiky, kompaktných diskov, šperkov, domáceho vybavenia; u mužov navyše elektronika, hardvér, motoristické vybavenie a podobné predmety poskytujúce zdanie mužnosti;
- nakupovanie sa deje nad rámec finančných možností jednotlivca – súvisia s tým finančné a iné problémy (problémy v sociálnych, napríklad partnerských vzťahoch);
- nakupovaniu, vrátane nakupovania cez internet, sa venuje neúmerne veľa času;
- niektorí taja drahé nákupy pred príbuznými a širším okolím, aby sa vyhli ich negatívnej reakcii;
- nezdržanlivé nakupovanie často spôsobuje problémy vo vzťahoch alebo v zamestnaní;
- nezdržanlivé nakupovanie môže prebiehať kontinuálne alebo epizodicky, napríklad v súvislosti s vianočnými nákupmi, novoročnými výpredajmi atď.

Relatívne subjektívne príznaky:

- typický je nutkavý charakter pri nakupovaní a pocit, že človek musí to či ono získať za každú cenu;
- v priebehu nakupovania sa často objavuje rozochvenie a niekedy až vzrušenie podobné sexuálnemu;
- po uskutočnenom nákupe sa často dostávajú úzkostné alebo depresívne pocity;
- časté sú aj pocity viny pre nadmerné utrácanie peňazí.“

V tejto súvislosti je zaujímavý súbeh nezdržanlivého nakupovania a iných porúch, ako uvádza K. Nešpor: „Pri niektorých osobách s uvedeným problémom sa

opisuje súbežný výskyt iných duševných porúch, ako sú poruchy nálady a úzkostné stavy.

V 21% až 40 % prípadov sa opisuje paralelnosť so zneužívaním návykových látok alebo závislosťou od nich. Častý je i súbeh s poruchami osobnosti, najmä s obsedantno-kompulzívnou poruchou. Frekventovanou kombináciou bude tiež nadmerné venovanie internetu. Postihnutý potom trávi hodiny štúdiom recenzií, porovnávaním cien, zisťovaním skúseností spotrebiteľov atď. Pritom je vystavovaný prúdu reklám, čo, prirodzene, jeho baženie a problémy iba zhoršuje. Podľa skúseností sa nezdržateľné nakupovanie vyskytuje často aj v anamnéze patologických hráčov alebo sa objavuje pri abstinencii od hazardu.

Výskumné štúdie poukázali na rovnakú frekvenciu výskytu shoppingholizmu u mužov aj žien. Ako v tejto súvislosti uvádzajú odborníci, interpohlavné rozdiely sú viditeľné iba v zameraní na to, čo nakupujeme. V ženskej populácii sú to tovary spojené s vizážou (oblečenie, topánky, kozmetika, kabelky a iné), u mužov často veci a tovary spojené s koníčkami, napríklad komponenty do osobného počítača a iné“ (In Hupková, I. – Liberčanová, K., 2012, s. 60).

Závislosť od sexu a net sex (cybersex, internetový sex)

Už citovaný autor, psychiater L. Nábělek (2008, s.11) píše, že za praotca diagnózy sexuálnej závislosti sa považuje nemecký psychiater Richard von Krafft-Ebing. Opísal ju takto: „Ide o nutkavé sexuálne správanie, keď sexuálna túžba jedince je abnormne zvýšená a táto osoba myslí iba na sexuálne potešenie, nezaujíma sa o žiadne iné záležitosti vo svojom živote ako o sex, sleduje iba

vlastné sexuálne uspokojenie bez ohľadu na to, aký to má vplyv na jej život, bez ohľadu na morálne normy a právne dôsledky“ (In Hupková, I. – Liberčanová, K., 2012, s. 63).

Títo ľudia sú ovládaní nutkavou túžbou po sexuálnych aktivitách, presýtení myšlienkami na sex na úkor iných záujmov a povinností. Postupom času sa mnohí snažia prestať, obmedziť závislostné správanie, no zistia, že ho už nedokážu ovládať. Vtedy nezriedka nastupujú pocity hanby, ľútosti, výčitiek a zlosti.

Z hľadiska spôsobu realizácie ide napríklad o nutkavé masturbačné praktiky, nutkavé vyhľadávanie pornografie, vyhľadávanie jednorazových sexuálnych stykov, promiskuitu – striedanie sexuálnych partnerov, ale aj rôzne sexuálne deviácie (variácie) vrátane nebezpečných, resp. nelegálnych sexuálnych praktík. Závislosť od sexu má iba dve podoby – mužskú a ženskú (erotomániu a nymfomániu).

Virtuálny svet moderných komunikačných technológií priniesol aj nový druh sexuálnej závislosti, pre ktorý sa zaužívali označenia internetový sex, net sex, on-line sex alebo cybersex.

Podľa L. Nábělky on-line sexualitu uľahčujú tri primárne faktory, tak ako je to pri komunikácii v prostredí internetu všeobecne:

- a) prístupnosť – sú prístupné nespočetné webové stránky s pornografiou, ktoré sú k dispozícii 24 hodín denne, 7 dní v týždni (kdekoľvek, kedykoľvek a koľkokrát);
- b) dostupnosť – sexuálna realizácia je cenovo dostupná, lacná, často iba za cenu pripojenia;
- c) anonymita – ľudia sa tu pohybujú anonymne a svoju komunikáciu vnímajú anonymne.

Ďalšími prítlačivými faktormi sú, že cybersex je (prevažne) legálny, je k dispozícii v súkromí domova a hlavne neprináša riziko pohlavne prenosných ochorení (ibid., s. 12).

V závere uvedieme zoznam varovných signálov rozvíjajúcej sa cybersexuálnej závislosti (podľa adiktológa L. Nábělky):

- „pravidelné trávenie významného množstva času v chatovacích miestnostiach;
- výrazné časové zaneprázdnenie používaním internetu na získavanie on-line sexuálnych partnerov;
- pravidelné využívanie anonymnej komunikácie na zapojenie do sexuálnych fantázií, ktoré sú v reálnom živote neobvyklé;

- očakávanie sexuálneho vzrušenia alebo uspokojenia pri následných on-line kontaktoch;
- skrývanie on-line interakcií pred blízkymi ľuďmi;
- pocit viny alebo hanby za internetový sex;
- aktívne vyhľadávanie on-line kontaktov s cieľom sexuálne sa vzrušiť;
- zníženie záujmu o partnera v reálnom živote, preferovanie cybersexu ako primárnej formy sexuálneho uspokojenia“ (L. Nábělek, In Hupková, I. – Liberčanová, K. 2012, s. 64).

Kult tela a vznik porúch príjmu potravy

V zmysle medzinárodnej klasifikácie chorôb o poruche príjmu potravy, presnejšie poruche príjmu jedla alebo tiež závislosti od jedla hovoríme vtedy, „ak jedlo používame na riešenie emocionálnych problémov; myšlienky spojené s jedlom, prípadne diétou a telesnou hmotnosťou sa stávajú dôležitejšími než všetko ostatné; ide o pravé návykové správanie sprevádzané chorobnými vlastnosťami, ktoré vyžadujú liečbu“ (Hartl – Hartlová, 2000, s. 432). Podľa MKCH-10 patria poruchy príjmu potravy (PPP) do kategórie F-50 – Poruchy správania spojené s fyziologickými poruchami a somatickými faktormi. Poruchy príjmu potravy patria medzi typické bio-psycho-sociálne poruchy, ktoré vznikajú súhrou viacerých faktorov, ako sú emocionálne a osobnostné faktory, sociálne faktory, medzi ktorými majú osobitné miesto rodinné požiadavky a nároky, ale aj vplyv dedičnosti, biologické činitele a kultúrne vplyvy.

Medzi poruchy príjmu potravy zaraďujeme:

- mentálnu anorexiu (MA),
- mentálnu bulímiu (MB),
- záchvatovité prejedanie (Binge Eating Disorder, BED),
- iné, tzv. nešpecifické poruchy príjmu potravy (napríklad bigorexia, ortorexia, diétovanie, drunkorexia, pregorexia).

Je otázne, či sú poruchy príjmu potravy dnes rozšírenejšie než v minulosti, alebo či sa len postihnutí menej hanbia hovoriť o týchto problémoch. Potvrďuje sa však, že počet osôb trpiacich PPP vzrastá v dôsledku zvyšujúcej sa posadnutosti našej spoločnosti štíhlou líniou.

Podnetom pre preventívnu prax a činnosť všetkých pomáhajúcich profesií v oblasti porúch príjmu potravy je najmä zamerať sa na ženskú populáciu – osobitne mladé dievčatá a ženy – ako ohrozenú, rizikovú a zvlášť zraniteľnú skupinu. No kult tela ovplyvňuje aj mužskú populáciu. U mužov sa vyskytujú aj typicky mužské formy PPP (napríklad bigorexia).

Niektoré podnety pre prevenciu tzv. nelátkových návykových chorôb a tzv. new adictions

S mnohými nelátkovými návykovými chorobami (závislosťami) sa ľudstvo stretáva už tisícročia. Mnohé z nich sú staré takmer ako ľudstvo samo, ale v súčasnosti zaznamenávame ich zmenený charakter

– niektoré sa menia, pri niektorých dochádza k enormnému nárastu.

Napríklad poruchy príjmu potravy sú dnes v značnej miere podmienené aj tzv. kultom tela, ktorý je príznačný pre súčasnú spoločnosť. V zjednodušenej podobe možno zovšeobecniť: sme takí dobrí, akú peknú, štíhlu a mlado pôsobiacu atraktívnu postavu máme. Rovnako aj gambling (patologické hráčstvo) patrí medzi ľudstvu známe, staré, ale znovuobjavené závislosti. V oboch prípadoch platí, že sa menia ich formy, rozsah a intenzita, a oba sú značne sú ovplyvnené internetom (stránky s nevhodným, zakázaným obsahom, stránky propagujúce rizikové a sebadeštruktívne správanie).

V prípade tzv. komunikačných závislostí je situácia úplne iná. Pred 20 – 30 rokmi sme ani netušili, že telefón by sme mohli mať kedykoľvek pri sebe, že on-line môžeme byť kdekoľvek, a to nepretržite 24 hodín, teda že budeme dosiahnuteľní kdekoľvek a kedykoľvek. Rovnako sme netušili, akým silným pokušením sa pre nás môže stať virtuálny svet internetu, on-line vzťahy, on-line nakupovanie, on-line hry, chatovanie atď., ani ako „net činnosti“ či „on-line činnosti“ rozšíria spektrum tzv. nelátkových návykových chorôb. Závislostný aspekt nie je však jediný, ako sme sa už zmienili. Medzi ďalšie riziká a ohrozenia patrí internetové šikanie (cyberbullying) či grooming (z angl. pripraviť sa, upraviť sa) – správanie používateľov internetových komunikačných prostriedkov (chat, ICQ, Skype), ktoré sú zamerané na inú osobu s cieľom vylákať ju na stretnutie, zneužiť, obťažovať a iné.

Na rad zmien, na ktoré sme upozornili, je nutné reagovať aj v preventívnej praxi – účinnou prevenciou na všetkých jej úrovniach: primárnej, sekundárnej aj terciárnej.

Pre pomáhajúce profesie je významné, že mladí ľudia tvoria cieľovú skupinu, ktorej sa musí venovať zvláštna a permanentná pozornosť v súvislosti s primárnou prevenciou látkových (drogových) i tzv. nelátkových závislostí. Práve mladí ľudia vo veku od 11 do 20 rokov sú veľmi rizikoví. Novodobý fenomén komunikačných závislostí však číha na ľudí všetkých vekových kategórií. Veď už aj niektoré deti predškolského veku, ale tiež mnohí starí rodičia vlastnia mobilný telefón.

Podľa našich skúseností, žiaľ, špecifická primárna prevencia, ktorá by bola zameraná kompetentne a odborne na celú širokú oblasť nelátkových závislostí, takmer úplne absentuje, vykonáva sa len náhodne a sporadicky, vôbec nie komplexne a málo fundovane. Preto je potrebné kontinuálne

vzdelávať multiplikátorov primárnej prevencie v oblasti nelátkových závislostí (pri PPP to čiastočne zabezpečuje napríklad Liga za duševné zdravie, prevenciu v oblasti problémového používania internetu občianske združenie Zodpovedne.sk).

Toto všetko predstavuje silnú výzvu pre ľudí pracujúcich v tzv. pomáhajúcich profesiách. Nazdávame sa, že významné a nezastupiteľné miesto jednak v primárnej prevencii a jednak v krízovej intervencii (pri predchádzaní, ale aj účinnom riešení) uvedených problémov detí a mládeže má okrem rodiny aj celá sieť profesionálov v pomáhajúcich profesiách. Psychológ, špeciálny pedagóg, sociálny pedagóg, sociálny pracovník, všeobecný lekár, pedagóg či psychiater adiktológ a ďalší tvoria sieť profesionálnej prevencie a účinnej pomoci. Práve títo odborníci majú odborný a ľudský potenciál významnou mierou eliminovať výskyt vysoko rizikového správania.

Použitá a citovaná literatúra

- BACZEK, J. 2009. Nelátková závislosť – New addictions. In *Pedagogické rozhľady*, 4/2009, s. 17.
- BENKOVIČ, J. 2008. Novodobé nelátkové závislosti. In *Sociálna prevencia: Prevencia nelátkových návykových chorôb*, roč. 3, 2008, č. 1, s. 8 -11. ISSN: 1336-9679.
- eSlovensko. 2012. e-kniha: Deti v sieti, Vytvorená s finančnou podporou viacročného komunitného programu EÚ „Bezpečný internet“ na podporu bezpečného používania internetu a nových online technológií. [online]. 2011 [cit. 2011-02-20]. Dostupné na: http://www.zodpovedne.sk/kapitola4.php?cl=deti_vsieti
- HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-303-X.
- HUPKOVÁ, I. 2009. Komunikačné závislosti. In *Bedeker zdravia*, ročník V., č. 6/2009, s. 82 – 83. ISSN 1337-2734.
- HUPKOVÁ, I. – LIBERČANOVÁ, K. 2012. *Drogové závislosti a ich prevencia. Vysokoškolské skriptá*. Trnavská univerzita v Trnave. 153 s. ISBN 978-80-8082-563-8.
- HUPKOVÁ, I. 2013. Vybrané aspekty prevencie závislostného správania látkovej povahy a niektoré ohrozenia a riziká virtuálnej komunikácie. In *Křižovatky IV. Recenzovaný zborník z medzinárodnej konferencie* ed. V. Hudečková a P. Bryndzák. Bratislava: Vydavateľstvo T. Cehlára, s. 48 -54. ISBN 978-80-969253-7-7.
- NÁBĚLEK, E. 2008. Načo žiť a milovať v reálnom svete, keď je všetko na internete? Závislosť od chatovania a internetového sexu. In *Sociálna prevencia – Prevencia nelátkových návykových chorôb*, 2008, č. 1, s. 11-13. ISSN 1336-9679.
- VONDRÁČKOVÁ, P. – VACEK, J. 2009. Závislostné správanie na internete. In *Sociálna prevencia – Prevencia nelátkových návykových chorôb*. Bratislava: Národné osvetové centrum, č. 3, 2009, s. 4-7. ISSN 1336-9679.

Prevenca obchodovania s ľuďmi – pomoc obetiam obchodovania

PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD.

vedúca Katedry kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave

Obchodovanie s ľuďmi sa považuje za jeden z najzávažnejších trestných činov na svete. Je porušením ľudských práv a modernou formou otroctva. Novou smernicou¹, ktorú prijala Európska únia (EÚ), sa stanovujú spoločné minimálne pravidlá na vymedzenie trestných činov a trestov v oblasti obchodovania s ľuďmi.

Prevenca

S cieľom predchádzať obchodovaniu s ľuďmi smernica od členských štátov vyžaduje tieto opatrenia:

- odrádzať od dopytu prostredníctvom vzdelávania a odbornej prípravy;
- viesť informačné a osvetové kampane;
- vyškoľovať úradníkov, ktorí budú vedieť, ako sa správať pri styku s obeťami obchodovania;
- prijať opatrenia, ktorými sa medzi trestné činy zaradi využívanie služieb sexuálnej alebo inej povahy, ktoré vykonáva obeť obchodovania s ľuďmi.

Pomoc, podpora a ochrana určená obetiam

Členské štáty musia zaistiť, aby počas trestného konania a po jeho skončení mali obeť k dispozícii podporu a pomoc s cieľom zabezpečiť dodržiavanie ich práv, ktoré im prináležia z titulu postavenia obeť v trestnom konaní. Táto pomoc môže pozostávať z poskytnutia ubytovania, lekárskeho ošetrovania vrátane psychologickéj pomoci, informácií alebo tlmočnických a prekladateľských služieb, ak sú potrebné. Pre deti, ktoré sú zvlášť zraniteľnými obeťami, sa musia zabezpečiť doplnkové opatrenia, ako napríklad pomoc pri fyzickom a psychicko-sociálnom zotavovaní, prístup k vzdelaniu a v prípade potreby možnosť ustanovenia poručníka alebo zástupcu.²

Obete musia počas trestného konania dostať náležitú ochranu vrátane prístupu k pomoci a právnomu zastupovaniu, ak je to potrebné, bezplatne, a k programu ochrany svedkov. Malo by sa predchádzať akémukoľvek ďalšiemu traumatizovaniu obeť, a to napríklad tak, že sa zabráni kontaktu s obžalovaným. V prípade detí musí byť možné využiť osobitné opatrenia, ktoré sa týkajú najmä podmienok ich vypočúvania. Deti sa vypočúvajú bez odkladu, v prispôbených priestoroch a vypočúvanie vykonávajú odborníci, ktorí sú na tento účel vyskolení.

Obete obchodovania s ľuďmi musia mať prístup k systémom odškodnenia obeť úmyselne spáchaných násilných trestných činov.

Informácie potrebné pre potenciálnych uchádzačov o prácu v zahraničí, aby sa predišlo možnosti stať sa obeťou trestného činu obchodovania s ľuďmi

Pred vycestovaním za prácou do zahraničia by si mal potenciálny uchádzač overiť agentúru či firmu, ktorá prácu ponúka (referencie, www.upsvar.sk, 0800 800 818).

Treba si zistiť presnú adresu prípadného pracoviska a ubytovania – a spojiť sa vopred s budúcim zamestnávateľom. Ešte pred podpisom pracovnej zmluvy by mal uchádzač trvať na tom, aby v pracovnej zmluve bol uvedený presný opis jeho pracovnej náplne. Určite by sa mal zaujímať o čas, na aký bude pracovná zmluva podpísaná. Mal by podpísať len zmluvu, ktorej rozumie. Ak sú zmluvy spracované v inom jazyku, mal by si ich dať dobre preložiť. Mal by sa informovať o pracovnom povolení a možnostiach zdravotného poistenia, zistiť si výšku stanovenej mzdy, spôsob a termín vyplácania mzdy, dĺžku pracovného času.

Po príchode na adresu sprostredkovateľa práce by uchádzač o prácu nemal nikomu dávať svoje

1 Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/36/EÚ z 5. apríla 2011 o prevencii obchodovania s ľuďmi a boji proti nemu a o ochrane obeť obchodovania, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2002/629/SVV [Ú. v. EÚ L 101, 15.4.2011]

2 Dostupné na [cit.online 20120902] http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_trafficking_in_human_beings/jl0058_sk.htm

doklady, svoj pas/preukaz totožnosti/občiansky preukaz, a to ani v prípade, že jeho zamestnávateľ/agentúra potrebuje vybaviť nejaké formality. Uchádzač by mal trvať na tom, že pôjde s nimi. Svoje doklady je vhodné nosiť stále so sebou a ich prípadnú stratu okamžite nahlásiť na miestnej polícii alebo na našom veľvyslanectve, je dobré mať od nich potvrdenie o strate.

Pred vycestovaním by si mal uchádzač o prácu v zahraničí skontrolovať platnosť svojho cestovného dokladu (podľa plánovanej dĺžky svojho pobytu, ako aj podmienok krajiny, do ktorej cestuje). Mal by si zabezpečiť dostatok peňazí (prípadne medzinárodnú platobnú kartu) na prípadnú núdzovú cestu späť, ďalej, ak je to potrebné, mal by si vybaviť víza platné pre danú krajinu (prípadne aj pre tranzitné krajiny, ak sú potrebné pri prechode cez územie ďalšej krajiny). Odporúča sa urobiť si kópiu svojho cestovného dokladu a zistiť si, poznačiť, prípadne zapamätať telefónne číslo slovenského konzulátu v krajine, do ktorej cestuje (v núdzi jeho pracovníci môžu pomôcť). Mal by sa dohodnúť so svojimi blízkymi na spôsobe komunikácie. Odporúča sa nechať svojim blízkym adresu, na ktorej sa bude zdržiavať, prípadne pracovať, a kontakt

na zamestnávateľa. Vhodné je dohodnúť sa na intervaloch, v akých sa bude príbuzným ozývať, atď.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky uzatvorilo dohodu so spoločnosťou Slovak Telekom, a. s., o zriadení **Národnej linky pomoci obetiam obchodovania s ľuďmi – 0800 800 818**, ktorá je primárne určená na poskytnutie preventívnych informácií pred vycestovaním do zahraničia, ako aj na nadviazanie prvého kontaktu s potenciálnou obeťou obchodovania s ľuďmi a na sprostredkovanie relevantnej pomoci.³

Čas vraj všetko vylieči

Stanislava X

Čas vraj všetko vylieči. Možno predsa len mal ten, ktorý to pochopil a prijal ako prvý, pravdu. Netrápim sa už a dnes mi veľa z tých trápení, ktoré som v sebe nosila, pripadá infantilných. No napriek tomu v čase ich trvania boli mojou najväčšou bolesťou. Vzťahy sú komplikovaný systém väzieb a láska v nich zohráva úlohu diktátora. Ak milujete, nejestvuje kompromis, a vždy budete robiť všetko, čo sa dá. Len hlupáci sa pýtajú detí alkoholikov, prečo niečo nespravíte, len tí, ktorí nevedia, čo je piť pre ťarchu povinností, ale vidia alkohol len ako slabosť spoločenských vyvrheľov, sa môžu pýtať, kedy už bude váš rodič normálny.

Otec pil štrnásť rokov plus mínus nejaké drobné. A dnes? Dnes je abstinujúci alkoholik. Podstúpil liečenie, navštevuje skupinové terapie, učí sa opäť žiť „ako človek“. Možno je to nádej pre tých, čo to vzdali. Lebo my sme to vzdali a vtedy prišlo

rozhodnutie podstúpiť to. Som neskutočne hrdá, aj keď náš vzťah už nikdy nebude taký, aký bol. Nie je možné vymazať zo života, ktorý trvá dvadsaťosem rokov, štrnásť veľmi podstatných. Človek by neveril, ako sa s tým dokáže vyrovnáť a fungovať ďalej, chodiť do práce, stretávať sa s tými, ktorých sklamal a ktorým ublížil. Vie to vôbec? Možno vidíme len odraz v zrkadle a skutočnosť je, že ešte stále nevie vstať, zmierený sám so sebou. Veľmi si vážim, čo pre seba a pre svoju budúcnosť podstúpil, som veľmi šťastná, že mám opäť svojho otca a že moja mama v sebe stále prechováva lásku k nemu. Musí to byť domlátená a dokrčená láska, ale vraj srdce unesie viac, ako je jeho vlastná váha.

Pri tom všetkom, čo kedy povedal a ako veľmi vedel raniť, je to v kútiku duše veľmi chápatý a empatický človek. Čo však s empatiou narobí zlý radca? Zožerie ju zaživa. Mám tak veľa zážitkov,

³ Dostupné na [cit.online 20120902] www.minv.sk

na ktoré chcem zabudnúť. Všetci sme sa tak trochu postavili k tomu obdobiu, akoby nebolo. Len občas si so sestrou povieme, čo všetko ovplyvnil v našich názoroch, pohľadoch – najmä na mužov. Myslím, že jedna z nás nikdy neprijme muža ako oporu. Myslím, že jedna z nás nie je schopná dôverovať, i keď o dôvere stále hovorí. Myslím, že sú veci, ktoré sa v nás už nikdy nezmenia, a veci, momenty i výčitky, ktoré sme ochotné odhodiť. Bola som vždy veľmi upätá na myšlienku, že s ním už viac nebudem hovoriť tak, ako keď som mala desať a on miloval veci, ktoré teraz milujem ja. A s touto myšlienkou už žijem. Nedokážem otvoriť isté témy a nedokážem mu otvoriť cestu do svojho sveta. Nechcem, aby ma pochopil, nechcem, aby pochopil, prečo sa nezmierim so systémom, ktorý vidím všade navôkol.

Celú moju pubertu, celé dospievanie ovplyvnilo to, čo som videla. Videla som chyby, ktoré neopakujem, i keď som niekedy v pokušení. Videla som alkoholika vo všetkých jeho podobách a štádiách, keď začínal, pokračoval, keď vrcholil, keď duša umierala a keď mizol človek a bol už len jeho tieň. Videla som posledný nádych pred pádom a videla som pád, videla som ho vstať a zabojskovať zo všetkých síl, biť sa z hĺbky srdca a chcieť. Videla som ho vtipkovať o svojej závislosti a videla som ho viesť si denník svojich pocitov. Videla som jeho príchod domov, jeho slzy aj jeho utrpenie. Videla som návrat na „pódium“ medzi všetkých žralokov, ktorí čakali, ako nastúpi späť do práce, čo ho takmer zabila. Vidím stále lietajúce supy nad našimi hlavami, nad celou našou rodinou. Videla som to, čoho sa mnohí nikdy nedotknú a čo nikdy nezažijú. Videla som svoj vlastný odchod od všetkého, čo som kedy zbožňovala, a vidím sa dnes tam, kde nedosiahne nik z minulosti. Vidím sa, ako stojím nad všetkým a dotýkam sa len končekov prstov svojich minulých zážitkov. Všetko, čo sa kedy dotklo sveta, v ktorom som žila spolu s alkoholikom, bude o chvíľu celkom preč.

V súčasnosti mu už nič nedávam za vinu, snažím sa nájsť, kde som spravila chybu ja – svoju vlastnú. Zlyhala som veľakrát. Prišla som až sem a dokážem sa obzrieť za chrbát a nájsť tam tisícku pozitív.

Premýšľam, či je teraz šťastnejší. Chcela by som vedieť, či to, čo dosiahol, stálo za to. Či všetko, čo prežil a podstúpil od vstupu do alkoholickkej časti života až po fázu abstijnujúceho, by nechal, ako je, alebo vymazal. Myslím, že je ešte mnoho vecí, ktorým nerozumiem a nedokážem ich pochopiť. A čo je veľmi zvláštne – všetko som odpustila.

Pamätám si veľa vecí, ale nič pri nich necítim. Nič negatívne, nič pozitívne. Nepredstaviteľné prázdno. Nevieť, či by som vedela správne opísať obdobia, o ktorých hovorím, niekomu, kto s tým nežil, kto má pocit, že si jednoducho povieš a ráno prestaneš, s niekým, kto nevidel ranné triašky, fliaštičky ukryté na absurdných miestach či premýšľanie, čo bolo včera a predvčerom alebo či sa zabiť a nechať svojich blízkych smútiť. Nevieť opísať pocit – a neviem, či by ho pochopili nezasvätení – že na vás niekto zazerá len preto, lebo pred týždňom ležal vedľa neho na bare v saku a kravate. To sú vecičky, na ktoré nikdy nebudú existovať správne slová a správny opis toho, ako to cíti dievča v šestnástich. A hrdosť? Tak tú cítim. Ohromnú. Bol to najkrajší darček k Vianociam, to liečenie. Ísť, zotrvať, vydržať a pokračovať bez chľastu. Sedeli sme spolu v obývačke. Mal priepustku. Na pár hodín. Opisoval ľudí, vzťahy, hovoril, čo píše do denníka a ako zbiera čierne a červené body. Disciplína ako na vojne. Cigarety na pridel, každý pod svojím stromom... Opisoval veci, ktoré mi pripadali ako nesmierne hrdinský čin a veľké sebazaprenie. Niekedy mám pocit, že to nie je pravda. V skutočnosti som už posledné mesiace minulého roka, kým odišiel na liečenie, myslela už len na maminu. Že by som zošalela, musieť v tom žiť. Pochopila som význam slova rezignácia a prestávala si vôbec niečo myslieť. Veľmi som sa upla na sestru, a ak som sa o tom s niekým bavila, tak už len s ňou. Myslím, že to prišlo v pravý čas.

Pred pár dňami sa stalo niečo v mojej bezprostrednej blízkosti, čo ma prinútilo sa zamyslieť. Nad všetkým, čo mohlo byť, keby sme žili na inom mieste, keby zvíťazilo v mojom otcovi to horšie ja. Bol jeden okamih, keď som si myslela, že ho ráno nájdem studeného alebo že to niekde oprie autom a my pôjdeme v čiernom zástupe na pohreb človeku, ktorý si vzal život. Sú rodiny, ktoré alkoholika, pretože o ňom okolie nehovorí ako o „veci verejnej“, samy nikdy alkoholikom nenazvú. A v takej rodine som sa chtiac-nechtiac ocitla. Nie je mi vlastná, no je mi blízka. Jej členovia sú jednoduchí chudobní ľudia, schovaní vo vysokom paneláku plnom „kolegiálnych“ susedov, ktorí vždy vedia všetko lepšie ako sám „postihnutý“. Človeka, ktorý bol pre mňa evidentným alkoholikom, som akoby priehľadného prezerala každý deň, pozdravili sme sa, prehodili pár viet a pochválili deti, vnúčatá. Jeho manželka, moja dobrá priateľka, kolegyňa, sa nikdy nestážovala, aj keď z jej správania bolo evidentné, že ich kváří alkoholik v rodine. Mám ju

rada. Je mi blízka. Pod jednou strechou žili v trojizbovom byte siedmi. Manželia, syn, dcéra s manželom a ich dve malé deti. Stretali sa doma až večer, ako takmer všetky rodiny, ktorých členovia chodia do práce. Čo sa dialo za dverami, neviem. My sme boli spolu v práci a mimo nej len občas a tam sme si povedali, čokoľvek sa nám práve chcelo. Na začiatku tohto týždňa mi ráno volala jej najlepšia priateľka, s ktorou denne pracujú vedľa seba, že nepríde do práce. Vraj sa mám ponáhľať, zastúpiť ju. Pýtam sa: „Jasné, a čo je chorá?“ Odpoveď bola ako ľadový kúpeľ: „Nie, muž jej vyskočil z okna.“ Bolo mi jasné, ako vyzerá človek, keď dopadne z jedenásteho a po ceste chytí aj parapet. Počas celého pohrebu som videla na tej zemi ležať svojho otca. Napriek tomu, že si boli povahou i činmi veľmi vzdialení, depresie z alkoholu ich spájali viac, ako sa zdá. Mám v pamäti tie najhoršie z nich z čias, keď som ešte bývala doma, a aj potom, keď na striedačku chodil

na návštevu ku mne a k sestre a v závere svojich monológov tvrdil, že by mal umrieť. Je to skutočne všetko preč? Naozaj je vyrovnaný? Stále mám dosť otázok a dosť obáv.

Na záver však poviem, že dnes už viem, ako mám vnímať. Len to, čo je práve teraz, a užívať si silu okamihu. Skutočnosť je taká, že tie drobné okamihy, ktoré s otcom prežívam dnes, hoci nie každý deň, sú pekné a naplnené. Cítim ho v nich oveľa viac, milujem pohľad na neho a na moje deti, ktoré sa po ňom váľajú a chichocú sa, keď ich za dverami obývačky vystraší, a ony potom s piskotom behajú po celom ich dome. Momenty plné – menej ako v detstve, no viac ako v puberte. Je pre mňa výnimočný napriek všetkému, čo sa kedy stalo, a že toho nebolo málo. Budem sa možno opakovať – som hrdá na to, že sa nevzdal a že nepodľahol všetkým démonom, ktorí sa skrývajú v chľaste. Je to ťažká cesta, nepredstaviteľná pre tých, čo nikdy neboli závislí.

Z recenzného posudku

Informačno-vzdelávací bulletin Sociálna prevencia č. 2/2013 (8. ročník) vychádza s príspevkami významných autorov zo zahraničia. Prof. PhDr. Bohuslav Kraus, PhD., je autorom príspevku Ako sa pozeráť na nežiaduce správanie, etopéd a psychoterapeut PaedDr. Michal Kolář je autorom príspevku Skrytá podstata najúčinnšieho školského programu proti šikanovaniu v Čechách

a MUDr. Karel Nešpor, CSc., je autorom príspevku Špecifiká zneužívania psychoaktívnych látok a vznik závislosti u detí, žien a ľudí vyššieho veku. Ďalšie pozoruhodné príspevky z pera slovenských autorov sa týkajú monitorovania drogovej situácie na Slovensku, podhubia extrémizmu vo svetle najnovších výskumov, otázok narastania samovražednosti, obchodovania s ľuďmi, psychickej manipulácie, násilia a hrozieb na internete, nelátkových závislostí. Nájdeme tu aj tzv. sebaskúsenostné príspevky (Čas vraj všetko vylieči). Príprava bulletinu, spojená s prekážkami s jeho vydaním (tak ako obyčajne), je záslužný čin, najmä vzhľadom na aktuálnosť problematiky množiacich sa spoločensky nežiaducich javov.

Prípravy a vydania bulletinu sa editorka PhDr. Ingrid Hupková, PhD., zhostila úspešne. Jednotlivé príspevky sú na dobrej odbornej úrovni, písané vecne a zrozumiteľne, čo iba zvyšuje vplyv bulletinu na čitateľskú verejnosť a súčasne zvyšuje prestíž vydavateľov.

Možno konštatovať, že všetky príspevky umožnili podrobnejší pohľad na prevenciu spoločensky nežiaducich javov aj čitateľom, ktorí sa profesionálne uvedenými otázkami nezaoberajú. Príspevky rozvíjajú vysokú odbornú úroveň, ktorou sa bulletin Sociálna prevencia vyznačoval už v minulosti. Možno vysloviť iba nádej, že bulletin s osemročnou tradíciou bude vychádzať i v budúcnosti a zachová si svoju odbornú úroveň, pre ktorú sa stal vítaným študijným textom nielen pre odborníkov, ale aj podnetným zdrojom informácií pre širokú laickú verejnosť. Vydavateľom a osobitne editorky treba vysloviť uznanie i poďakovanie za profesionalitu a zaželať, aby sa bulletin dostal k čo možno najväčšiemu počtu čitateľov.

Prof. PhDr. Peter Ondrejko, DrSc.

Sociálna prevencia – Prevencia vybraných sociálnopatologických javov a nežiaducich sociálnych javov

ISSN 1336-9679

Vydavateľia: Národné osvetové centrum a Prečo som na svete rád/rada, o. z.

Vydalo: Národné osvetové centrum

Korešpondenčná adresa redakcie: Národné osvetové centrum, Nám. SNP 12, 812 34 Bratislava

Zostavovateľka a šéfredaktorka: PhDr. Ingrid Hupková, PhD.

Recenzoval: prof. PhDr. Peter Ondrejko, DrSc.

Jazyková redakcia: PhDr. Katarína Vrablicová

Grafická úprava a zalomenie textu: Mgr. Viera Mat'ašíková

Za obsahovú stránku publikovaných príspevkov zodpovedajú autori.

Ročník VIII.

Rok vydania: 2013

Číslo: 2/2013